
De Matris Magnae apud Romanos Cultu.

Dissertatio Inauguralis Philologica quam ad summos honores ab amplissimo Ordine
Philosophorum Lipsiensi rite impetrandos scripsit

Henricus Rudolfus Goehler
Dresdensis.

Misniae, 1886.

Typis E. E. Klinkichth et fil.

Internet Archive Online Edition

Namensnennung Nicht-kommerziell Weitergabe unter gleichen Bedingungen 4.0
International

Inhaltsverzeichnis

1	Caput 1. — De Matris Magnae in orbe terrarum Romano cultu.	8
2	Caput 2. — De reliquis rebus ad cultum pertinentibus.	32
3	Caput 3. — De sacerdotibus et diebus festis.	42
4	Caput 4. — De tauroboliis, crioboliis aemoboliisque.	58
5	Conspectus.	67
5.1	Asia minor.	67
5.2	Græcia.	68
5.3	Italia.	68
5.4	Gallia.	69
5.5	Hispania.	69
5.6	Myricum.	69
5.7	Africa.	69
6	Indices.	70
7	Res Sacrae.	73
7.1	Inscriptiones graecae.	73
7.1.1	Di, deae cum templis.	73
7.1.2	Sacerdotes, sacerdotia, sacra.	76
7.2	Inscriptiones latinae.	79
7.2.1	Di, deae cum templis et delubris.	79
7.2.2	Sacerdotes, sacerdotia, sacra.	84
8	Vita.	91

Antiquissimis iam temporibus¹ non modo in Lydia et Phrygia, unde cultus Matris Magnae pervenit in Graeciam, sed etiam in tota Asia cultus libidinem inflammantes viguisse notum est; inter quos si accuratius eos comparaverimus eorumque originem, quoad fieri possit, detegere conati erimus, magnam esse similitudinem facile nobis persuadebimus.² illum enim cultum Eshmoni, qui olim Babylone, postea Carthagine praecipue cum Cabiris, septem illis planetis, colebatur, quem narrant ab Astronoe, cui respondent numina Ashitorel,³ Naama (cf. Damascium 16, 2. Isidor. p. 302), amatum se ipsum mutilasse eam fugientem atque mortem obiisse, deinde Vacane adiuvante in vitam revocatum esse, non multum distare a cultu Matris Magnae et Attidis, Caelestis et Adonidis⁴ quis est qui neget? quin etiam nescio an deum „Eshmun“ coniungere possimus cum Aegyptio, cui nomen est „Schmun“ (i. e. octavus cf. Gesenium in encyclop. Erschi et Gruberi s. v. „Carthago“) eodem modo, quo recte ut mihi videtur Meinekius ad Strabonis l. 10 p. 473 (723 A) censet Cabiros (i. e. potentes) eosdem esse atque septem Aegyptiorum deos; quae si vera sunt, cultus Asiae et Aegypti antiquissimi, quos cognovimus, inter se conexi erant. nam etiam cum Aschera, quae apud Israelitas colebatur, Mater Magna comparari potest, cum ambabus non modo

¹Marmor Parium v. 18 sq. Athen. 14 p. 628 B.

²Primus accuratissime hanc disputationem instituit Movers in libro suo egregio „die Phöniker“ vol. 1; de nostro cultu cf. p. 233. 560 sq. praeterea commemorabo C — P. Tiele „Eshmoun et les Cabires“ in „revue de l'histoire des religions“ a. 2 tom. 3 p. 197 sq.

³Mueller-Wieseler denkmäler alter kunst 2, 808, quo loco Cybele Astartae similis in leone sedens et tympanum attollens sole lunaeque circumdata conspicitur.

⁴Macrob. sat. 1, 23, 17. Ersch et Gruber encycl. 3 p. 24, 408 sq. Nonnus Dionys. 41, 22; apud Socratem in hist. eccl. 3, 23 legitur oraculum, quod Rhodiis datum erat, hoc:

Ἄττιν ἱλάσσεσθαι θεὸν μέγαν ἄγνὸν Ἄδωνιν,
εὖβιον, ὀλβιόδωρον, εὐπλόκαμον Διόνυσον.

arbores sacrae, sed etiam galli,⁵ qui apud Hebraeos (reges 2, 23, 7) Gadusim appellabantur, earum ministri essent. denique Tirgata vel Atergatis eadem fere est ac Mater Magna, quippe cum in curru leonum vecta tympanumque in manibus tenens fingatur (Movers l. l. p. 583. Macrobi. sat. 1, 23, 18 sq.).

Cybelen vero coluerunt Pessinuntis incolae nomine Agdistis, quod monti illi urbi proximo inditum esse fertur. Pausanias autem (7, 17, 5) et Arnobius (adv. nat. 5, 5) narrant ibi ex Iovis semine, quod in terram cecidisset, numen divinum Agdistem esse ortum; a quo ne quid mali accideret cum di timerent virilitatem ei fraude ademptam esse; ex mentula autem crevisse amygdalum, cuius fructum cum Nana Sangarii fluminis filia in sinu portavisset, praegnantem eam factam Attidem⁶ peperisse.⁷ puerum aduultum quia Agdistis amavit Pessinuntem miserunt, ut in matrimonium duceret regis filiam; attamen cum hymenaeus caneretur venit Agdistis atque Attis ad insaniam redactus se ipse mutilavit et cum eo pater nuptiae. sed Agdistem paenituit facinoris eiusque precibus Iuppiter permotus concessit, ut mortui corpus numquam labesceret. contra Diodoro teste (3, 58) in vitam reductus pater dominusque adoratus est. aliam profecto fabulam Hermesiana, qui floruit Alexandri Magni temporibus, memoriae tradidit, quam legimus in schol. ad Nic. alex. 8: ποιμὴν ἦν Φρῦξ ὁ Ἀττης ποιμαίνων δὲ καὶ ὕμνων τὴν μητέρα τῶν θεῶν ἐφιλήθη ὑπ' αὐτῆς καὶ δὴ φαινομένη πολλάκις τιμῆς αὐτὸν ἡξίωσεν, ὁ Ζεὺς δ' ἐπὶ τοῦτω δυσανασχετῶν ἀνείλεν αὐτὸν οὐ φανερώς δι' αἰδῶ τῆς μητρος, ἀλλὰ σὺν ἄγριον πέμψας, ἣ δὲ κατολοφυρομένη αὐτὸν ἔθαψεν, οἱ δὲ Φρύγες κατὰ τὸ ἔαρ

⁵Hi quoque sacerdotes deae Syriae erant, quam Matri Magnae simillimam fuisse perspicitur Luciani libello de dea Syria conscripto.

⁶Genetivus Attis vel Attidis esse potest cf. Keil. G. L. 4, 29, 14. 7, 480, 15; in nominativo etiam formam „Atta“ usurpari testatur Charisius ap. Keil. 1, 67, 11.

⁷Cf. hymnum in Attin ap. Bergk. P. L. 4 3 p. 686.

ὑργνοῦσιν αὐτόν (cf. Paus. 7, 17, 5 initio).⁸

Cybele igitur (Κυβέλη, Κυβήβη) erat summa Phrygum dea, genetrix caeli et terrae, cui permulta cognomina tribuuntur, de quibus postea (part. 2) dicendum erit; coniunctus autem est cum ea Attis, symbolum morientis atque renascentis terrae. postquam autem eorum cultus per Lydiam,⁹ Troada, colonias Graecas,¹⁰ insulas¹¹ in Graeciam pervenit, consentaneum erat Cybelen coniecti cum Rheā, summa Graecorum dea; atque recte adnotavit Schwenck (mythologie der Griechen p. 336) Rheam non prius fuisse magnam deam, quam coniuncta esset cum Cybele Phrygia.

⁸Omnes locos, in quibus fabula Cybeles et Attidis agitur, exponere (Ovid. fast. 4, 223 sq. Catull. 62. Serv. ad Aen. 9, 116. Tertull. ad nat. 1, 149. Arnob. adv. nat. 4, 35. Philostratus epp. 39. Sallust. de nat. d. 4. Julian. or. 5, 165) supervacaneum est, praesertim cum Ofau in encycl. Pauly. 5, 403–405 eos composuerit. commemorare sufficit Apollinem iam apud Diodorum 3, 59, 8 in fabula reperiri et ap. Euseb. praep. ev. 2, 2, 41 sq. Marsyam cf. Mueller-Wiesler 2 tab. 41 n. 492.

⁹De Matris Magnae cultu Sardiniae cf. Herodot. 5, 102. Sophocl. Phil. v. 391 sq. Plut. Them. 30 sq. Sardinibus repertum est prostypon, in quo Cybele inter duos leones stans conspicitur cf. Lebas-Waddington voyage arch. en Grèce et en Asie mineure t. 3 n. 1653.

¹⁰De cultu Eyziceno cf. Herod. 4, 76. 1, 80. Apoll. Rhod. 1, 985 et schol. Schol. ad Nic. alex. 8. Zosim. 2, 31. Cedrenum p. 119 B. Marguardt. Kyzikos u. sein gebiet p. 90, 126, 186. C. J. G. 3657. Paus. 5, 13, 4. Lolling. kult der Kybele aus Plakia in mitteil. d. deutsch-archäol. inst. zu Athen 7 (1882) p. 151. De cultu Smyrnaco cf. C. J. G. 3137, 3157, 3193, 3260, 3286, 3385–87, 3401, 3411. Strab. 10, 469. Eckhel. doctr. n. v. 2, 534. Abionnet descr. des monn. gr. suppl. 7, 400. cui deae hereditates accipere licuisse cognoscimus ex Ulpiani lit. 22, 6: deos heredes instituere non possumus praeter eos, quos senatus consultis constitutionibusve principum instituere concessum est, sicuti Iovem Tarpeium, Minervam Niensem, Herculem Gaditanum, Dianam Efesiam, Matrem deorum Sipylonem quae Smyrnae colitur et Caelestem Selenen deam Carthaginis.

¹¹De cultu in insula Samothrace habito cf. archäol. untersuch. auf Samothrake ausgef. v. Conze, Hauser u. Niemann, Wien 1875 1. et neue archäol. unters. auf Sam. ausg. v. Conze, Hauser u. Benndorf, Wien 1880 2. Aristoph. pac. 277 sq. et schol. ibidem erat societas deorum, cui praecerat summa dea Cybelae simillima (l. l. 1 p. 21 sq.); atque etiam in nummis hoc loco repertis saepe conspicitur Mater Magna (l. l. 1 p. 11 adn. 1, 2 p. 9 adn. 1). cultum Romanis quoque placuisse testantur Plut. Luc. 13. Marc. 30 et Tac. ann. 2, 67.

Quando cultus in Graeciam translatus sit, cognosci potest, si locum, qui exstat apud Iulianum, coniungimus cum eis, qui apud antiquos Graecorum poetas et scriptores reperiuntur. legimus enim apud Iul. or. 5 initio haec: τίς δὲ ἡ τῶν θεῶν Μήτηρ καὶ ὁ τῆς ἀγνείας ταυτησὶ τρόπος ὅποῖος καὶ προσέτι τοῦ χάριν οὕτωςι τοιοῦτος ἡμῖν ἐξ ἀρχῆς κατεδείχθη, παραδοθεὶς μὲν ὑπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων Φρυγῶν, παραδεχθεὶς δὲ πρῶτον ὑφ' Ἑλλήνων καὶ τούτων οὐ τυχόντων, ἀλλ' Ἀθηναίων ἔργοις διδασχθέντων, ὅτι μὴ καλῶς ἐτώθασαν ἐπὶ τῷ τελούντι τὰ ὄργια τῆς Μητροῦς; λέγονται γὰρ οὗτοι περιυβρίσαι καὶ ἀπελάσαι τὸν Γάλλον ὥς τὰ θεῖα καινοτομοῦντα κτλ. et postea ἡ γὰρ ἐν πᾶσι τοῖς καλοῖς ἡγεμῶν γενομένη τοῖς Ἑλλησιν, ἡ τοῦ Πυθίου πρόμαντις θεοῦ, (τὴν) τῆς Μητροῦς τῶν θεῶν μῆνιν ἐκέλευσεν ἰλάσκεσθαι καὶ ἀνέστη, φασίν, ἐπὶ τούτῳ τὸ μητρῶον, οὗ τοῖς Ἀθηναίοις δημοσίᾳ πάντα ἐφυλάττετο τὰ γραμματεῖα. *qua fabula comparato illo Baccharum loco (vv. 64–169) Musgravio (in adn. ad Eurip. Hel. 1321) dictum videtur Cybeles sacra circa Euripidis¹² aetatem Athenas permanavisse; cui sententiae obstat, quod iam antea Matrem Magnam notam fuisse Graecis appareat ex Pindari carminibus.¹³ quapropter Prellero¹⁴ assentior, qui Pisistratidarum temporibus cultum in Graeciam invasisse iudicat. quod autem attinet ad fabulam a Iuliano memoriae traditam, ea ostenditur ab Atheniensibus primum cultum spreum,¹⁵ sed iussu Pythiae libenter ab iis receptum esse. Athenis vero Metroon aedificatum est, quo senatus consulta aliague decreta servaban-*

¹²Bacch. 72 sq. Hipp. 141 sq. Hel. 1301 sq. fragg. 475, 589 Nauck. de nomine „Μήτηρ ὀρεία“ cf. etiam antih. Pal. ed. Dübner 6, 173. Wieseler denkm. d. alten kunst 2, 809. Lebas-Waddington l. l. 3, 699. de dis montanis cf. in universum Migne patrol. lat. 7 p. 403 sq. 493 sq. Galerii autem Maximiani Caesaris matrem fuisse decorum montium culttricem dicit Firm. Lactantius 7 p. 211 (Migne).

¹³Strabo 10, 469. Paus. 9, 25, 3. Pind. Pyth. 3, 78. fragg. 79 48. 95 63.

¹⁴Preller griech. myth. 3 1, 537.

¹⁵Cf. Photium et Suidam s. v. μητραγύρτης. schol. ad Aristoph. Plut. 431.

tur;¹⁶ quod sacrum exornavit Phidias, ut testantur Paus. 1, 3, 5 et Arrianus peripl. 9, 1.¹⁷ cultus paulatim longe lateque fluxisse videtur; permulta enim templa commemorat Pausanias, quae postea exstructa sunt: Corinthi (2, 4, 7), Lacedaemone (3, 12, 9), Acriis (3, 22, 4), Messenae (4, 31, 9), Olympiae (5, 14, 9. 20, 9), Dymis (7, 17, 5), Patris (7, 20, 3)¹⁸ Megalopoli (8, 30, 4), Methydrii (8, 37, 2),¹⁹ in fonte Alphēi (8, 44, 3). ut autem ille artifex Atheniensium maxime egregius imagine Matris Magnae occupatus erat, ita etiam alii Graecorum huius artis periti simulacra deae quam pulcherrime reficere conati sunt, praecipue vero Damophon Messenius, qui non solum in patria imaginem eius ex marmore Paro factam posuit, sed etiam Methydrii similem, qua Phidias Athenas ornaverat (Paus. 4, 31, 6. 8, 37, 2).

Quamquam Athenienses cultu Matris Magnae reipublicae probato impedire studebant,²⁰ ne mysteria illa Phrygia acciperentur, tamen iam ex Demosthenis oratione 18, 260 (εὐοὶ σαβοὶ ὕης ἄττης ὕης ἄττης²¹ Strab. 10, 3, 18) cognoscimus ea Athenas irrepsisse; nec multo post θίασοι, ὀργεῶνες, ἔρανοι²² in Attica constituti

¹⁶Lycurg. Leocr. 66. frg. 8. Demosth. 25, 98. schol. ad Dem. p. 47 ed. Turic. Dem. 18 ἐτ. ὑπόθ. 40. 19, 129. Aesch. 1, 60. 3, 187. schol. ad Aesch. p. 47, 4. 426, 6 in oratt. Atticis. Athen. 5, 214 C. 9, 407 C. Harpocr. s. v. Bekker anecd. gr. p. 280. Dinarch. 1, 86. frg. 24. C. J. A. 2, 404, 421, 551 etc. de Juliano vide supra. cf. C. Curtium das metreon zu Athen als staatsarchiv. 1868.

¹⁷Attamen Plinius 36, 17 censet opus fuisse Agoracriti, Phidiae discipuli cf. Brunn gesch. d. griech. künstler 1 p. 184 sq.

¹⁸Dymas et Patras cultum translatum esse a piratis, quos deduxit Pompeius in Achaiam, Stoll arbitratur (Pauly enc. real. 1, 2, 2115). Strabo 8, 378.

¹⁹Lobeck Aglaoph. 2 p. 1139 not.

²⁰Plut. amat. 13, 5: οὐ δὲ ἐπηλυσ ἔκ τινος βαρβαρικῆς δεισιδαιμονίας, ὥσπερ Ἄτται τινὲς καὶ Ἀδώνιοι λεγόμενοι, δι' ἀνδρογύνων καὶ γυναικῶν παραδύεται καὶ κρύφα τιμὰς οὐ προσηκούσας καρπούμενος, ὥστε παρεισγραφῆς δίκην φεύγειν καὶ νοθείας τῆς ἐν θεοῖς (cf. archäol. zeitung 38, 1880 p. 9 sq.).

²¹Primus mentionem facit Attidis Theopompus poeta comicus, cuius verba ex fabula Καπηλίδων deprompta tradidit Suidas 1, 370 (cf. Meinek. frg. com. graec. 2, 2 p. 801): κολάσομαι γέ σε καὶ τὸν Ἄττιν.

²²C. J. A. 2, 610, 611 ? , 614, 618, 619, 621—624, 627, 842 ? . bull. de corr. hell. 7 p.

sunt, quorum intererat eo magis a custodia reipublicae se liberare,
quo minus oraculum delphicum cultui externo resisteret.²³

69 sq. ? Lueders die dionysischen künstler, Foucart des associations religieuses, C.
Schaefer die privatgenossenschaften im Peiraieus in „Jhrbb. f. klass. philologie
v. 121 1880 p. 417 sq.“

²³Bouché—Leclercq histoire de la divination dans l'antiquité a. 1880 t. 3 p. 373
sq.

1 Caput 1. — De Matris Magnae in orbe terrarum Romano cultu.

Civitatem eo tempore recens religio invaserat invento carmine in libris Sibyllinis propter celebrius eo anno de caelo lapidatum inspectis, quandoque hostis alienigena terrae Italiae bellum intulisset, cum pelli Italia vincique posse, si Mater Idaea a Tessinunte²⁴ Romam advecta foret" (Livius 29, 10, 4 sq.). erravit sine dubio Ovidius, quem secutus est Julianus or. Vinitio²⁵ (Marguardt. röm. statsverwaltung 3, 253 adn. 2), cum dicat in libris Sibyllinis tantummodo scriptum fuisse nomen matris, quam Matrem Idaeam esse Pythia nuntiarit cf. fast. 4, 255 sq.:

post ut Roma potens opibus iam saecula quinque
vidit et edomito sustulit orbe caput,
carminis Euboeici fatalia verba sacerdos
inspicit. inspectum tale fuisse ferunt:
„Mater abest: Matrem iubeo, Romane, requiras.
cum veniet, casta est accipienda manu."
obscurae sortis patres ambagibus errant,
guaeve parens absit, quove petenda loco.
consultur Daean „Divumque arcessite Matrem,"
inquit, „in Idaeo est invenienda iugo."

²⁴Strabo 12, 568 κατεσκευάσται δ' ὑπὸ τῶν Ἀτταλικῶν βασιλέων ἱεροπρεπῶς τὸ τέμενος ναῶ τε καὶ στοαῖς λευκολίθοις. ἐπιφανὲς δ' ἐποίησαν Ῥωμαῖοι τὸ ἱερὸν ἀφίδρυμα ἐνθένδε τῆς θεοῦ μεταπεμφάμενοι κατὰ τοὺς τῆς Σιβύλλης χρησμούς cf. Cic. de sen. 45. Arnob. 2, 73. Amm. Marc. 22, 9, 5. Val. Max. 1, 1, 1: item Matri deum saepenumero imperatores nostri compotes victoriarum suscepta vota Tessinuntem profecti solverunt. Mionnet l. l. 4, 391.

²⁵Mommsen. G. R. M. p. 540 n. 136. eodem anno commemorat solis defectionem Olympiodorus p. 148 ed. Scheibel.

itaque viri nobiles M. Cornelio Cethego²⁶ P. Sempronio Tuditano coss. (u. c. 550 a. Chr. 204) ad Attalum, qui tunc rex Phrygiae erat, missi sunt atque ab eo imaginem deae²⁷ acceperunt. simulatque haec in Italiam translata Terracinae iam adfuit, quaesitum est, qui vir optimus reipublicae esset, quoniam libri Sibyllini edixerant, ut casta manu acciperetur (Liv. 29, 14). electus autem est P. Scipio En. f. (Cass. Dio fr. 57, 61) adulescens, qui cum omnibus matronis Ostiam deae obviam ivit; attamen cum navis sacra Matris deum ferens Tiberino vado obhaereret nullisque viribus amoveri posset, Claudia matrona dubia ut traditur fama,²⁸ quae a Valerio Maximo 1, 8, 11 et ab Aur. Victore 46 confunditur cum virgine Vestali Claudia, Appii Claudii Pulchri u. c. 611 cos. filia, Cybelen oravit, ut „ita demum se sequeretur, si sibi pudicitia constaret“ (Suet. Tib. 2), atque facile navem movit (Appian. Hann. 56. Aur. Vict. l. l.). quo religionis quasi experimento pudicissima matronarum facta est (Plin. h. n. 7, 35. Cic. de har. resp. 13, 27). M. Livius vero et C. Claudius censores ex senatus consulto aedem in monte Palatino prope ad templum Apollinis collocarunt, quam tredecim annis post M. Junius Brutus (u. c. 563 a. Chr. 191) dedicavit; qua in re ludi Megaleses²⁹ instituti sunt,³⁰ quos primos scaenicos fuisse confirmat Valerius Antias (Liv. 36, 36, 4). sodalitates quoque iam ab initio factae esse videntur (Cic. Cat. m. 13, 45), quarum tantummodo viri participes erant. liceat autem mihi hoc loco afferre verba Mommseni:

²⁶ Arnob. adv. nat. 7, 49 ed. Vind.

²⁷ Diod. fr. 34, 32, 2. Ovid f. 4, 305. Sil. Ital. Pun. 17, 32. Lactant. 2, 7. Hieron. ad Iovin. l. 1.

²⁸ Seneca fr. 80. Cohon descr. 2 2 p. 439. C. I. L. 6, 492, ubi in parte antica arae marmoreae navis, cui imago Matris deum imposita est, conspicitur, quam Claudia Quinta, cuius statuam postea in vestibulo templi M. M. positam esse tradunt Tac. ann. 4, 64. Val. Max. 1, 8, 11, infula ad rostrum alligata ad litus trahere studet.

²⁹ Uellius Longus de orthogr. (Keil G. L. 7, 78, 21 sq.).

³⁰ Cf. Kal. Praenest. ad d. 4 m. Aprilis. certe legendum est apud Liv. 29, 14, 13 Non. April. pro tradita lectione pridie Idus Aprilis.

weltgeschichtlich epochemachend war die aufnahme der phrygischen göttermutter unter die offiziell anerkannten götter der römischen gemeinde, zu der die regierung während der letzten bange jahre des hannibalischen kriegs sich hätte verstehen müssen (*R. G.* 6 1, 865) et viri docti Francogallici Bouché-Leclercq in l. l. t. 4 p. 298 sq.: la sibylle infligea même aux Romains, sans doute pour leur donner un nouveau trait de ressemblance avec les Athéniens, une des superstitions les plus antipathiques au génie national, le culte orgiastique de la Grande-Mère Phrygienne.

Quanti vero Matris Magnae cultus aestimatus sit a Romanis, liquet ex iis quae legimus apud Liv. 37, 9, 8 sq. et Polybium 21, 6, 7 ed. Hultsch. cum enim Livius in bello contra Antiochum gesto (u. c. 564 a. Chr. 190) decem navibus in statione contra Abydum relictis cum cetera classe ad Sestum oppugnandam proficisceretur, Galli duo cum sollemni habitu (μετὰ τύπων καὶ προσηιδίων) ad eum venerunt eumque oraverunt, ut parceret urbi; quorum precibus permotus iis promisit neminem a se violatum iri; quomobrem incolae sese dediderunt. anno vero post Gn. Manlio M. Fulvio coss. ad Manlium, qui pontem fecit in flumine Sangario, missi sunt galli ab Attide et Battace sacerdotibus Matris deum Tessinuntiae sollemniter vestiti, qui victoriam illi praedicerent (Polyb. 21, 37, 5). in idem fere tempus cadunt epistolae,³¹ quibus cognoscimus Eumenem 2 et Attalum 2, reges Pergamenos familiariter egisse cum Attide sacerdote, ut Galatiam, quae iis erepta erat, recuperarent; qua re Romani prohibere studebant, ne illi nimis potentes fierent in Asia minore (Mommsen *R. G.* 6 2, 50 sq.). graviora autem sunt ea, quae narrat Diodorus (l. 36, 13) et Plutarchus (Marius 17) ad a. u. c. 652 a. Chr. 102 pertinentia, quo Battaces sacerdos deae Tessinuntiae alter Epimenides Romam venit ibique nuntiavit templo violato publice purgationes faciendas

³¹Ediderunt eas primus Mordtmaan in „Münchener sitzungsber. 1860 p. 180 sq.“ cum commentario, alter Domaszewski in „archäol. epigr. mittheilungen aus Oestreich 8 1884 p. 95–101.“

esse. sacerdotis vestimentum Diodorus l. l. sic depinxit: ἐφόρει δὲ ἐσθῆτα καὶ τὴν περὶ τὸ σῶμα ἄλλην κατασκευὴν ἐξηλλαγμένην καὶ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων εὐδῶν οὐκ ἐπιχωρουμένην χρυσοῦν τε γὰρ στέφανον εἶχεν ὑπερμεγέθη καὶ στολὴν ἀνθήνῃν διάχρυσον, βασιλικὴν ἄξιαν ἐπιφαίνουσαν. cum vero ille in rostris ad populum loqueretur eique metum deorum iniceret, impeditus est quominus id ageret a tribuno plebis Aulo Pompeio; attamen alter tribunus cum adiuvit atque interrogavit, quid sentiret de aede purganda; quem cum idem fere diceret, Pompeius superbe de rostris deiecit, quo facto non se, sed deam laesam esse sacerdos exclamavit. et postquam paulo post tribunus morbo affectus vita decessit, iustam esse poenam facinoris vulgus existimavit. διόπερ ὁ Βαττάκης, pergit Diodorus, λαβὼν τὴν συγχώρησιν τῆς κατὰ τὴν ἱερὰν στολὴν κατασκευῆς καὶ τιμηθεὶς ἄξιολόγοις ξενίοις, ὑπὸ πολλῶν ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν προεπέμφθη τὴν ἐκ τῆς Ῥώμης ἐπάνοδον ποιούμενος. quod autem Plutarchus dicit Battacen iussu deae Romanis victoriam nuntiasse et deinde, cum ante populum verba facere vellet, a Pompeio nominatum esse ἀγύρτην, clare perspicitur ab eo permixtum esse nostrum Battacen cum illo, qui a Polybio l. l. una cum Attide appellatur.

Etsi vetitum erat cives Romanos sacerdotio Matris Magnae fungi (Dion. 2, 19), tamen iam a. u. c. 653 a. Chr. 101 civis Romanus gallus factus est.³² Pessinuntem vero adierunt Romani, ut deae vota solverent (Val. M. 1, 1. Mommsen R. G. 6 2 p. 421), atque sacerdotium ipsum erat tam grave (Mommsen l. l. 2 p. 156), ut P. Clodius Pulcher Appii filius, cui Cicerone in exilium expulso pecunia opus erat ad res gerendas, illud, quoniam multum valuit in provinciis, Brogitaro Deiotari genero pecunia grandi venderet, ad quam rem Cicero in oratione pro Deiotaro habita alludit.³³

³²Val. M. 7, 7, 6. cf. 1. Obsequ. 44 (ed. Jahn. p. 126) ad a. u. c. 652: servus Q. Servilii Caepionis Matri Idacae se praecidit et trans mare exportatus, ne umquam Romae reverteretur.

³³Cic. de har. resp. 13, 28. pro Sest. 26, 56. cf. epp. ad Qu. fr. 2, 7 9, 2.

idem Clodius duobus annis post (u. c. 698 a. Chr. 56) quarto die m. Aprilis curulis aedilis ludos egit Matri Magnae.³⁴

Sed nimirum in republica Romana erant, qui intellexerent cultum Matris Magnae ex more incolarum orientalium institutum populo nocere; atque extant fragmenta Varronis, quibus eum castigat cf. praeter fg. 28, 34, 36 (in sat. Menipp. rel. ed. Riese p. 131 sq.) fg. 35 (Buecheler Varr. Men. rel. 182):

tibi typana non inani sonitu matri deum
tonimus chorus tibi nos, tibi nunc semiviri,
teretem comam volantem iactant tibi famuli,

atque etiam Lucretio homini vere Romano minime placuerunt molles modi tibiae Phrygiae.³⁵ attamen quid valuerunt illi viri contra vulgus, quod acquiescebat in cultu animos incitante, quem ne carminibus celebrarent viri veluti Catullus non caverunt, qui eo processit ut elegiam in Attin componeret, qua dicentem facit Cybelen sic:

agedum, inguit, age ferox i, fac ut hunc furor
agitet,
fac uti fororis ictu reditum in nemora ferat,
mea libere nimis, qui fugere imperia cupit,

et postremum hoc a dea petit:

procul a mea tuos sit furor omnis, era, domo:
alios age incitatos, alios age rabidos.

³⁴Prodigia commemorat Cass. Dio ad a. u. c. 711 l. 46, 33 et ad a. u. c. 716 l. 48, 43.

³⁵Cf. Martialis. 3, 81. 91. 7, 73. 8, 46. 9, 39.

tum vero cum (cf. 35, 12) secuti sunt omnes fere poetae aetatis Augustae, Vergilius,³⁶ Ovidius,³⁷ Propertius,³⁸ Maecenas,³⁹ Horatius,⁴⁰ quorum temporibus cultus noster adolevit et paulatim una cum Isidis et Mithrae cultu omnes alios removit, praesertim cum novi instituerentur dies festi, quibus Mater Magna induceretur in cultum deorum agrestium (Macrob. sat. 1, 21, 7. Plin. h. n. 18, 16); adnotandum autem est illum ludum communiter a virorum et feminarum collegiis actum esse, quibus nomen erat cannophori, cannophorae. (cap. 3).

Sed antequam ad aetatem imperatoriam transeamus, disputandum est de titulo Eyziceno, quem Boeckhius E. J. G. 3668 et multo sanius Dittenberger in sylloge 270 sic restituit: χοῦντος Βουλείδου τοῦ Μητροδώρου/Σωτηρίδης Γάλλος εὐξάμενος Μητρὶ Κοι[λανῇ]/ὑπὲρ τοῦ ἰδίου συμβίου Μάρκου Στλακίου Μάρ[χο/υ] Ὑ[λο]ῦ, τοῦ στρατευσαμένου ἐν τῇ ἐξάποστ[αλείῃ/συ] νμαχίᾳ εἰς Λιβύην ἐπὶ Θεογνήτου τοῦ —/—ου ἱπάρχεω [ι] τῷ αὐτοκράτορι Γαίῳ [Ἰουλίῳ Γαί]/οῦ υἱεῷ Καίσαρι ἐν νηὶ τετρήρει, σωτ[η]ρίας, ὃν αἶχμα]/λωτισθέντα ἐκ Αἰβύης καὶ ἀπαχθέν [τὰ εἰς δουλεί/αν] καὶ τῆς θεᾶς εἰπάσης μοι κατ' [ὄναρ/ὀ] τι ῥηχμαλώτισται Μᾶρκος, ἀλ[—ἐ] (λα) ὕνων ἐπὶ Κ[υρήνην?—]⁴¹ quibus verbis manifestum est Soteridem gallum, cum Buleides hipparcha erat, votum pro M. Sillacii, qui a. 46 a. Chr. in Libyam profectus ibidem in servitute redactus est, salute susceptum solvisse, postquam ei feliciter contigit, ut amicum liberaret.

Tam vero sequitur aetas imperatoria, qua praeter scriptorum

³⁶ Ae. 9, 108. 620. 584. 10, 220. G. 4, 64. Cir. 166.

³⁷ Ars. a. 1, 507. met. 10, 104. 686. 696. 704. fast. 4, 223 sq. 2, 55. 3, 259. 6, 319. Ib. 403. 505. ex P. 1, 1, 39.

³⁸ 3, 17, 35. 22, 3.

³⁹ Anthol. Pal. n. 82.

⁴⁰ Epp. 2, 1, 79. serm. 1, 2, 121.

⁴¹ Boeckhii mutationem Λοβρίνη nimis audacter factam summo iure Dittenb. refutavit.

testimonia multae extant inscriptiones, quibus intellegimus cultum celeriter ad summum pervenisse fastigium.

Augustum autem, cuius uxor Livia ad Cybeles formam fingebatur,⁴² cultui consuluisse docet monumentum Ancyranum (Momm-
sen. res g. d. Aug. 2 p. 82. 157), quo cognoscimus ab eo resectam
aedem Matris Magnae Palatinae, quam a. u. c. 756 p. Chr. in-
cendio deletam esse Val. Maximus 1, 8, 11 (cf. Cass. D. 55, 12.
Suet. Aug. 37) narrat. cuius imperatoris aetati tribuendi sunt
tituli: C. I. L. 6, 496 ONESIMUS • OLYMPIAS | LIVIA
• BRISEIS • AVG • LTB • SAC | M • D • M • I, quem
sic legendum esse censeo: Onesimus, Olympias, Livia, Briseis,
Augusti liberti, sacerdotes Matris deum Magnae Idaeae et I. R.
N. 6865 (Orelli 2984), quem posuit Cosmus aedituus Matris deum
Antiocho ab imperatore Augusto gratis manumissus. ex quibus
apparet sacerdotio et ministerio Augusti temporibus peregrinos
et libertos fungi solere. fortasse in eandem aetatem cadit titulus
feminae Atticae Mnasidi positus C. I. A. 3, 888, quippe cum
forma ΕΑΤΗΣ (cf. C. I. A. 3, 550. 552. 575 sq.) imprimis Augusti
aetate usitata et litterae ΘΣΣΟ ab ea alienae non fuerint (Franz.
elem. epigr. gr. 1840 p. 244 sq.).

Deinde Tiberio, Claudio,⁴³ Caligula, Nerone (Cass. Dio 61, 20)
imperatoribus nihil fere nobis de cultu traditur, quod ex parte
inde explicari potest, quod Tiberius Paulina violata⁴⁴ et ob ali-
as causas Aegyptios Judaicosque ritus compescuit, mathematicos
magosque ex Italia expulit (Sueton. Tib. 36. Tac. ann. 2, 32. 85).
quamquam unam inscriptionem C. I. L. 6, 2260, quam fecit Claudia
Acropolis Aug. lib. sacerdos Matris deum sibi et perenni coniugi
suo Gladiano, libertis, libertabus posterisque, hisce temporibus
inscriptam esse concludam ex nomine Claudiae, quod accepisse

⁴²Müller-Wieseler l. l. 1 tab. 69 n. 379.

⁴³Imhoof-Blumer monnaies grecques: Lydie 172.

⁴⁴Joseph. antiqu. 18, 13, 5. Zonaras ed. Vind. p. 268. 269. Hegesipp. 2, 4.
nullam autem iustam video causam, cur Lafaye „l'histoire du culte des divinités
d'Alexandrie Isis etc. 1884 p. 54 sq.“ de hac fabula dubitet.

videtur a gente Claudiorum imperatoria. postquam autem stirps Julia periit, cultus denuo gliscit auctoritate atque Vespasianus templum Matris deum terrae motu⁴⁵ Herculanei conlapsum a. 76 p. Chr. restituit C. I. L. 10, 1406.

Domitiano fortasse imperatore tit. C. I. L. 9, 1153 positus est a Cantria P. filia Longina, sacerdote flamina (vel flaminica) divae Juliae Piae Augustae (Suet Dom. 22. Plin. epp. 4, 11) et Matris deum et Isidis Reginae.

Paulo vero post cultus Matris Magnae etiam in provincias invasit atque ex Gallia in Hispaniam pervenisse videtur, qua in provincia repertus est titulus C. I. L. 2, 179, quo legitur: *Matrī deum Mag(nae) Idaeae Θηρυ(iae) Fl(avia) Tyche cernophor(a) per M. Jul(ium) Cass(ianum) et Cass(iam) Sev(eram) M. At(ilio) et Ann(io) Gal(lo) coss. (108 p. Chr.)*.

Ad Traiani vel Hadriani aetatem propter vocem Ulpiae spectat tit. C. I. G. 3508 Thyatirae rep., quem praecedit hic (3507): ἀγαθῇ τύχη/ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος/ἐτείμησαν/Οὐλπίαν Μαρκέλλαν/τὴν ἱέρειαν τῆς Ἀρτέ/μιδος, Μάρκου Οὐλπίου/Δαμᾶ παραδόξου καὶ Κανιδίας Βάσσης/θυγατέρα ἐπιτελέ/σασαν τὰ τῆς θεοῦ μυστήρια καὶ τὰς/θυσίας λαμπρῶς καὶ/πολυδαπάνως/ἀναστησάντων τὴν τει/μὴν Ἀνδρονείκου τοῦ Ἀν/δρο νείκου καὶ Στρατονεί/κης τῆς Μηνογένους/τῶν θρεψάντων/ἐκ τῶν ἰδίων *sequitur aliter*: ἀγαθῇ τύχη/ἡ πατρίς Οὐλ/πίαν Μαρκέλλαν/ἱερασαμένην/τῆς Ἀρτέμιδος,/ἀρχιέρειαν τῆς Ἀ/σίας ναῶν τῶν ἐν/Σμύρνῃ, ἀγωνο/θέτιν τρις τῆς/πατρίδος, ἱέρει/αν διὰ βίου τῆς/Μητρὸς τῶν θεῶν. *constat igitur U. Marcellam Thyatirae natam esse, patrem eius fuisse παράδοξον,*⁴⁶ *matrem, quod ex nomine apparet, civem Romanam. cum vero admodum adulescens parentibus*

⁴⁵Fortasse cogitandum est de terrae motu a. 62 p. Chr. cf. Tac. ann. 15, 22: motu terrae celebre Campaniae oppidum Pompeii magna ex parte proruit; cf. etiam titulum Pompeianum C. I. L. 10, 846.

⁴⁶Παράδοξο; idem est atque παραδοξονίχης cf. Plut. comp. int. Cim. et Luc. 2. C. I. G. 3, 5804. Augustin. princip. rhet. 9: tametsi quidam parum diligenter

orbata esset, Andronicus eam educavit; tum Dianae sacerdos facta summo cum splendore munere functa est, ut senatus populusque statuam ei decernerent. non multo post asiarcha,⁴⁷ ter agonotheis patriae, a Smyniacis perpetua Matris Magnae sacerdos creata est; quapropter altero titulo Thyatirae cives ei Smyrnae quoque statuam posuisse videntur. Patinus autem, quem secuti sunt Boeckhius et Lebas—Waddington l. l. 3, 5, magna cum probabilitate coniecit U. Marcellam sacerdotio Dianae deposito viro nupsisse atque peperisse Ulpiam Marcellam, quae commemoratur in tit. *C. J. G.* 3157.

Certe profecto Traiano imperatore ortus est tit. *C. J. L.* 3, 1100 Apulensis, quem pro salute Augusti Matri deum Magnae sanctum T. Fl. Longinus veteranus ex decurione alae 2 Pannoniorum, decurio coloniae Dacicae, decurio municipii Napocae, decurio Kanabensium legionis 13 geminae et Claudia Candida coniunx et Flavius Longinus, Clementina Marcellina filii ex imperio pecunia sua fecerunt. cum enim nomen Sarmizegetusae absit ab hoc titulo et ab aliis eiusdem voluminis (1323. 1443. 1572 cf. *C. J. L.* 3 p. 228), quorum antiquissimus est 1443 ob coloniam Dacicam a. 110 p. Chr. conditam positus, atque cum postea locus appelletur colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa, haud dubie concludi potest titulos in quibus deest nomen Sarmiz. paulo post a. 110 p. Chr. erectos esse.

Inde ab excessu Hadriani usque ad tempora Diocletiani de cultu edocti sumus permultis titulis praesertim tauroboliacis, quorum aetas certo argumento definiri potest. priusquam autem inscriptiones explanandae sunt, opus est commemorare iam medio fere secundo saeculo patres ecclesiasticos ut in ceteros paganorum cultus, ita etiam in Matrem Magnam vehementer invecos esse;

Graece loquentes paradoxa pro his, quae sunt bonae opinionis, accipiunt: unde vulgo etiam Olympionicas et ceteros victores sacrorum certaminum paradoxos vocant magis consuetudine quam ratione ducti.

⁴⁷E. Kuhn: die städt. u. bürgerl. verfassung d. röm. reichs bis auf die zeiten Justinians. Lpzg. 1864. 1. p. 106 sq.

atque Octavius Minucii Felicis apologia Christiana antiquissima
 guae nobis tradita est abundat verbis acerrimis (cf. capp. 2, 4. 21,
 1. 22, 1. 27, 6. 28, 7 ed. Vind.); afferam hoc loco illa verba guae
 leguntur c. 25, 9 sq.: „sane et Acca Larentia et Flora, meretrices
 perpudivas, inter morbos Romanorum et deos comprobandas. isti
 scilicet adversus ceteros, qui in gentibus colebantur, Romanorum
 imperium protulerunt: neque enim eos adversus suos homines vel
 Mars Thracicus vel Iuppiter Ereticus vel Juno nunc Argiva,
 nunc Samia, nunc Poena, vel Diana Taurica vel Mater Idaea
 vel Aegyptia illa non numina sed portenta fuerunt,” et paulo
 post: „ubi autem magis a sacerdotibus quam inter aras et delubra
 conducuntur stupra, tractantur lenocinia, adulteria meditantur?⁴⁸
 frequentius denique in aedituorum cellulis, quam in ipsis lupana-
 ribus flagrans libido defungitur.” quem secutus est initio 3 saeculi
 Tertullianus, qui summa cum gravitate et eloquentia puram fidem
 Christianam illis numinibus paganorum libidinis opponit.⁴⁹

Ac primo quidem titulo, qui nobis occurrit, *Ann. Inst.* 40
 (1868) p. 367 dendrophori Ostienses, quos Matris Magnae cultum
 curasse ceteris titulis (p. 379. 399) satis ostenditur, imperatori
 Caesari T. Aelio Hadriano Antonio Aug. Pio,⁵⁰ pontif. max., trib.
 pot. 2, cos. 2, patri patriae posuerunt a. 139, quo hic iterum consul
 fuit, sequens titulus inest in eisdem annalibus 40 p. 373, quo Sex.
 Annius Merops Honoratus dendrophoris eiusdem oppidi signum
 terrae Matris dedicat 13 kal. Mai. L. Cuspia Rufino T. Statia
 Quadrato consulibus (19 d. m. Apr. a. 142); isdem dendrophoris
 anno post Idib. Mai. Torquato et Herode consulibus (15 d. m.

⁴⁸Joseph. antiqu. 18, 13, 5. Cosmas Hierosolymitanus ad S. Gregorii theol. v.
 267 (Migne patrol. gr. 28 p. 502).

⁴⁹Adv. nat. 1, 10. ad extr. 2, 8. apol. 13 sq. de corona 7. adv. Marc. 1, 13.

⁵⁰De nummis Antonini Pii et Faustinae uxoris, in quibus Mater Ma-
 gna visitur cf. Eckhel. 7 p. 39 sq. Cohen. 2 2, p. 417. 431. 434. 439. 382. 399.
 Friedlaender-Sallet das kgl. münzkabinett 2 Berl. 1877 n. 1062. de nummis M.
 Aurelii Antonini cf. Monnet. l. l. 4 p. 116 sq., de n. Faustinae minoris Cohen.
 2 3 p. 150. 164 sq.

Maii a. 143) dono dedit signum Martis T. Annius Lucullus 6 vir Augustalis et quinquennalis honoratus: *Ann. Inst.* 40 p. 374, denique ad eosdem dendrophoros spectat tit. *Ann. Inst.* 40 p. 368 valde mutilatus C. Prastina Vacato Messallino L. Annio Largo consulibus erectus (a. 147).

Primum autem taurobolium ex imperio Matris deum pro salute Antonini Augusti Pii liberorumque eius et status coloniae Lugdunensis a L. Aemilio Carpo seviro Augustali et dendrophoro Appio Annio Atilio Bradua et T. Clodio Vibio Varo consulibus (a. 160) factum est. accuratissime titulum edidit vir doctus Francogallicus Boissieu *J. d. L.* p. 24; quoniam vero in parte 4 de tauroboliis disputandum mihi proposui, illo loco diligentius hunc titulum gravissimum pertractabo.

Deinde certe ante a. 169 tit. *Ann. Inst.* 40 p. 368 exaratus est, quo Aur. Vero Augusto, qui a. 161 post mortem Antonini Pii a fratre suo M. Aurelio Antonino Augustus electus a. 169 vita excessit Fabius Q. f. Honoratus ob honorem immunitatis dendrophoris Ostiensibus donum dedit.

Titulo insequenti, qui extat in C. I. L. 6, 3702, Matri Idacae T. Asuellio Marciano curatore aedium sacrarum et operum locorumque publicorum dedicatur 6 kal. April. Pertinace et Juliano consulibus (d. 27 m. Martii a. 175). in idem fere tempus incidit tit. C. I. L. 10, 4635, quem Vitrasia Faustina, Pollionis consulis filia, quam a. 183 p. Chr. interfectam esse scimus (Ael. Lamprid. v. Comm. 4) ab imperatore Commodo, Matri Magnae sua pecunia fecit. cum vero Pollio a. 176 iterum consul factus sit, hoc autem titulo consul tantum nominetur, is ante a. 176 positus est. quo anno 15 kal. Nov. (d. 18. m. Oct) complura taurobolia Lactorae percepta sunt a viris feminisque cf. Gruter, p. 30, 4. 31, 3. Porro afferam tit. Lugdunensem (Boissieu *J. d.* 50. p. 28) propter taurobolium L. Eggio Marullo et Cn. Papirio consulibus (a. 184) a Q. Agrio Anoniano pontifice perpetuo positum et tit. C. I. L. 10, 4726 Carinolae repertum, quo cognoscimus 12 kal. Dec. Gla-

brione iterum consule (d. 20 m. Nov. a. 186) Munatiam Redditam sacerdotem quindecimviralem (cf. p. 3) taurobolium fecisse.

Tum vero anno 187 edocemur Hilariis⁵¹ Maternum quendam constituisse Commodum e medio tollere, consilio autem imperatori delato ipsum capitis damnatum esse, Commodum deae sacra obtulisse; atque verisimillimum est nummos quos habemus ex a. 191 Matri deum conservatrici Augustae (Cohen l. l. 2 3 p. 274) ob eandem causam excusos esse.⁵²

Septimii Severi temporibus tribuendi sunt hi tituli: Boissieu *J. d. L.* p. 31, quo numinibus Augusti totiusque domus divinae et situ coloniae Copiae Claudiae Augustae Lugdunensis dendrophori ibi consistentes 15 kal. Julias Marco Sura Septimiano⁵³ consule (d. 17 m. Jun. a. 190) taurobolium fecerunt et ibidem (Boissieu l. l. p. 33) feminae duae Aul. Fustia Alexandria et Sergia Parthenope pro salute imperatoris L. Septimii Severi Pertinacis Augusti et, quoniam recte Boissieu verba erasa restituit, Decimi Clodii Septimii Albini Caesaris domusque divinae et statu col. Cop. Claud. Aug. Lugdunensis imp. L. Septimio Severo 2 consule (a. 194).

Ann. Inst. 40 p. 379 tit. eodem anno positus, quo M. Antius Crescens Calpurnianus V. C.⁵⁴ pontifex Vulcani et aedium sacrarum (cf. Marguardt. l. l. 3 p. 229) basim ? impositamque statuam

⁵¹Herodian. ab exc. divi Marci 1, 1, 5: ἥρος ἀρχῇ ἐκάστου ἔτους, ὠρισμένης ἡμέρας, Μητρὶ θεῶν πομπὴν τελούσι Ῥωμαῖοι καὶ πάντα ὅσα παρ' ἐκάστοις πλούτου σύμβολα κειμήλιά τε βασιλέων ὕλης τε ἢ τέχνης θαύματα τῆς θεοῦ προπεμπέυει. ἀνετός τε πᾶσι δέδοται ἐξουσία παντοδαπῆς παιδείας, ἕκαστός τε ὃ βούλεται σχῆμα ὑποκρίνεται οὐδ' ἔστιν οὕτω μέγα ἢ ἐξάρετον ἀξίωμα, ὃ μὴ παντὶ τῷ βουλομένῳ ἀμφιεσθέντι ὑπάρχει παῖξαι τε καὶ κρύψαι τὴν ἀλήθειαν, ὡς μὴ ῥαδίως διαγνῶναι τὸν τε ὄντα καὶ τὸν μιμούμενον. ἔδοξε δὲ τῷ Ματέρνῳ καιρὸς ἐπιτήδειος εἶναι ἐς τὸν τὴν ἐπιβουλήν λαθεῖν κτλ. cf. p. 3.

⁵²Nummi Pertinacis, in quibus Cybele conspicitur, compositi sunt ap. Cohen 2 3, 392.

⁵³Nomen imperatoris Commodi erasum est cf. Wilmanns ex. 120.

⁵⁴Vir clarissimus.

sine vexatione ullius statuæ in campo Matris deum praescripto constituere concessit aequè ac statuam poni permisit infantilem in eodem campo 8 Kal. April. C. Fulvio Plautiano 2 P. Septimio Geta 2 consulibus (d. 25 m. Martii a. 203): *Ann. Inst.* 40 p. 378. anno ante patronus corporis dendrophororum Ostiensium, cuius nomen iam non legitur, ex argento pondo 3 dedit 8 Kal. Mai. Domitio Dextro 2 et Thræsea Prisco consulibus (d. 24 m. April. a. 196): *Ann. Inst.* 40 p. 374.

Tit. Lugdunensis Boissieu *J. d. L.* p. 36, quo pro salute imperatoris Septimii Severi et M. Aurelii Antonini Caesaris imperatoris destinati et Jul. Augustæ matris castrorum (J. Capitolin. M. Aur. 26) totiusque domus divinae et statu coloniae Septicia Valeriana et Optatia Spora taurobolium fecerunt T. Sextio Laterano et L. Cuspio Rufino consulibus (a. 197).

Tit. in Orelliana *sylloge* 2326 extans, quo Aemilia Serapias taurobolium percepit et petram tauroboliatam posuit Idib. Maiis Annullino 2 et Frontone consulibus (d. 15 m. Maii a. 199). eodem anno vel paulo post taurobolium fecit provincia Narbonensis pro salute L. Septimii Severi Pii Pertinacis Aug. Arab. Adiabenici Parthici Maximi, quod cognomen a. 199 accepit, et M. Aurelii Antonini Aug., quem titulum edidit Herzog in libro suo „Gallia Narbonensis“ inscripto n. 7.

Tit. C. J. L. 8, 2230 in Africa rep., quem Matri deum sacrum pro salute imperatorum L. Septimii Severi et M. Aurelii Augusti et P. Septimii Getæ Caesaris, cuius nomen postea crasum est, et Juliae Augustæ totiusque domus divinae C. Stadius Ianuarius sacerdos posuit. quoniam vero M. Aurelius⁵⁵ a. 198 Augustus et Geta eodem anno Caesar factus est, tit. inter a. 198–211 erectus esse debet.

Deinde imperatorum Septimii Severi eiusque filii M. Aurelii Antonini ætate orti sunt tituli cannophororum Ostiensium (cf.

⁵⁵De nummis eius, qui Cybeles imaginem præbent, cf. Mionnet. 5 p. 140. Cohen 3 3 p. 122.

p. 3.), quorum tertius *Ann. Inst.* 40 p. 390 sg. n. 3 ad certum spectat annum nominibus consulum Asprorum (a. 212) additis.

Denique restat ut dicam de tit. (C. J. G. 189) C. J. A. 3, 1062, quo consensu senatus quingentorum prytanes φυλῆς Ἀντιοχίδος Euphrosyno prostaticae ob merita eius statuam decreverunt, cum Aurelius Dionysius ἀρχὼν ἱερεὺς Μητρὸς θεῶν καὶ Ἀγαπητοῦ erat, quaeritur autem, quis fuerit Agapetus, ac Boeckhius quidem censet Antoninum Pium intellegendum esse; attamen Dittenberger l. l. recte contradicit Minervae Poliadis nomen inter prytanes, quorum nomina titulo subscripta sunt, titulis C. J. A. 3, 1054–56 exceptis, qui pertinent ad initium saeculi tertii, nusquam praeterea reperiri; quo accedere, quod pagorum designatio desit, itaque existimo Agapetum esse Septimium Severum.

Heliogabalus autem maxime Matrem Magnam simul cum ceteris dis orientalibus⁵⁶ coluit, narrat enim Ael. Lampridius in vita eius c. 7 non modo Matris deum sacra cum accepisse atque tauroboliatum esse, sed eo insaniae processisse (c. 28), ut leones sibi iungens Matrem Magnam se appellaret; atque apud Aur. Victorem ep. 23 legimus haec: vestalem virginem quasi matrimonio iungens suo abscissisque genitalibus Matri se Magnae sacravit, nihilominus nullus extat titulus, qui aetati eius tribui potest.

Annis Severi Alexandri⁵⁷ (222–235) imperatoris pro salute eius et Iuliae Mamaeae Augustae, cuius nomen haud dubie restituum est, et domus eorum divinae Basilicus et Mnesius criobolium fecerunt et ipsi susceperunt;⁵⁸ tit. C. J. L. 8, 8207 in Africa repertus, alterum titulum C. J. L. 9, 1538 Beneventinum, quo non multo recentiores sunt tit. C. J. L. 9, 1539–1542 Atini et Minervae Berecynthiae sacri atque in aris tauroboliacis

⁵⁶Ael. Spart. Ant. Car. 9, Cass. Dio 77, 15, 23, 78, 7, 79, 4, Ael. Lampr. Alex. Sev. 26.

⁵⁷De nummis v. Mionnet. l. l. 4 p. 5.

⁵⁸Cf. partem 4 p. 57.

insepulti, 5 Id. April. Modesto 2 et Probo consulibus (d. 9 m. Aprilis a. 225) ob criobolium factum Concordia Col. lib. Ianuaria cymbalistria loco secundo posuit.

Sequuntur tit. C. I. L. 9, 3014 Teatinus, quo taurobolium de suo fecit Petronius Marcellus pro salute imperatorum Maximi Augusti et Maximi Caesaris, qui inter a. 235–238 summam imperii tenuerunt; tit. Eph. E. 3, 15 Cordubae rep., in ara maritorea ex iussu Matris deum pro salute imperii ob taurobolium factum a Publicio Valerio Fortunato Thalamo Pio et Proculo consulibus (a. 238) erectus; videmus igitur hoc tempore et in Africa (cf. supra) et in Hispania (cf. etiam C. I. L. 2, 606, quo Huebneri sententia mihi probatur) taurobolia esse percepta; tit. C. I. L. 10, 6075 Formianus, quem Helvia Stephanis sacerdos Matris Magnae imperatore Gordiano 2 Augusto et Pompeio consulibus (a. 241) taurobolio perfecto posuit quo anno etiam exarati sunt complures tituli tauroboliaci Lactorates, quorum imus extat apud Wilmanns. exempla 124, alter ap. Orellium l. l. 2331, omnes apud Gruterum p. 29, 13. 14. 30, 1. 5.

Tum vero nobis dicendum erit de titulo C. I. G. 3886 add., quo legendum est:

Ὁ δῆμος ἐτείμ[ησεν]/Μόνιμον Ἀρίστων[ος]/τὸν λαμπρά-
δάρχην [Λιός]/Σωτήρος καὶ Ἀπόλλ[ωνος καί]/Μηνὸς Ἀσ-
καηνοῦ [καί]/Θεῶν Ἀνγδίστεων [καὶ Ἀγαθοῦ]/Δαίμονος
καὶ εὐσεβ[έστατης Σε]/βαστῆς Εἰρήνης, σ[τρατηγήσαντα]/τῆς
πόλεως τὸ ἕκτον [γυμνασιαρ/χ]ήσαντα καὶ ἐγλογιστ[εύσαντα]/καὶ
ἀγορανομήσαντα [καὶ εἰρηναρ]/χῆσαντα [κ]αὶ παρὰ πάντα
τὸν/[χρόνον πολ]ιτευσ[άμενον ἄριστα].

Savedonius autem (Ann. Inst. 19, 136) demonstravit ἀγαθὸν δαίμονα et Σεβαστὴν Εἰρήνην referenda esse ad Otacillam et Philippum, qui inter annos 243 et 249 praecerat imperio Romano. etenim quod Letronnius φιλοδαίμονος καὶ εὐσεβεστάτης Σεβαστῆς Εἰρήνης legi vult atque refert haec verba ad Iuliam Domnam aut Iuliam Mamaeam, quia illis ambabus cognomina

Felix Pia tribuuntur, huic sententiae obstat quod Felix sermone Graeco non redditur *v. φιλοδαίμων*, sed semper *v. εὐτυχής*.

Nunc audiamus Cyprianum,⁵⁹ qui ab a. 200 usque ad a. 257 floruit, episcopum Carthaginiensem, qua in regione Matrem Magnam cultam esse compluribus inscriptionibus confirmatur (cf. *E. J. L.* 8, 1649. 1776. 2230. 2633. 4846 etc. *Eph. E.* 5, 614), in carmine ad senatorem ex christiana religione ad idolorum servitutem conversum sic loquentem:

quis patiaſtur enim te matrem credere magnam
posse deam dici rursusque putare colendam,
cuius cultores infamia turpis inurit?
namque sacerdotes tunicis muliebribus idem
interius vitium cultu exteriori fatentur,
idque licere putant quod non licet: unde per urbem
leniter incedunt mollita voce loquentes,
lassatosque tenent extenso pollice lumbos
et proprium mutant vulgato crimine sexum.
cumque suos celebrant ritus, his esse diebus
se castos memorant: at si tantummodo tunc sunt
ut perhibent casti, reliquo iam tempore quid sunt?
sed quia coguntur saltim semel esse pudici,
mente fremunt, lacerant corpus funduntque cruo-
rem.

quale sacrum est vero quod fertur nomine san-
guis?⁶⁰

nunc etiam didici, quod te non fecerit aetas,
sed tua religio calvum caligaeque remota
Gallica sit pedibus molli redimita papyro.

⁵⁹Cf. p. 50.

⁶⁰Cf. vol. 3, 1, 21, 4 sg., quo loco verbis Minucii Felicis supra adnotatis utitur; 3, 2, 209, 14 ed. Vindob. etsi carmen h. l. c. Hartelio spurium esse videtur, tamen haud dubie hac aetate compositum est.

Philippi temporibus Deae Vocontiorum ara tauroboliaca prid. Kal. Octobres Philippo Augusto et Titio consulibus (d. 30 m. Sept. a. 245) erecta est cf. *Wilmanns ex. 127*, gravior autem est tit. *C. I. L. 6, 488* praesentiae Matris deum a P. Septimio Felice ob coronam millesimi urbis anni (a. 247) positus. deinde quattuor annis post ortus est tit. *C. I. L. 10, 3699* Eumanus, quo dendrophororum ex senatus consulto creatorum nomina subsignata sunt; Borghesius enim (opp. 3, 137. 7, 44) exposuit verba 7 Id. Oct. 3 et semel consulibus in fine tituli nominibus omissis tantummodo spectare ad a. 251 (cf. Klein. fast. consul. p. 106). cui proximus est tit. *Ann. Inst. 40 p. 399*, quem quantum fieri potuit probabiliter Visconti sic supplevit:

taurob [olium crioboliumque factum]/Magnae d[eu]m Ma-
tri et Attini pro salute]/imp. Caesaris C. Vibii Treboniani
Galli Pii]/Fel. Aug. et imp. Caesaris C. Vibii Asinii Gal-
li]/Veldum[niani Volusiani Pii Fel.]/Aug. tot[iusque] domus
divinae et]/Senati [pro statu coloniae Ostiensis]/ex [imperio
Matris deum a dendrophoris Ostiensibus]/S[acerdote?...]].

Gallus autem et Volusianus imperatores erant ab a. 251 usque ad a. 254.

Tam vero transeamus ad Diocletianum, cuius aetati hi tituli assignandi sunt:

C. I. L. 10, 3698⁶¹ Eumanus, quo edocemur consensu omnium in locum Restituti mortui Licinium Secundum, sacerdotem Matris deae Baianae creatum esse M. Magrio Basso et L. Ragonio Quintiano consulibus Kal. Jun. (d. 1 m. Junii a. 289).

C. I. L. 6, 505 notissimus, quem L. Cornelius Scipio U. C. augur, cuius nomen redit in tit. taurobolico eiusdem voluminis 506, erexit taurobolio sive criobolio 3 Kal. Mart. Tusco et Annullino consulibus (d. 26 m. Febr. a. 295) perfecto.

⁶¹ Cf. p. 47. tit. *C. I. L. 8, 8457* Sitifensem non enumeravi in contextu, quia nobis valde mutilatus est traditus; erectus est anno provinciae 249 i. e. a. 288 p. Chr. cf. Margu. l. l. 1 p. 324.

Attamen priusquam pergam de titulis disputare, Arnobii libros ⁊ adversus nationes conscriptos afferam, quorum quinto Timotheum theologum secutus non modo originera nostri cultus explicare studet, sed etiam castigat impudicitiam foeditatemque, quae insunt in eo; atque summo cum taedio exclamat: o fabulam sexui inimicam semper atque infestissimam masculino, in qua secus virile non solum homines ponunt, sed pecudes etiam sunt ex maribus matres.

Restant igitur tituli qui spectant ad quartum p. Chr. saeculum. ac primus quidem titulus *C. I. L. 6, 497* Matri Magnae a Julio Italico U. C. quindecimviro sacris faciundis taurobolio feliciter percepto Constantio et Maximiano Caesaribus 5 consulibus 18 Kal. Maias (d. 14 m. April. a. 305) positus est. nono post anno Constantino et Maximiano 3 consulibus 17 Kal. Maias (d. 15 m. April. a. 313) taurobolium fecit C. Magius Donatus Severianus U. C., pater sacrorum invicti Mithrae, hierophantes Liberi patris et Hecatarum: *C. I. L. 6, 507*. maioris est momenti tit. *C. I. L. 6, 508*,⁶² quo potentissimis dis Matri Magnae et Attidi Menotyranno (cf. p. 31) sacro Serapias honesta femina sacrata (quam lectionem praefero alteri „sacerdos“ cf. *C. I. L. 6, 1780*) deum Matris et Proserpinae Constantino 5 et Licinio consulibus 13 Kal. Maias (d. 19 m. April. a. 319) taurobolium crioboliumque caerno Cerealibus percepit.

Quos titulos si accuratius inspexerimus, intellegemus plerosque positos esse a viris reipublicae Romanae illis temporibus clarissimis; itaque factum est, ut taurobolia crioboliague his ipsis temporibus maxime florerent, praesertim cum imperatores subsecuti aut non resisterent iis, aut ea sacra probarent. etenim quamquam religioni Christianae Constantinus addictus erat, tamen Zosimus 2, 31 recte dicit eum nihil fecisse res divinas atque, etsi viri theologi nostrae aetatis hanc sententiam refutare conati sunt, equidem plane consentio cum Burckhardtio, qui de illo impera-

⁶²Cf. cap. 4. de Cerealibus vide Friedlaender. ap. Marguardt. l. l. 3 p. 479.

tore haec verba fecit (die zeit Constantins des grossen 2 p. 345): in einem genialen menschen, dem der ehrgeiz und die herrschsucht keine ruhige stunde gönnen, kann von Christentum und Heidentum, von bewusster religiosität und irreligiosität gar nicht die rede sein; ein solcher ist ganz wesentlich irreligiös, selbst wenn er sich einbilden sollte mitten in einer kirchlichen gemeinschaft zu stehen. Zosimus autem memoriae tradidit ab illo in extrema parte unius ex porticibus, quibus forum Byzantii inclusum erat, duas aedes exstructas esse colloca-to in altera simulacro Matris deum, quod Iasonis socii olim in monte Dindymo constituerant, idque ab eo mutatum esse, cum leones utrimque tolleret manu-umque formam converteret: κατέχειν γὰρ πάλαι δοκοῦσα τοὺς λέοντας νῦν εἰς εὐχομένης μεταβέβληται σχῆμα τὴν πόλιν ἐφορῶσα καὶ περιέπουσα. nec multo post Zosimum paganitatis defensorem 1. Firmicus Maternus libellum „de errore profana-rum religionum“ composuit, quem Constantini filiis dicavit, quos admonuit ut tantae calamitatis errorem abicerent et studia mentis profanae tandem aliquando desererent. quomodo autem ille, qui c. 3 cultum Attidis explanare instituit, cultus orientales ortos esse censeat, apparet ex eo quod c. 13, 2 Serapim coniungit cum fabula illa Iosephi, cui, quia Sarrae pronepos fuerit, post mortem eius nomen Σάρρας παῖς (Σάραπις) inditum sit, et c. 3 hariolatur „Phryges, ut annum sibi sacrorum ordinem facerent, mulieris divitis ac reginae suae amorem, quae fastus amati adolescentis tyrannice voluisset ulcisci, cum luctibus annuis consecrasse et iactavisse, aut ut satis iratae mulieri facerent aut ut paenitenti solacium quaererent, cum quem paulo ante sepelierant revixisse, et cum mulieris animus ex impatientia nimii amoris arderet, mortuo adolescenti templa fecisse.“ hoc quidem impetravit, ut a. 341 Constantius ediceret, ut sacrificiorum aboleretur insania (cod. Theodos. 16, 10, 2), atque a. 346, ut cuncti sacrificiis abstinerent et si quis aliquid forte huiusmodi perpetravisset gladio ultore ster-neretur (cod. Theodos. 16, 10, 4). attamen cultus denuo renatus est

Juliano imperatore (a. 361–363), qui ut Matris deum, quam oratione quinta laudibus extulit,⁶³ sacra florent summam operam navavit ita ut Callixenum bene de sacerdotiis meritum duplici et Demetris et Matris Magnae Pessinuntiae sacerdotio honoraret atque Arsacio Galatiae summo sacerdoti imperaret, ut Pessinuntis incolas ad Matrem Magnam colendam impelleret; dicit enim (ep. 49):

οὐ γάρ μοι θέμις ἐστὶ κομιζέμεν οὐδ' ἐλεαίρειν
 ἀνέρας, οἳ κε θεοῖσιν ἀπέχθωντ' ἀθανάτοισιν.
 πείθε τοίνυν αὐτούς, εἰ τῆς παρ' ἐμοῦ κηδεμονίας
 ἀντέχονται,
 πανδημεὶ τῆς Μητρὸς τῶν θεῶν ἰκέτας γενέσθαι.

Quo mortuo praecipue Theodosius⁶⁴ (a. 379–395) religiones paganas funditus evertere conatus est; quamquam ipsius temporibus viri praeclarissimi Symmachus⁶⁵ (cos. a. 391), Uellius Agorius Praetextatus⁶⁶ († cos. designatus a. 385), Virius Nicomachus Flavianus⁶⁷ (cos. a. 394) cultui pagano dediti erant, in quos invēhi-

⁶³Ef. p. 232 ed. Hertlein: ὦ θεῶν καὶ ἀνθρώπων μήτηρ..., ὦ πάντων μὲν ἀγαθῶν τοῖς νοεροῖς ἡγδυμένη θεοῖς, πάντων δὲ ἀποπληροῦσα τὸν αἰσθητὸν κόσμον, πάντα δὲ ἡμῖν ἐν πᾶσιν ἀγαθὰ χαρισαμένη, δίδου πᾶσι μὲν ἀνθρώποις εὐδαιμονίαν, ἧς τὸ κεφάλαιον ἡ τῶν θεῶν γνῶσις ἐστὶ κτλ. Amm. Marc. 22. 9, 5–8. Libanius in orat. consulari p. 247 et in monodia de Juliano obitu p. 254.

⁶⁴Eod. Theod. 16, 7, 1. 10, 7. 10. 11. 12. Symm. epp. 10, 61. Liban. ὑπὲρ τῶν ἱερῶν. Socrat. hist. eccl. 5, 16. Zosim. 4, 33. 37. 59.

⁶⁵Laudat. in Valentinianum 2 (monum. Germ. h. auctt. antiquiss. 6, 1 ed. O. Seeck): quanto parcius vestri numinis cultus est quam decorum! illis singula templa fundantur et sua cuique locantur altaria. inde ut arbitror maluerunt dispares ritus, ne in consortium cogerentur: nulli cum altero fas est dicaro pulvinar; hunc phrygius antistes placat, hunc pontifex; illas castae matres tuentur aras, has infulata virgo custodit; sumpserunt nomina diversa tot flamines, no possent dis pluribus esso communes. ipsas nobilium divisere gentes: Pinarios Hercules occupavit, Idaea Mater legit hospites Scipiones, Veneriis sacris famulata est domus Julia.

⁶⁶cf. p. 59.

⁶⁷E. J. L. 6, 1782. Teuffel, gesch. d. röm. litt. 4 p. 1007. § 428 adn. 1–4.

tur anonymus auctor carminis codicis Parisini n. 8084, quod a Mommseno in *Hermæ* vol. 4 publici iuris optime factum hæc ætate compositum est.

Denique de titulis ad hæc tempora pertinentibus dicam: *Tit. C. J. L. 6, 1675*, quem *Alfenius Ceionius Julianus Kamenius U. C. tauroboliatus* ante a. 333 posuit, cum hoc anno munere præfecturæ urbis fungeretur, quod in titulo non commemoratur, cui proximus est *tit. C. J. L. 6, 498* in ara tauroboliaca extans, quam *Antoninus U. C. pontifex et quindecimvir sacris faciundis taurobolio confecto 3 kal. Maias Fl. Anicio et Nigriniano consulibus* (d. 29 m. April. a. 350) feliciter consecravit. similem aram dicavit in *tit.ilingui C. J. L. 6, 509* *Petronius Apollodorus U. C. pontifex maior, quindecimvir sacris faciundis, pater sacrorum dei invicti Mithræ taurobolio criobolique percepto una cum Rufa Volusiana C. filia (vel potius clarissima femina?) coniuge 16 kal. Jul. Valentiniano et Valente Augustis 3 consulibus* (d. 16 m. Junii a. 370); probabile autem est *Rufam Volusianam* fuisse filiam *C. Rufi Volusiani U. C. patris, hierophantæ, prophetæ Isidis, pontificis dei Solis*, qui votum solvit ara marmorea, cuius inscriptio legitur *C. J. L. 6, 846*.

Matri autem deum *Magnæ Idææ summæ parenti et Hermæ et Attidi Menotyranno invicto Clodius Hermogenianus Caesarius U. C.*, qui idem esse videtur atque ille comes rerum privatarum in *cod. Theod. 10, 1, 8 a. 364* commemoratus, proconsul *Africæ, præfectus urbis Romæ, quindecimvir sacris faciundis taurobolio criobolique perfecto 14 kal. Aug. Gratiano Aug. 3 et Aequitio consulibus* (d. 19 m. Julii a. 374) aram dicavit: *C. J. L. 6, 499*.

Porro cadunt in annum 376:

Tit. C. J. L. 6, 504 et 510, quorum unum *Ulpius Egnatius Faventinus U. C. taurobolio criobolique Id. Aug. (d. 13 m. Aug.) percepto posuit*, alterum eodem die *Sextilius Agesilaus Aedesius U. C. taurobolio criobolique in æternum renatus* (cf. p. 53. 57. 59).

Anno vero post exarati sunt:

Tit. C. J. L. 6, 511 metricus Matri deum Magnae Idaeae et Attidi Menotyranno a Sabino 4 Id. Mart. (d. 12 m. Martii) et tit. C. J. L. 6, 500 iisdem deis a Caelio Hilario V. C. 3 Id. Maias (d. 13 m. Maii).

Sequitur tit. C. J. L. 6, 1780 Fabiae Aconiae Paulinae clarissimae feminae, filiae Aconii Catullini V. C., uxori Vettii Praetextati V. C., quae multis deorum dearumque sacris initiata erat, laurobolatae positus; cum vero munus praefecturae urbis, quo coniunx eius a. 384 functus est (cod. Theod. 6, 5, 2. cod. Justin. 1, 54, 5), in titulo coramemoretur idemque consul designatus appellatur, quo facto vita excessit anno eodem vel sequenti⁶⁸ titulum nostrum non ante a. 384 erectum esse constat.

Paulo post ortus est tit. Bull. inst. arch. 1884 p. 56 sq., quera posuisse videtur 2 Non. Sept. Arcadio et Fl. Baulone V. C. consilibus (d. 4 m. Sept. a. 385)⁶⁹ uxor coniugi suo Alfenio Ceionio Juliano Kamenio anno 43 mortuo, quem eundem fuisse atque illum Alfenium, de quo supra dixi (p. 25), nequaquam verisimile est; quod si acciperemus, aut multo post eius mortem sepulcrum factum aut numerus annorum a lapicida falso insculptus esset, cui sententiae obstant verba: „obiens iuvenilibus annis“ et „te coniunx cum parvis deflet natis.“ itaque arbitror illum Ceionium patrem nostri fuisse, qui uterque sanctus nominatur atque eodem

⁶⁸Mortem eius lugeat Symmachus epp. 10, 30 sq.

⁶⁹Sequuntur versus pulcherrimi:

inter avos proavosque tuos sanctumque parentem
virtutum meritis et honoribus emicuisti,
ornamentum ingens generis magnique senatus;
sed raptus propere liquisti, sancte Kameni,
aeternos fletus obiens iuvenilibus annis.
te dulcis coniunx lacrimis noctesque diesque
cum parvis deflet natis solacia vitae,
amisisse dolens casto viduata cubili,
quae tamen extremum munus solacia luctus
omnibus obsequiis ornat decoratque sepulcrum.

honores percurrit.

Tum vero tit. *C. I. L.* 6, 1778 Vettio Agorio Praetextato U. E. tauroboliato kal. Febr. Fl. Valentiniano Aug. 3 et Eutropio consulibus (d. 1 m. Febr. a. 387) positus est et tit. *C. I. L.* 6, 1779 eidem et Aconiae Fabiae Paulinae uxori (cf. supra), qui coniuncti vixerunt annos 40 ad eundem annum spectat tit. *C. I. A.* 3, 173, quo consulibus Onorio et Euodio 6 kal. Jun. (d. 27 m. Maii), cum Hermogenes archon⁷⁰ fuit, Musonius Athenis taurobolium percepit; quoniam vero tit. *C. I. A.* 3, 172⁷¹ primum taurobolium Athenis factum commemoratur, manifestum est hunc titulum illo antiquiorem esse atque Iuliani fortasse aetate exaratum.

Restant duo tituli: *C. I. L.* 6, 503 a L. Ragonio Venusto U. E. taurobolio criobolique percepto 10 kal. Jun. Valentiniano Aug. 4 et Neoterio consulibus (d. 23. m. Maii a. 390) et tit. *C. I. L.* 6, 512 eodem anno et die a Ceionio Rufio Volusiano U. E. iterato annis 20 expletis taurobolio dedicatus.

Quamquam nullus titulus ad posteriorem aetatem pertinere videtur,⁷² tamen cultum Matris Magnae ceterorumque deorum orientalium⁷³ aliquanto post viguisse scriptis patrum ecclesiasticorum Ambrosii (cf. Migne patrol. lat. 16 p. 980) et Augustini de civitate dei satis confirmatur (2, 4).

Priusquam finem huius partis absolvam, de Matris Magnae apud Germanos cultu breviter addere mihi liceat. Tacitus enim dicit in *Germ.* c. 45: „ergo iam dextro Suebici maris litore Aestiorum gentes adluuntur, quibus ritus habitusque Sueborum, lingua Britanniae propior. Matrem deum venerantur, insigne superstitionis

⁷⁰Cf. Henzen. bull. inst. arch. 1867 p. 174.

⁷¹U. Keil. Philol. 23, 607. archäol. zeitung 1863 p. 74. arch. anzeiger 1867. Maurer de aris Graecorum pluribus deis in commune positis. Darmstadii 1885 p. 101. Kaibel epigr. gr. 822.

⁷²Titulum *C. I. L.* 6, 736 non attuli propterea quod multa in eo suspiciosa sunt.

⁷³Cf. tit. *C. I. G.* 4945. 4946, qui ad Isidis cultum spectantes annis 449 et 453 (Boeckhius ambos tribuit anno 453) positi sunt.

formas aprorum gestant: id pro armis omnique tutela securum deae cultorem etiam inter hostis praestat." quibus cum verbis conferendum est id quod legimus c. 9: „pars Sueborum Isidi sacrificat." notum autem est Germanorum deos a Romanis libenter cum suis comparatos esse ita ut Mercurium Martem Herculem ab illis cultos esse memoriae tradat Tacitus. quaeritur quae nomina Isis et Mater deum apud Germanos habuerint. Isidi autem similem fuisse deam Suebis sacram, quae Zise nominabatur non sine aliqua probabilitate Grimm (*deutsche myth.* 2 1 p. 236 sq. 275 sq. cf. O. Schade *die sage von der heiligen Ursula etc.* 1854 p. 71 sqq.) coniecit. attamen quae dea erat Mater deum? equidem arbitror eam fuisse terram matrem, quae in titulis nobis occurrit nomine Fludanae (cf. Brambach. *E. J. Rh. indicem s. h. v.*); nec quod Schwenck (*mythol. d. Germanen* p. 179) exposuit cogitandum esse, quia Tacitus l. l. aprorum formas commemorat, de dea „Frigg" vel „Freya," cuius cognomen erat „Syr" (*mutterschwein*), hoc meae sententiae obstat, quoniam etiam „Freya" nulla alia dea est nisi mater terra.⁷⁺

⁷⁺Mater Magna in titulo E. J. L. 8, 5524 cum Terra Matre et Aerecura, de quo nomine agit Mommsenus in *archäol.* 29. a. 1865 p. 88 (*aes — curare geldschafferin*), haud dubie propterea coniungitur, quod illa numina ei similia erant.

2 Caput 2. — De reliquis rebus ad cultum pertinentibus.

Ac primum quidem hoc capite, quoniam initio dissertatiunculae exposui Cybelen confusam esse cum aliis deabus Asiae, videamus, cum quibus Romanorum numinibus Cybele et Attis coniungantur. reperimus autem tria numina, quae ei similia fuisse videntur⁷⁵; ex imaginibus⁷⁶ enim perspicitur Cererem eandem habitam esse a Romanis ac Cybelen atque scriptores narrant⁷⁷ Maiam vel Opem fuisse alteram Matrem Magnam, quamobrem etiam explicari potest, cur tit. C. I. L. 6, 499 Matri Magnae et Hermae et Attidi positus sit; cognoscimus enim Matrem Magnam hoc loco esse Maiam, quam cum Maia Hermae matre a Romanis commixtam esse constat.⁷⁸ Romana quoque aetate factum est, ut Mater Magna vel pro Diana vel pro Minerva Graecorum haberetur, quo referendi sunt tit. C. I. L. 9, 1538–1542 Attidi et Minervae Berecynthiae dedicati.⁷⁹ Attin autem, in cuius

⁷⁵ Graeci, ut hoc addam, Cybelen confuderunt cum Rheā cf. p. 3, cum Hecato cf. schol. Lycophr. 77. Theodoret. Ther. serm. 1. Baumstark encycl. Paul. s. v., cum Cerere graeca cf. Euripidis locos p. 4 adn. 1. in locis Aristoph. Lemn. frag. 332 ed. Dind. et Plut. de virtut. mul. 9 Cybele conversa esse videtur in formam Artemidis Brauroniae.

⁷⁶ Cf. Mueller–Wieseler l. l. 2, 807, quo Cybele a leonibus circumdata dextera spicas et papaver tenens conspicitur; et Livia quoque sub imagine Cybeles spicis Cereris ornatum est cf. p. 11. C. I. L. 5, 796 M. D. M. Cereriae votum solvit Fruticia Thymele.

⁷⁷ Macrob. 1, 12, 20 sq. Arnob. 3, 32 cf. Tertull. adv. nat. 2, 12.

⁷⁸ Preller röm. myth. p. 597. Abionnet 4, 166 quo Cybele Hermen sinistra manu tenet. Thrb. d. vereins v. altertumsfr. im Rheinl. 23 p. 53 tab. 3, ubi Mater Magna in sinistra parte circumdatur ab Hermē, in dextera ab Attide. vix autem hoc in prototipo cogitandum est de Hermē–Cadmilo (Conze archäol. ztg. 1880 p. 1 sq.).

⁷⁹ Preller röm. myth. p. 739.

locum saepe alios⁸⁰ Graeci substituunt, Romani cum Hercule confundisse videntur; quo spectant ea quae legimus apud Tertullianum 1, 361 (Migne): vidimus aliquando castratum Atlyn, illum deum ex Pessinunte, qui virus ardebat, Herculem induerat, ad quem locum Le Nourry addit: in crudelibus illis spectaculis homines et sceleratos sumpta vel Atydis vel Herculis forma repraesentare castratum Atlyn et vivum Herculem combustum.⁸¹ Herculem autera fuisse Cybeles comitem ex Paus. 9, 19, 28, Strab. 10, 473, Diod. 5, 64 intellegimus (cf. Stühr. religionssystem d. Hell. p. 482).

Deinde de cognominibus, quae Matri Magnae indita sunt a scriptoribus et in nummis,⁸² verba ista faciamus ut, quo plenior exhibeatur conspectus, ne Graecorum quidem testimonia negligamus; reperiuntur haec:

Θεὰ Φρυγία Strabo 10, 469. Diog. 50. 6, 1. Lucian. amor. 42. ἡ Φρυγία δαίμων Arr. tact. 33, 4. dea Phrygia Verg. Ae. 7, 39. mater Phrygia Arnob. 2, 73. ἡ μεγίστη Μήτηρ θεὰ ἡ Φρυγία Julian. cipp. 21.

Ἰδαία (Idaea) Strabo 1, 45. 10, 469. Eur. Or. 1453. Apoll. Rhod. 1, 1128. Dion. H. 2, 19. Verg. Ae. 10, 252. Lucret. 2, 611. Liv. 29, 10. Hygin. fab. Hesych. s. v. Apul. met. 8, 25 (ed. Eyssenh.).

Δινδυμήνη (Dindymene) Strabo 10, 469. Herod. 1, 80. Paus. 7, 17, 5. Apoll. Rh. 1, 1125. Hor. od. 1, 16, 5. Martial. 8, 81.

Σιτυληνή Strabo 10, 469. Eckhel d. n. v. 2, 534.

Ἀσπορ[δ]ηνή Strabo 10, 469.

Berecynthia mater (deum genetrix) Verg. Ae. 6, 784. Arnob. 5, 9. 13. Ovid. f. 4, 335. August. d. civ. d. 2, 4. carmen cod. Paris. 8084 v. 73 (Herm. 4, 356).

Λοβρίνη Nic. Alex. 7 et schol.

⁸⁰Bacchum, Sabazium, cuius mater Cybele nominatur a Strabone 10 p. 470 sq., Panem cf. Mueller-Wieseler l. l. tab. 43 n. 543. Lucian. Icaromenipp. 27, Hermen-Cadmilum cf. Conze archäol. ztg. 1880 p. 1 sq.

⁸¹Disser. de Arnob. l. c. 14 art. 2. cap. 18 art. 1.

⁸²De cognominibus, quae insunt in titulis cf. indicem s. v. Mater Magna.

Πεσσινουντία Herod. 1, 11, 3. Strabo. 10, 469. Tessinuntia Apul. met. 10, 5 ed. Eyssenhi. Tessinuntia Dindymene Arnob. 4, 35. cf. Mionnet. 4, 391.

Πλακιανή Paus. 5, 13, 4.

Ἀνδειρηνή Steph. Byz. s. v. Strabo 13, 614.

Mygdonia Val. Flacc. 2, 46.

Mater Iliaca Prudent. c. Symm. 1, 629.

Βριμώ Theodor. Therap. serm. 1. cf. Orph. Arg. v. 16 sq.

θεὰ Φασιανή Arrian. peripl. 9.

Cybeleia mater Ovid. Ib. 453.

Mater deum salutaris Cohen 2 2 p. 431.

ἄνταία δαίμων Apoll. Rh. 1, 1141.

ἄνταία μήτηρ Hesych. s. v. Etymol. m. s. v. Orph. hymn. 41, 1.

ζωογόνος Jul. or. 5 p. 180 (ed. Hertl.).

caelicolum genetrix cf. Sil. Ital. 17, 3; de voce „Μήτηρ Ὀρεία“ cf. p. 4 adn. 1, de voce „mater deum conservatrix“ p. 17, de voce „Mater turrita“ p. 46. deinde tituli C. I. A. 2, 134—137, ubi Mater Magna εὐάντητος ἰατρείνη appellatur, nos docent eam etiam morbos sanavisse. attamen quid significet nomen „Mater Magna Cognationis,“ quod in duobus titulis Salonis rep. extat (archäol. epigr. mitt. aus Östr. 8 p. 111), nescio.

Quod pertinet ad Attidis cognomina, haec adnotatione digna mihi esse videntur:

Berecynthius Attis Pers. sat. 1, 93.

Πάπ(π)ας Herod. 4, 59. hymn. in Attin. Diod. 3, 58, 4. Eustath. in Hom. 2. ε, 408.

βασιλεὺς Ἄττις Julian. or. 5 p. 168 C. 169 C.

ὑπουργὸς τῇ Μητρὶ καὶ ἡνίοχος Jul. l. l. p. 171 C. atque in titulis nominatur Attis Menotyranus (Μηνὸς—τύραννος), quia

idem est ac Sol.⁸³

Nunc vero breviter exponam, quomodo scriptores posterioris aetatis et philosophi et patres ecclesiastici fabulam Matris Magnae et Attidis interpretati sint. Julianus autem in or. 5 p. 161 D. et Sallustius de natura deorum ⁴⁸ putant ea ostendi, quomodo anima de coelo ad corpus humanura deveniat atque postremo ad deos redeat, aut quoniam ambo student philosophiae, quam novam Platoniam nominamus, ea per allegoriam significari, quomodo numen divinum paulatim atque gradatim usque ad materiem, quae Ἰλη appellatur, descendat rursusque ea ascendat ad subli-

⁸³E. T. G. 3439 Ζεύς Μηνιτύραννος legitur. Macrob. sat. 1, 21. Arnob. 5, 42. Stühr l. l. p. 130. Jhrbb. d. ver. v. altertumsfr. i. Rheinl. 23 p. 53 sq. Lebas-Wadd. l. l. 3 adn. ad n. 668. Maurer de aris Graecorum pluribus deis in commune positis. Darmstadii 1885 p. 103. Cybele quoque lunae domina habita esse videtur quia in prostypo (archäol. epigr. mitt. aus Östr. 1, 1877 p. 14 tab. 3) lunae falx in capite conspicitur.

⁸⁴Mater itaque deorum vivifica dea est ideoque Mater vocatur: Attis eorum quae fiunt et corrumpuntur artifex; huic apud Gallum flumen compertus traditur. Gallus enim Galaxiam seu lacteum orbem, unde corpus passionibus obnoxium descendit, indicat. primis autem diis secundos perficientibus Mater Attidis amore correpta caelestes illi facultates largitur: is enim pileus est. Attis autem Nympham deperit: cum Nymphae generationi praesint; nam quodcumque fit, fluit. quoniam vero generatio sistenda erat, ne extrema semper deterius progignerent, ea molitus opifex facultates ad generandum fecundas dimittens iterum cum diis coniungitur. et haec quidem numquam facta sunt, cum semper sint et mens quidem omnia simul conspiciat; at sermo haec quidem prius, illa posterius effert. hac ratione cum aptissime mundo fabula respondeat, nos quam alia ratione nitidius ornaremur quam mundum imitantes? propter illa festum diem agimus. et primum sane ipsi e coelo delapsi et cum Nympha consuescentes in maerore vivimus a frumento aliisque crasso et sordido cibo abstinentes, quandoquidem utraque animo sunt contraria. deinceps arboris incisiones et ieiunium, quasi nos ipsi ulteriorom generationis progressum amputaremus: tandem ex lacte alimentum, quasi renascere mur. hinc festivitates (hilaria) et coronae et ad deos veluti reditio. hisce et tempus, quo fiunt, testimonium exhibet; circa enim veris aequinoctium ea quae diximus conficiuntur, cum quae fiunt fieri cessant, diesque nocte magis ac magis protenditur: quod animis, qui ad sublimiora gradum faciunt, proprium est. sic circa oppositum aequinoctium raptus Proserpinae successisse fingitur, qui descensus ost animorum.

miora.⁸⁵ aliquanto ante aliter explicavit fabulam Porphyrius ap. Euseb. praep. ev. 3, 7 sic: Ἄττις δὲ καὶ Ἄδωνις τῆς τῶν καρπῶν εἰσι ἀναλογίᾳ προσήκοντες ἄλλ' ὁ μὲν Ἄττις τῶν κατὰ τὸ ἔαρ προφαινομένων ἀνθέων καὶ πρὶν τελεσιγονῆσαι διαρρεόντων — ἐνθεν καὶ τὴν τῶν αἰδοίων ἀποκοπὴν αὐτῷ προσανέθεσαν μὴ φθασάντων ἐλθεῖν τῶν καρπῶν εἰς τὴν σπερματικὴν τελείωσιν — ὁ δὲ Ἄδωνις τῆς τῶν τελείων καρπῶν ἐκτομῆς σύμβολον; quem secuti sunt Lactantius inst. d. 1, 17, Jul. Firm. Maternus 3, 5, Augustinus de civ. dei 7, 25. 2, 4. 6, 8 (cf. C. J. L. 6, 509 = Kaibel epigr. gr. 824). quo loco etiam commemorabo Isidem, cuius cultus haud scio an maxime floruerit in toto orbe terrarum Romano, cum Matre Magna aequari ab Apuleio met. 11, 5; ac si inscriptiones peruestigamus, interdum Mater Magna cum ea coniungitur,⁸⁶ quod mea quidem sententia inde explanatur, quod unaquaeque Mater deum Romanis esse videbatur.

Sed ad alia transeamus. Lucianus quod Pseudol. 11 dicit: εἰπέ γάρ μοι πρὸς πανδήμου καὶ Γενετιλλίδων καὶ Κυβήβης, πῇ σοι μεμπτόν καὶ γέλωτος ἄξιον τοῦνομα εἶναι ἔδοξεν ἢ ἀποφράς; (Mart. 8, 81 non per mystica sacra Dindymenes... iurat Gellia), hoc per se intellegitur. attamen maioris est momenti, quod nomen Matris deum invenitur in oraculo Ialario,⁸⁷ quod Attaliae reperiunt edidit Kaibel Herm. vol. 10 p. 193 sq. et epigr. gr. n. 1038. scimus patres ecclesiasticos cupidinem sortis ex talis cognoscendae, qui in aris deorum positi erant (Paus. 7, 25, 6. Pind. Pyth. 4, 337), acriter castigasse. leguntur autem in hoc oraculo, in quo quingue tantum tali adhibiti sunt, quibus numeri 2 et 5 decrant, n. 9 haec:

⁸⁵Cf. Visconti, ann. inst. 41 (1869) p. 226.

⁸⁶C. J. L. 5, 4007 cf. Wilmanns, ex. 2088. C. J. L. 9, 1153. 6099. Lafaye l'histoire du culte des divinités d'Alexandrie Isis etc. 1884 p. 226 n. 40.

⁸⁷Similia oracula reperies C. J. G. 4310. 4379. 3956 c. ? cf. Stühr l. l. p. 483. de Iudo Ialario apud Romanos egit in universum Friedlaender darstell. aus d. röm. sittengesch. 5 1 p. 376 sq.

ΕΕΕ Λ Ξ Μητρὸς θεῶν

ὦς ἄρνα[ς] κα[τ]έχουσι λύκοι κρατεροί τε
λέοντ[ες]

β[ο]ῦς ἔλικας, πάντων τούτων καὶ σὺ κράτ[ος]
ἔξεις⁸⁸

καὶ πάντ' ἔστε σ[ο]ὺ ὅσα ἐπ[ει]ρώτως σὺ
XXXXX XXXXX

atque profecto non modo in oraculo talaris extat nomen Ma-
tris deum, sed etiam in carmine, quod ex Apulei cuiusdam libello
traditum in Geoponicis (ed. Niclas 1781) 13, 5, 4 legitur: λαβὼν
χάρτην ἔγγραφον εἰς αὐτὸν ταῦτα · ἐξορκίζω μῦς τοὺς ἐν-
ταῦθα καταλαμβανομένους, μή με ἀδικήσητε αὐτοὶ μήτε ἄλλον
ἐάσητε · δίδωμι γὰρ ἄγρον ὑμῖν τόνδε (καὶ λέγεις ποῖον). εἰ
δὲ ὑμᾶς ἔτι ὧδε ὄντας καταλάβω, παραλαβὼν τῶν θεῶν τὴν
Μητέρα διαιρήσω ὑμᾶς εἰς μέρη ζ' κτλ.⁸⁹

Denique restat ut hoc capite disputem, quomodo Cybele et At-
tis ab artificibus fingantur atque quae res iis sacrae sint. sacra
autem erat Matri Magnae pinus, sub qua Attidem sibi dese-
cuisse genitalia fabula narrat; cum vero Probus ad Vergilii G.
2, 84 dicat cupressum ei sacram fuisse, inde hoc explicandum
est, quod Mater Magna coniungitur cum Rhea Cretensi, qua in
insula illa arbor imprimis floruit. contra Aeliani verba: Μητρί
δὲ θεῶν τὸν μέρμνον sc. προσνέμουσι (de anim. 12, 4) dubia
mihi esse videntur, quoniam nusquam alibi hoc traditur neque in
imaginiibus haec avis ei tribuitur.

Ceterum saepe finxerunt Cybelen veteres non solum Romani,
sed etiam Graeci;⁹⁰ nam Phidias (vel Agoracritus) Damophonτε

⁸⁸κράτος ἔξεις restituit Kaibel ex Philostr. h. eccl. 7, 15 τοῖς πανταχόθεν
χρημοῖς τῶν Ἑλλήνων ὁ παραβάτης (Julianus) ἀναπεισθεὶς ὡς ἄμαχον
ἔξει τὸ κράτος κτλ.

⁸⁹Cf. Marguardt. l. l. 3 p. 107 adn. 7.

⁹⁰De simulacris Matris Magnae Graecis inspiciendae sunt commentationes

exceptis Nicomachus quarto saeculo exeunte eam in leone sedentem pinxit. leones autem semper fere Matris deum comites sunt, quapropter in anthol. Palatina ed. Duebner 1, 201 θρέπτει-
ρα λεόντων nominatur; atque rectissime de Vogüé haec adnotat (mélanges d'archéolog. orientale p. 45): la grande déesse Syrienne de Hiéropolis, la déesse Phrygienne des bas-reliefs de Tazikenî, la Rhéa-Cybele mère des dieux, Vénus-Uranie de Phrygie et d'Asie-Mineure, la Tanit ou Artémis Céleste de Carthage, la Junon que Diodore associe à Jupiter Baal dans le temple de Bel à Babylone, l'Atargatis Syrienne, l'Anaitis des cylindres Assyro-Chaldéens: toutes ces divinités ont pour caractéristique d'être portées par le lion.

Quomodo Romani Matrem Magnam effinxerint, optime perspicuemus, si simulacra explanabimus Lucretii verbis antea allatis. dicit enim l. 2 v. 600 sq.:

hanc veteres Graium docti cecinere poetae
sublimem in curru biugos agitare leones:
aeris in spatio magnam pendere docentes
tellurem; negue posse in terra sistere terram.
adiungere feras, quia quamvis effera proles
officiis debet molliori victa parentum.
muralique caput summum cinxere corona,
eximiis munita locis quod sustinet urbeis:
quo nunc insigni per magnas praedita terras
horrifice fertur divinae matris imago.⁹¹

Conzii Hermes-Kadmilos in archäol. ztg. 1880 p. 1-10, Koertii die antiken skulpturen aus Böotien in mitt. d. d. arch. inst. z. Athen 3 p. 329 sq., L. Curtlii votivrelief an die götttermutter in arch. ztg. 1880 p. 187, Stephanii der ausruhende Herakles p. 68, Curtii-Kauperti atlas v. Athen blatt 8, 1.

⁹¹Albericus de decorum imagine c. 12: „cui (Cybelae) antiqui philosophi talem imaginem depinxerunt. erat enim virgo femina in curru sedens lapidibus pretiosis et metallorum diversorum varietate vestita. currus autem Cybeles a leonibus trahitur coronamque turritam in capite gestare dicitur. pingitur iuxta eam in curru Atys puer nudus, quem illa amasse dicitur et nimio zelo

Cybele autem non solum in bigis⁹² atque quadrigis⁹³ leonum vehitur, sed etiam aut a duobus leonibus⁹⁴ circumdata est aut ab uno,⁹⁵ aut in leone currente sedens⁹⁶ aut leonem in gremio portans⁹⁷ apparet. caput eius corona murali⁹⁸ ornatum erat, quapropter mater turrita nominatur.⁹⁹ maxime autem proprium est Cybelae, ut Isidi sistrum, tympanum,¹⁰⁰ illud instrumentum vocale, quod digitis palmaeque pulsabatur (Suet. Aug. 68), corio imprimis bubulco tectum,¹⁰¹ quocum coniungitur interdum cymbalum, instrumentum aereum, carum, hemicycli figura, quod percussum instar crotali, sistri sonum edebat. quae instrumenta usitatissima

castrasse: et sic illi virilia pingitur amputare." quomodo autem philosophi Cybeles simulacra explicarint, apparet ex Juliano p. 167 B et Varrone ap. Aug. de civ. dei 6, 24: eandem dicunt Matrem Magnam, quod tympanum habeat, significare esse orbem terrae, quod turres in capite, oppida: quod sedes fingantur circa eam, cum omnia moveatur, ipsam non moveri.

⁹²Mionnet l. 1, 4, 5 in nummo Severo Alexandro imperatore in Lydia excuso. Cohen l. 1, 2 p. 417 (Faustina mater). Mueller-Wieseler l. 1, 2 n. 813 a C. J. L. 6, 505.

⁹³Cohen 2 p. 129 (Hadrianus). 382 (Antoninus). 1 3 p. 333. 349 n. 170. 172 (Jul. Aug.).

⁹⁴Mueller-Wieseler 2, 807. Mionnet 3, 388. suppl. 7, 401 (Domitian). Cohen 1 3 p. 338. n. 63. 349 n. 174. 175. 178. 179 (Jul. Aug.). 556 (Jul. Soaemias). 2 2 p. 399 (Sabina). 431. 439 (Faustina). 2 3 p. 122 (Ab. Aurelius). 150. 164 (Faustina minor natu). 223 (Lucilla).

⁹⁵Mionnet 3, 161 (Maximinus. Otacilla. Philippus minor natu). Cohen 1 3 p. 338 n. 65. 66. 71 (Julia Aug.). 2 2 p. 129 (Hadrianus). 250 (Sabina). 2 3 p. 150 n. 172 (Faustina minor natu).

⁹⁶Cohen 1 3 p. 249 (Severus Pius Aug.) 418 (Caracalla). 2 2 p. 254 (Sabina). 439 (Faustina). 2 3 p. 223 (Lucilla).

⁹⁷Jhrbb. d. ver. von altertumsfr. im Rheinl. 23 tab. 3. Mordtmann mitt. d. d. arch. inst. z. Athen 6, 265 ? Archäol. epigr. mitt. aus Österreich 7, 1883 p. 124.

⁹⁸Mueller-Wieseler 2, 806. 807. 809. Mionnet. 3, 159 (Julia Domna). suppl. 7 p. 400. Cohen 1 3 p. 338 sg. 349 (Jul. Aug.). 418 (Caracalla). 556 (Jul. Soaemias). 2 2 p. 254 (Sabina). 431 (Faustina mater). 2 3 p. 150 (Ab. Aurelius). 223 (Lucilla). 274 (Commodus). 392 (Pertinax).

⁹⁹Arnob. 5, 7. Luc. de dea Syr. 15. Aug. d. civ. d. 7, 24.

¹⁰⁰Τυμπανότερη Cybele appellatur in Orphei hymn. 27, 11.

¹⁰¹Ovid f. 4, 342. Stat. Theb. 2, 78. Claud. 3 cons. Stil. 364. Phaedr. 3, 20.

fuisse in Matris Magnae sacris et a poetis¹⁰² et nummis aliisque Cybeles imaginibus satis superque confirmatur.¹⁰³ ad extremum, ut nihil omittamus, Mater Magna in multis nummis fingitur aut cornu copiae,¹⁰⁴ aut pateram,¹⁰⁵ aut ramum,¹⁰⁶ aut sceptrum¹⁰⁷ manu tenens.

Attidis¹⁰⁸ autem ad truncum arboris, de qua dependent cymbala, se applicantis statua extat in Vaticano, in qua ut semper fere fit eius caput pileatum est corpusque nudum, ut eunuchi formae cognosci possint. ut in hoc simulacro tympanum (cf. *E. J. L.* 6, 505) et pedum (cf. *E. J. L.* 6, 509) in manibus habet, sic in prostypo elephantino bibliothecae Vaticanae in tauro sedens atque praeter bracas chitone et chlamyde indutus pedum et syringem, quibus instrumentis pastor significatur aequae ac venator in lucerna, in qua arcu sagittisque instructus est cumque canis sequitur.¹⁰⁹

Haec habui, quibus ad illustrandum Cybeles et Attidis cultum

¹⁰²Verg. *Ae.* 9, 619. *G.* 4, 64. Ovid *f.* 4, 342. Catull. 63, 8. 20. 64, 261. Mart. *Cap.* 2 p. 46 ed. Eyss.

¹⁰³Cf. etiam *E. J. L.* 3, 1952.

¹⁰⁴Mionnet suppl. 7, 400 n. 384 (cornu copiae et duo papavera). 385 (c. c. et duas figuras.)

¹⁰⁵Mionn. 3, 160. 4, 270. suppl. 7, 400 n. 383. 386. p. 401. Cohen 2 2 p. 129. 250. 399 (pateram et sceptrum).

¹⁰⁶Cohen 1 3 p. 338 n. 61. 62. 63–64 (ramum et sceptrum). 65. p. 340 n. 170–172. 174. 175. 179. p. 418 n. 407–409. p. 556 n. 12. 13. 2 3 p. 150 n. 172. cf. Mueller–Wieseler 2, 813 a. *E. J. L.* 6, 505.

¹⁰⁷Mionnet 3 p. 160. 161. Cohen 1 3 p. 338 n. 71. 72. p. 249 n. 130. 131–132 (sceptrum et fulmen). 2 2 p. 254. 439 n. 304. 306. 2 3 p. 122. 223. 274.

¹⁰⁸Attis in monumentis sepulcralibus cf. *Jhrbb. d. ver. v. altertumsfr. im Rheinl.* 19, 60. 23, 49 sq. tab. 1 fig. 2. tab. 2 fig. 1. 2. tab. 3. monumenti dell' inst. vol. 9 tab. 8, 2; quoniam Visconti (ann. inst. 41, 1869 p. 224 sq.) diligentissime disputavit de illa pulchra Attidis figura sarcophagi Ostiensis, cui insculpta est inscriptio: *Numini Attis C. Cartilius Euplus ex monitu deae*, hoc loco sufficit eius mentionem facere.

¹⁰⁹Encycl. Paul. 1, 2, 2115. Mionn. 5 p. 301. suppl. 9, 231. de aliis Cybeles et Attidis imaginibus cf. Zoëga Bassirilevi. Mionn. 4, 391. Cohen 1 3 p. 439. 2 3, 164. 223. gravissimum autem monumentum extat in ara, quam dedicavit L. Cornelius Scipio Orfitus (*E. J. L.* 6, 505); quod cum saepissime a viris

Romanorum aliquid conferre posse viderer.

doctis exploratum sit, hoc loco de eo plura dicere mihi supervacaneum esse videtur. Haackhii autem sententia, qui ex verbis Plut. v. Marii 17: Βαττάκης... ἀπαγγέλλων ὡς ἡ θεὸς ἐκ τῶν ἀνακτόρων ἐφθέγξατο αὐτῷ, tum ex monumentis iuxta Rhenum repertis, in quibus duo iuvenes, quorum unusquisque Attis est, conspiciuntur, cogitandum esse concludit de fratribus quos cum Dioscuris comparat, reicienda est; nam ἀνάκτορα per se etiam ad Cybeles et Attidis sacrarium referri possunt atque in monumentis illis duplex Attidis imago in utraque parte non nisi praeter symmetriam ficta est (verhdlg. deutsch. philolog. in Stuttg. 1857 p. 156 sq.).

3 Caput 3. — De sacerdotibus et diebus festis.

Postquam cultum Cybeles Romani cognoverunt, sacerdotes deae magnam auctoritatem nacti sunt, qui initio ex Phrygia arcessiti primum duo, deinde plures erant et lingua Graeca utebantur (Serv. ad Verg. G. II, 394). Hi vero galli se ipsi mutilabant exemplum Attidis secuti, quapropter spadones (Hor. sat. 1, 2, 120), semimares¹¹⁰ (Ovid. f. 4, 183), semiviri,¹¹¹ nec viri nec feminae,¹¹² Gallae (Cat. 63, 12. 34) nominantur.¹¹³ facta autem est castratio testis¹¹⁴ (testula) sponte ac quasi furore Agdestio,¹¹⁵ quem sonitus tympani, cymbali, crotali saltationesque iniecerunt. hoc quidem loco Luciani narrationem citabo, quae etiamsi de gallis deae Syriae agitur tamen etiam ad gallos Matris Magnae referri potest; leguntur enim de d. Syr. 51 haec: ἐν ταύτῃσι τῇσιν ἡμέρησι καὶ Γάλλοι γίγνονται · ἐπεὶ γὰρ οἱ ἄλλοι αὐλέωσί τε καὶ ὄργια ποιέωνται, ἐς πολλοὺς ἤδη ἡ μανίη ἀπικνέεται, καὶ πολλοὶ οἱ ἐς θήην ἀπικόμενοι μετὰ δὲ τοιαῦδε ἐπρηξάν. καταλέξω δὲ καὶ τὰ ποιέουσιν. ὁ νεηνίης, ὅτῳ τὰδε αποκέαται, ρίψας τὰ εἴματα μεγάλη βοῇ ἐς μέσον ἔρχεται καὶ ξίφος (hoc instrumento uidentur galli deae Syriae) ἀναίρεται · τὰ δὲ πολλὰ ἔτεα, ἐμοὶ δοκέει, διὰ τοῦτο ἔστηκε · λαβὼν δὲ αὐτίκα τάμνει ἑωυτὸν θέει τε διὰ τῆς πόλιος καὶ τῇσι χερσὶ φέρει τὰ ἔταμεν. ἐς

¹¹⁰ Attis etiam semimasculus nominatur ap. Fulgent. myth. 3, 5.

¹¹¹ Seneca cyp. 108. Iuv. 6, 513.

¹¹² Verg. Aen. 9, 617. Ovid. f. 4, 455.

¹¹³ De nomine cf. anecd. gr. ed. Bachm. p. 341 et vet. lexicographos; invenitur etiam nomen βόαχλος Luc. Eun. 18. Cronos. 12. Athen. 4, 134 b. γαλλιστὶ τεμεῖν cf. Leutsch. paroemiogr. p. 152. Galli sanguinei nominantur a Lucano 1, 567. Claudian. rap. Pros. 2, 269. Prop. 2, 18, 15. cf. Iamblich. de myst. 2, 4. Manetho. apotel. 6, 297 sq. (ed. Kochly 3). Minuc. Fel. Oct. 22.

¹¹⁴ Plin. h. n. 35, 165. Iuv. 6, 511. Cat. 62, 5. Mart. 3, 81, 3. Arnob. adv. n. 5, 16. 17.

¹¹⁵ Luc. do d. Syr. 26. Arnob. 5, 13.

ὁκοίην δὲ οἰκίην τάδε ἀπορρίψει, ἐκ ταύτης ἐσθῆτά τε θηλέην καὶ κόσμον τὸν γυναικίον λαμβάνει.¹¹⁶ porro dicit Gallis fuisse communem locum sepulturae atque de regulis loquitur, ex quibus una certe ad nostros quoque gallos spectat sues neque sacrificandos neque edendos esse.¹¹⁷

Sed iam redeamus, unde profecti sumus. Gallorum enim collegio Matris Magnae Palatinae praecerat archigallus; quomodo hic vestitus fuerit,¹¹⁸ ex prostypo apparet, quod extat apud Wicsclerum 2, 817: in capite coronam lauream de qua dependent duae taeniae,¹¹⁹ tribus clipeis ornatam, quorum in medio Iuppiter Idaeus, in duobus ceteris Attis conspicitur, et mitras et velum et crotalia et occabum portat; ante pectus imago Attidis visitur;

¹¹⁶Firm. de err. prof. rel. p. 6. Aug. de civ. dei 7, 26.

¹¹⁷Gallis licuisse non videtur σχόροδα φαγεῖν cf. Athon. p. 222 D. a feminis eos amari (Luc. de d. Syr. 22) legimus apud Westermanni mythographos p. 388, 9 sq. quantopere autem posteriore aetate despecti sint, elucet ex Apul. met. l. 8 p. 182: tunc fortuna mea sacrissima emptorem aptissimum duris meis casibus mire reperiunt obicit; cinaedum et senem, calvarum quidem cincinnis semicanis et pendulis capillatum: unum de triviali popularium facce, qui per plateas et oppida cymbalis et crotalis personantes deamque Syriam circumferentes mendicare compellunt. similiter dicit August. d. civ. d. 2, 26: itemque de mollibus eidem Matri Magnae contra omnem virorum mulierumque verecundiam consecratis, qui usque in hesternum diem madidis capillis, facie dealbata, fluentibus membris, incessu femineo per plateas vicisque Carthagini etiam a populis unde turpiter viverent exigebant (nichil Varro dicere voluit nec uspiam me legisse commemini). defecit interpretatio, erubuit ratio, conticuit oratio. alludunt profecto ad hunc morem medicandi, a quo valde aliena erat Romae consuetudo Matris Magnae sacerdotum certis diebus stipis exigendae, et Tertullianus ap. c. 15: circuit caupona religio mendicans, exigit mercedem pro solo templi, pro aditu sacri, non licet deos gratis nosse, venales sunt, et Minuc. Fel. Oct. 24, 3 alii... mendicantes vicitim deos ducunt. cf. Lobeck. Aglaoph. 632. eadem nobis traduntur de Isidis sacerdotibus cf. Ovid. ex P. 1, 1, 37. Prop. 4, 8, 39. tales vero cinaedos nunc quoquo reperiri, qui Ciarauli nominati in Sicilia carmina in plateis docent, cognoscimus dissertatiuncula, quae extat in annalibus „allg. evang. luther. kirchenzeitung“ a. 1883 n. 26 p. 613 sq.

¹¹⁸de Battacis vestimento cf. p. 9.

¹¹⁹Isid. orig. 19, 31, 6 taenia autem est vittarum extremitas dependens diversorum collorum.

dextera autem tres ramos, sinistra canistrum frugibus impletum tenet et in veste μάστιξ ἀστραγαλωτή¹²⁰ inest; praeterea tympanon tibiae cistagae in latere insculpta sunt.

Nomina autem archigallorum, qui aetate imperatoria e Romanis ipsis electi se non iam castrasse videntur, quippe cuni Domitianus lege interdixisset ne intra terminos iurisdictionis Romanae quisquam puerum castraret (Amm. Marcell. 18, 4,5), haec nobis in titulis occurrunt:

C. Camerius Crescens archigallus Matris deum Magnae Idaeae et Aetis populi Romani C. J. L. 6, 2183.

Q. Caecilius Fuscus archigalli coloniae Ostiensis ann. inst. 40 p. 390 n. 4. 5. 41 p. 244.

M. Modius Maximus ! archigalli coloniae Ostiensis ann. inst. 40 p. 390 n. 4. 5. 41 p. 244.

L. Publius Syntropus C. J. L. 5, 488.

Pusonius Iulianus J. de Lyon p. 28. 31.

Ulpius Iustus ! Orelli 2321.

Valerianus Ephem. epigr. 3, 2.

Virianus Ampliatus C. J. L. 10, 3810; hisce addam:

Αὐρ. Διονύσιος ὁ Καλλίππου Λαμπρεὺς ἄρχων ἱερεὺς Μητρὸς θεῶν καὶ Ἀγαπητοῦ (cf. p. 19) cf. C. J. A. 3, 173 p. 27. archigallus nomine non adiecto commemoratur C. J. L. 8, 8203; atque si recte C. J. G. 3953 d legitur ἀρχιέρεια τῆς πρὸ πόλεως μεγάλης θεᾶς Κυβέλης (Τύχης), eodem munere feminae quoque fungebantur, quod nihil praebet offensionis, quoniam Dionys. 2, 19 dicit Romae Phrygem et Phrygiam praefuisse sacris Idaeis.

Archigallo autem aderant sacerdotes, quorum permulta nomina nobis tradita sunt, quamquam de sacerdotibus Matris Magnae Graecorum iam supra verba feci (cf. etiam p. 3 adn. 3), hoc loco

¹²⁰ Cf. versus Erycii cuiusdam in anthol. Graeca ed. Jacobs 1, 262.

commemorabo nomina θαλαμηπόλου,¹²¹ quod et viris et feminis datur, et προπόλου feminae.¹²² sed permagnus est numerus eorum, qui in orbe terrarum Romano sacra Matris deum obierunt:

Σωτηρίδης γάλλος C. J. G. 3668 (Dittenb. 270) cf. p. 10.

Κρήσκηνης στεφανηφόρος ιερεύς¹²³ et Λεόντιος C. J. G. 6012 c. (Käibel epigr. gr. 823).

Ουλπία Μαρκέλλα ιέρεια διὰ βίου C. J. G. 3508 cf. p. 14.

ιέρεια nomine omisso C. J. G. 3193.

Fl. Antonius Eustochius sacerdos Phrygius maximus, quem eundem fuisse atque archigallum arbitror C. J. L. 6, 508.

Onesimus (Olympias, Livia, Briseis) C. J. L. 6, 496. cf. p. 12.

M. Platorius Herculianus C. J. L. 6, 2258.

Bassus Ann. Inst. 40 p. 375.

T. Claudius Felix C. J. L. 10, 1596.

Claudius Restitutus C. J. L. 10, 3698.

Licinius Secundus C. J. L. 10, 3698.

C. Julius C. f. Hor. Severus sacerdos Isidis et Matris deum Wilmanns 2088.

C. Caius Felix C. J. L. 9, 734.

L. Sontius Pincius Iustianus, equitis Romani adnepos C. J. L. 9, 1540.

Valerianus Pancarpus Or. 2326.

¹²¹Anthol. Palat. ed. Duebner 6, 173 vv. Ἀθήναι: Ἀχρυλὶς ἢ Φρυγίη θαλαμηπόλος, ἢ περὶ πεύκαις/πολλάκι τὰς ἱερὰς χευαμένη πλοκάμους/γαλλαίῳ Κυβέλης ὀλολύγματι (Migne patr. graec. v. 38 ad v. 267 Γαλλαίης Κυβέλης ὀλολύγματα) πολλάκι δοῦσα/τὸν βαρὺν εἰς ἀκοὰς ἤχον ἀπὸ στομάτων/τάσδε θεῇ χαίτας περὶ δικλίδι θῆκεν ὀρεῖα/θερμὸν ἐπεὶ λύσσης ὧδ' ἀνέπαυσε πόδα, et Dioscoridis vv. in anth. gr. p. 887.

¹²²Käibel epigr. gr. 44: Χαιρεστράτη Μεν] ἐκρ[άτους Ἰ]λκαριέως, Μητρὸς παντοτέκνου πρόπολος σεμνή τε γεραιρά/τῷδε τάφῳ κεῖται Χαιρεστράτη, ἣν ὁ σύννευος/ἔστερξεν μὲν ζῶσαν, ἐπένθησεν δὲ θανοῦσαν · /φῶς δ' ἔλιπ' εὐδαίμων παῖδας παίδων ἐπιδούσα.

¹²³De hac voce cf. Schreemann griech. altertümer 2 p. 415.

-
- Petronius Marcellus C. I. L. 9, 3014. 3015.
 P. Marius Phacelia C. I. L. 9, 3146.
 T. Attius T. lib. Atianus C. I. L. 9, 5061.
 Antiochus I. R. N. 6865.
 L. Valerius L. f. Fyrmus sacerdos Isidis Ostensis et Matris
 deum Transiberinae O.—Henzen 5962.
 C. Laecanius Theodorus C. I. L. 5, 81.
 Q. Publicius Charito C. I. L. 5, 519.
 C. Varus Elpidophorus C. I. L. 5, 5862.
 C. Publicius Olympus C. I. L. 5, 5881.
 Traianus Mündinius Gruter p. 30, 3.¹²⁴ Orelli 2331. Wilmanns
 124.
 Cassius Paternus Gruter 29, 10.
 M. Erotius Festus et M. Caninius Carus Gruter 29, 14. 30, 1.
 Zmynthius Proculiani lib. Gruter 30, 4. 5.
 P. (L.) Accius Agrippa ? Gruter 30, 4. 5.
 Q. Pasquius Chrestus Gruter 31, 4.
 Aelius Castrensis Boiss. p. 28. 31. 33.
 Q. Sammius Secundus Boiss. p. 24.
 Aelius Anthus Boiss. p. 36.
 Docuiricus Ephem. epigr. 3, 2.
 Aurelius Stephanus Eph. epigr. 3, 15.
 Aurelius Aquila C. I. L. 3, 5021.
 Aurelius Flavianus C. I. L. 3, 5021.
 Q. Valerius Severus Platiensis C. I. L. 8, 1649.
 C. Stitius Ianuarius C. I. L. 8, 2230.
 Q. Honoratus C. I. L. 8, 5707.

¹²⁴ Omnes titulos Gruterianos stellulis adpositis indicavi, quoniam nonnisi inscriptionibus Galliae Transalpinae editis certe diiudicari potest, num illi aut sinceri aut accurate transscripti sint.

C. Aemilius Saturninus C. I. L. 8, 8203.

fortasse etiam... elsinius Capitolinus ex aede Bellonae Pulvri-
nesis fanaticus Matris deum C. I. L. 6, 490 inter eos numerandus
est.¹²⁵ unus tantum relinquitur titulus C. I. G. 6206, quo haec le-
gimus: κεῖμαι Αὐρήλιος Ἀντώ/νιος ὁ καὶ ἱερεὺς τῶν τε/θεῶν
πάντων πρῶτον Βονα/δῆς εἶτα Μητρὸς θεῶν καὶ Διο/νύσου
καὶ Ἡγεμόνος τούτοις/ἐκτελέσας μυστήρια πάντοτε/ σεμνῶς,
νῦν ἔλιπον σεμνὸν/γλυκερὸν φᾶος ἡελίοιο · λοιπὸ/ν μύσται
εἴτε φίλοι βιότητος ἐ/κάστης πάνθ' ὑπολανθάνετε τὰ/βίου συ-
νεχῶς μυστήρια σεμνά · /οὐδεὶς γὰρ δύναται μοῖρον μί/του ἐξ-
αναλῦσαι./ἔζησον γὰρ ἐγὼ Ἀντώνιος οὗ/τος ὁ σεμνὸς ἔτεσιν
ζ ἡμέραι/σιν ἱβ./ἐποίησαν Αὐρηλείᾳ Ἀντωνείᾳ καὶ Αὐ/ρήλιος
Ὀνήσιμος γλυκυτάτῳ τέκνῳ/μνήμης χάριν./θ(εοῖς) χ(θονίοις).
languescere autem mihi videtur coniectura Garrucci (mélanges
d'archéologie et d'histoire 4, 1856), qui scribendum censet ὑπολαμ-
βάνετε pro ὑπολανθάνετε. admonet igitur Aurelius Antonius
omnes sive mystas sive cuiuscunque vitae generis profanos (ut
Welckeri verbis utar), ut plane se dederent mysteriis; qua in
re hoc certe mirandum est, quod puer septennnis non solum Bo-
nadiae et Matris deum et Dionysi et Bacchi, cum recte Kaiḇel
epigr. gr. 823 Ἡγεμών sic explicaverit: Ἰαχχος ἀρχηγέτης τῶν
μυστηρίων τῆς Δήμητρος, mysteriis initiatus sit, sed etiam
eorundem sacerdos fuerit.

Inter sacerdotes feminas respondet illi sacerdoti maximo C.
I. L. 6, 508 sacerdos maxima C. I. L. 6, 502, ex quo titulo, etsi
nomen iam non legitur, luculenter apparet eam fuisse filiam viri
clarissimi. alteram autem sacerdotem maximam habemus in tit.
C. I. L. 6, 2257, cui nomen est Laberia Felicia. praeterea extant
haec nomina:

Olympias, Livia, Briseis C. I. L. 6, 496.

Aelia Antigona C. I. L. 2259.

¹²⁵ Lapididae incuriae debetur haec scriptura; Μοιρῶν μίτον legimus etiam
in titulo, qui publici iuris factus est in „archäol. ztg. 1875“ p. 148.

Claudia Acropolis Aug. liberta C. J. L. 2260.

Galena C. J. L. 6, 2261.

Decima C. f. Candida C. J. L. 10, 6074.

Helvia Stephanis C. J. L. 10, 6075.

Aemilia Secundilla sacerdotia Boiss. p. 36.

Metilia Acte Or.—Henzen 7200.

Eggia Sabina Bast. ? C. J. L. 9, 1100.

Cantria P. f. Longina C. J. L. 9, 1153.

Mummeia C. f. Atticilla C. J. L. 9, 1539.

Cosinia Celsina consacerdos C. J. L. 9, 1540.

...M. f. Marcella C. J. L. 9, 5848.

Veronia Trofime C. J. L. 5, 3738.

attamen in tit. C. J. L. 6, 508 cum G. Henzeno consentio, qui legendum arbitratur „sacrata deum Matris et Proserpinae“ (cf. C. 1. 50. 6, 1780) contra Mommsenum, cui placet lectio „sacerdos.“

Tam vero transeamus ad dendrophoros,¹²⁶ qui arboris truncum
11 kal. Apriles (d. 22 m. Mart.) per urbem portabant; quod legimus in carmine codicis Parisini 8084 (Herm. 4. p. 350) v. 103 sqq.:

vidimus argento facto iuga ferre leones, lignea cum traherent
iuncti stridentia plaustra, dextra laevaque istum argentea frena
tenere, egregios procures currum servare Cybebae, quem traheret
conducta manus Megalensibus actis, arboris excisae truncum
portare per urbem Atlin castratum subito praedicere Solem.

quos sub cura 15 virorum fuisse perspicitur tit. C. J. L. 10, 3699;
commemorantur autem collegia dendrophororum Mediolanensium
C. J. L. 5, 5830 et Ostiensium Ann. Inst. 40 p. 367 sqq., deinde
dendrophori Cumani C. J. L. 10, 3699. 3700.

¹²⁶Diversa dendrophororum collegia fuisse notum est, quorum patronus erat Silvanus (cf. ann. inst. 40 p. 375), cui inditum est cognomen Dendrophori in tit. Orelliano 1602.

L. Pompeius Felicissimus dendrophorus immunis Suessulanus
C. I. L. 10, 3698.

dendrophori Lugduni consistentes Boiss. p. 31.

dendrophori Valentini Herzog Gallia Narbon. n. 414 p. 88.

L. Aemilius Carpus sevir Aug., item dendrophorus Boiss. p.
24.

Magnus et Hermonianus dendrophori Matris deum Magnae
Or. 1602.

C. Metteius Exuperans dendrophorus decretarius C. I. L. 8,
7956.

dendrophori C. I. L. 8, 7956. 8457.

...enius Gr. f. Fatalis decurio splendidissimae coloniae Caesa-
riensis, religiosus, qui aedi Matris Magnae ibidem exstructae
praecerat atque munere dendrophori fungebatur C. I. L. 8, 9401.
ac profecto probabile est iis archidendrophorum, quorum unus
C. Antonius Eutyches nominatur C. I. L. 3, 763, praefectum esse
neque intellego, cur non pertineat ad cultum Matris Magnae,
praesertim cum Attidi titulum dediceret (cf. Marguardt l. l. p.
356). denique ex titulis concludendum est, dendrophoris non modo
patronos (C. I. L. 10, 3699. Ann. inst. 40 p. 370. 374), sed etiam
patres et matres¹²⁷ fuisse (Ann. inst. 40 p. 375. 383).

Deinde afferam cannophoros et cannophoras, quorum erat Idi-
bus Martiis pompam ducere cannas manibus tenentium, quas
alludere ad Attidem requirendum in canneto, in quo castratus
latuit, argute coniecit Visconti (ann. inst. 41 p. 240 sq.). traduntur
autem haec nomina:

Felix collegius cannophororum; cum vero is annos 10 vixerit,
pueri atque puellae cannas portasse videntur: C. I. L. 10, 24.

Ennia Prisca collegia cannophorarum C. I. L. 9, 2480.

collegium cannophororum C. I. L. 5, 5830.

¹²⁷Cf. p. 45.

corpus cannophororum Ostiensium Ann. Inst. 40 p. 390 sq.

C. Caesius Eutychion immunis cannophorus Ostiensis Ann. Inst. 40 p. 390 n. 3.

Q. Domitius Aterianus pater et Domitia Civitas mater signum Attis cannophoris Ostiensibus dederunt (Ann. Inst. 40 p. 391 n. 6), qui titulus docet cannophoris quoque praefuisse patrem et matrem.

Tum commemoratur cernophorarum (χέρνον = patera) munus, quod in sacris Corybanteis a viris expletum est, in tit. C. J. L. 2, 179 Hispaniensi, quo functa est Flavia Tyche, et in tit. C. J. L. 10, 1803, quem posuit pater Heriae Victorinae cernophorae filiae dulcissimae (cf. Mommsenum ad C. J. L. 1 p. 391).

Sequuntur hymnologi, quos Graeca lingua usos deorum laudes cum iactantia et ostentatione decantasse dicit 1. Firm. Maternus math. 3, 6. illi quidem in classes divisi erant, quod manifestum est ex titulo anno proximo allato (bulletino dell' i. d. c. a. di Roma a. 1884 p. 154 sq.), quem Amerimnus libertus Ti. Claudio Veloci hymnologo primo Matris deum Idaeae et Attinis publico dedicavit. eodem modo diversae classes fuerunt cymbalistriarum et tympanistriarum, quae musicam curaverunt in sacris:

Aelia Recepta tympanistria Matris deum Magnae Idaeae C. J. L. 6, 2264.

Trebulana Iustina tympanistria C. J. L. 9, 1542.

Concordia Col. liberta Januaria cymbalistría loco secundo C. J. L. 9, 1538.

Secundilla cymbalistría C. J. L. 5, 519.

Ex tibicinibus autem unus tantum nobis occurrit in titulis tauroboliacis Lugdunensibus (Boiss. p. 31. 33. 36) Flavius Restitutus aequae atque unus haruspex publicus primarius: Flavius Liberalis C. J. L. 9, 1540 et duo apparatus Vireius Hermetio in tit. taurobolíaco Lugdunensi (Boiss. p. 36) et C. Atilius Bassi sacerdotis

libertus Felix (ann. inst 40 p. 375). num vero ille mysticus¹²⁸ Publicius, quem nominat titulus ephem. epigr. 3, 2, ad collegium sacerdotum Matris Magnae pertineat, aut tantummodo unus ex iis sit, qui sacris initiati erant, dubium est.

Sed infimum habuerunt gradum aeditui C. Publicius Hermes C. I. L. 5, 519 et Cosmus Orelli 2984, porro apparitor Caius Ianuarius Orelli 1896 et Acca L. f. Prima ministra Matris Magnae C. I. L. 9, 3146, quae Matrem refecit Magnam et inauravit et Attini comam inauravit et Bellonam refecit.

Denique restat ut nonnulla dicam de cultoribus religiosisque. hi quidem non sacerdotes fuerunt, sed quasi sodales deorum¹²⁹ cultui consuluerunt. collegia enim a cultoribus instituta esse, quibus magistri praecerant, cognoscimus tit. C. I. L. 5, 494, quem Matri deum et Narisalviae Q. Munnius Telephus magister collegii cultorum eius crexit. a quibus non secernendi sunt religiosi, qui una cum dendrophoris appellantur C. I. L. 8, 8457. nomina autem extant haec:

L. Uellius Syntrophus religiosus a Matre capiliatus (cf. Arnob. 5, 7, 16) C. I. L. 6, 2262.

Sextus Annius Celer religiosus de Capitolio C. I. L. 6, 2263.

C. Julius Epacritus C. I. L. 9, 734.¹³⁰

huc spectant etiam sodales ballatores (Βαλλίζειν) Cybelae C. I. L. 6, 2265.

Cultu vero longe lateque divulgato opus erat cum ab uno collegio administrari; et quamquam verisimile est primum pontifices ei praefuisse atque ad eos de rebus sacris Matris Magnae (cf.

¹²⁸Μύσται, qui nominantur C. I. G. 6206 certe sacris initiati erant et verba μυστιπόλος et ἡματα μυστιπόλα C. I. L. 6, 509 et C. I. G. 6012 c spectant ad sacra tauroboliaca.

¹²⁹Exempli gratia in tit. C. I. L. 10, 3764 cultores Iovis optimi maximi s...? Hortensenses commemorantur.

¹³⁰Nam tit. C. I. L. 10, 1894, quo ager religiosorum nominatur, ad M. M. religiosos referendus sit, in dubium vocatur.

Liv. 29, 8. 19–21. 31, 12 38, 44) esse relatum, tamen circa Tiberii aetatem 15 viris imperatum est, ut providerent cultui peregrino.¹³¹ sacerdotes autem ab iis occabo et corona induebantur (Boiss. p. 24) atque in tit. C. J. L. 10, 3698, quo Cumis in locum Restituti sacerdotis mortui a decurionibus L. Secundus sacerdos fit, tradita est nobis epistula, qua 15 viri haec illis rescribunt:

cum ex epistula vestra cognoverimus creasse vos sacerdotem Matris deum Liciniura Secundum in locum Claudii Restituti defuncti!, secundum voluntatem vestra[m] permisimus ei occabo et corona dum taxat intra fines coloniae vestrae uti.

munus autem quindecimvirale posterioribus imperatorum temporibus ad summam pervenit auctoritatem atque viri clarissimi id obierunt:

Julius Italicus U. C. C. J. L. 6, 497.

Antoninus U. C. C. J. L. 6, 498.

Clodius Hermogenianus U. C. C. J. L. 6, 499.

Q. Clodius Flavianus U. C. C. J. L. 6, 501.

Petronius Apollodorus U. C. C. J. L. 6, 509.

Vettius Agorius Praetextatus U. C. C. J. L. 6, 1778. 1779.

Alfenius Ceionius Julianus Kamenius U. C. Bulletino dell' i. d. c. a. d. R. 1884 p. 56 sqq.

Pompeius Rusonianus consul Visconti monum. Gabini p. 181.

15 viri nominibus omissis Boiss. p. 24. C. J. L. 6, 508. 10, 3698. 3699.

attamen postremis paganitatis temporibus ultimum arbitrium fuisse apud principem liquet, praesertim cum libris Sibyllinis, quorum mentionem faciunt quarto p. Chr. saeculo Symmachus epp. 4, 34, 3,¹³² Claudianus d. b. g. 230, Prudentius apoth. 439, deletis etiam 15 virorum auctoritas periret.

¹³¹De 15 viris v. Marguardt p. 365 sqq.

¹³²Et Marciorum quidam vatium divinatio caducis corticibus inculcata est, monitus Eumanos linthea texta sumpserunt.

Nunc vero disputandum est de sacerdotibus 15 viralibus, quibus hoc nomen non propterea inditum esse, quia a 15 viris creati aut sancti sunt, certe concludi potest ex tit. C. J. L. 10, 3698. itaque arbitror constituta esse in oppidis collegia sacerdotum virorum ac feminarum, quae collegio 15 virorum sacris faciundis similia cultum Matris Magnae suo loco curaverunt. novimus autem haec nomina:

L. Pompeius Felicissimus sacerdos M. deum 15 viralis in vico Novanensi C. J. L. 10, 3764.

Munatia Reddita C. J. L. 10, 4726.

Junius Titus sac. 15 vir. Arausensis Orelli 2332.

Estricius Sosimus sac. 15 vir. civitatis Albensis Orelli 2332.

Blattius Paternus sac. 15 vir. civitatis Vocensis Orelli 2332.

Terentia Flaviana (Elisuiana) sac. 15 vir. secundo loco C. J. L. 9, 1538. 1541; videmus igitur eas quoque sacerdotes in classes distributas esse.

Servilia Varia C. J. L. 9, 1538. 1542, quo v. 9 etiam legi potest 15 vir. pro lectione prima.

sacerdos 15 vir. nomine deleto C. J. L. 9, 981.

Sacerdotes vero non perpetuos fuisse ostenditur tit. C. J. G. 3508 (cf. p. 14), ubi verbis expressis Ulpia Marcella ἱέρεια διὰ βίου τῆς Μητρὸς τῶν θεῶν nominatur, et tit. Lugdunensi (Boiss. p. 24), quo sacerdoti Q. Sammio Secundo sanctissimus ordo huius coloniae perpetuitatem sacerdotii decernit. attamen per multos annos munus expleverunt; legitur enim apud Orellium 2984 Antiochum iam 12 annos eodem loco sacerdotem Matris Magnae fuisse, unde efficitur ut diversis locis sacerdotii munere fungi liceat.

Ad extremum notandum est sacerdotes Matris deum stipem a populo exigere lege a Metello lata cf. Ovid. f. 4, 350 sq.:

"dic," inguam, „parva cur stipe quaerat opes?“ „contulit aes populus, de quo delubra Metellus

fecit," ait. „dandae mos stipis inde manet";¹⁵³ ad quem morem pertinere videntur ea quae legimus ap. Or.—Henzenum 2327 = 6033: Matri deum taurobolium indictum iussu ipsius et stipe conlata celebrarunt Narbonenses.

Quoniam vero non nisi sacerdotum muneribus cognitis explanari potest, quomodo dies festi celebrati sint, nunc videamus, quales fuerint, quibus diebus acti sint quidque sacerdotibus in iis faciendum. exceptis autem diebus festis Cybeles Placianae (cf. p. 3 adn. 3 et Marguardt. *Eyz. u. sein gebiet* p. 95 sq.) et Attidis, quibus nomen erat Ἀττίδεια,¹⁵⁴ commemorantur Γαλάξια C. I. A. 2, 470 v. 13, quibus ephēbi Matri deum sacrificabant pateramque centum drachmum dedicabant, quapropter a senatu populoque coronati sunt. dicit autem Hesychius p. 333 (ed. Schmidt) haec s. v. Γαλάξια · ἑορτή, ἐν ᾗ ἔφουσι γαλαξίαν · ἔστι δὲ πόλτος κρίθινος ἐν γάλακτι (Schoemann l. l. 2. p. 528).

Deinde sacris Romae acceptis Megalesia instituta sunt cf. fastos Praenestinos (C. I. L. 1 p. 316) ad 4 diem mensis Aprilis: ludi Matris deum Idaeae Megalensia vocantur, quod ea dea Megale appellatur. nobilium mutationes cenarum solitae sunt frequenter fieri, quod Mater Magna ex libris Sibyllinis arcessita locum mutavit ex Phrygia Romam (Ovid. 7. 4, 352 sq. Gellius 18, 2, 11. 2, 24, 2). recte profecto conclusit Mommsenus ad C. I. L. 1 p. 389, cum Ovidius f. 4, 337 sq. et menologium rusticam lavationis solius mentionem faciant, reliquos dies festos posteriore aetate inter publica Romanorum sacra receptos esse. describit autem Ovidius l. l. lavationem hisce verbis:

est locus, in Tiberim qua lubricus influit Almo
et nomen magno perdit ab amne minor.

¹⁵³Cic. de legg. 2, 9 (cf. etiam 2, 16): praeter Idaeae Matris famulos eosque iustis diebus nequis stipem cogito.

¹⁵⁴Visconti ann. inst. 41 p. 227: si sa che lo smarrimento ed il ritrovamento del nume solare, in questa, come in altre simili idolatrie della natura, stabiliva due periodi di feste essenzialmente diverse, di lutto l'una, l'altra di allegrezza.

illic purpurea canus cum veste sacerdos.
Almonis dominam sacraeque lavit aquis,
exululant comites furiosaeque tibia flatur
et feriunt molles taurea terga manus.
Claudia praecedit lacto celeberrima vultu
credita vix tandem teste pudica dea.
ipsa sedens plaustro porta est invecta Capena;
sparguntur iunctae flore recente boves.

atque ludi Megaleses paulo post (a. u. c. 560) Romae peracti sunt a die 4 m. Aprilis usque ad diem 10, intermisso die 8 Castoris et Pollucis natali, primi C. Atilio Serrano et L. Scribonio Libone aedilibus, quibus plurimas Terentii fabulas actas esse notum est (Ritschl parerga 294 sq.) atque etiam ex verbis Arnobii 7, 33. 4, 34 5, 42 conicere licet fabulam Claudiae illis diebus spectaculo fuisse.

Tum vero aetate imperatoria novi dies festi tempore aequinoctii instituti sunt; legimus enim haec apud Macrobiū sat. 1, 21, 10: praecipuam autem solis in his caerimoniis verti rationem hinc etiam potest colligi, quod ritu eorum catabasi finita simulationeque luctus peracta celebratur laetitiae exordium a. d. 8 Kal. Aprilis; quem diem Hilaria appellant, quo primum tempore sol diem longiorem nocte protendit, quas pompas in honorem Terrae ductas esse, ut pro salute agrorum et vinearum sacra ferrentur, scriptorum locis clare perspicitur;⁴⁵⁵ fastos autem Philocali secutus haec sacra, de quibus Marguardt l. l. p. 355 sq. scriptorum testimoniis accuratissime compositis egit, breviter explicabo:

ΙΩΒ. ΜΑΡΤΙΣ. ΕΑΝΝΑ ΙΝΤΡΑΤ. Lydus de mens. 4, 36: εἰδοῖς Μαρτίαις... ἱεράτευον δὲ καὶ ταύρου ἐξέτη ὑπὲρ τῶν ἐν τοῖς ὄρεσιν ἄγρῶν, ἡγουμένου τοῦ ἀρχιερέως καὶ τῶν κανηφόρων τῆς μιτρούχου.

⁴⁵⁵Macrobi. 1, 21, 8. Lucret. 2, 498 sq. August. d. civ. dei 7, 24. Lydus de mens. 3, 34. Gregor Tur. in glor. confess. c. 77 commemorat pompam Berecynthiae.

11 ΚΑΛ. ΑΡΒ. ΑΡΒΟΡ ΤΝΤΡΑΤ. Lydus l. l. 4, 41 τῇ πρὸ δεκαμιάς Καλενδῶν Ἀπριλίων δένδρον πίτυς παρὰ τῶν δειροφόρων ἐφέρετο ἐν τῷ Παλατίῳ · τὴν δὲ ἑορτὴν Κλαύδιος ὁ βασιλεὺς κατεστήσατο. *arbor autem violis exornata erat* (Arnob. 5, 116).

9 ΚΑΛ. ΑΡΒ. ΣΑΝΓΥΕΝ, quo die archigallus sanguinem impurum lacertos castrando libavit.

8 ΚΑΛ. ΑΡΒ. ΗΤΛΑΡΤΑ, quae in Palatio celebrata esse concludi potest ex Fl. Vopisco Aurel. 1; descripsit autem diem festum Herodianus 1, 10, 5 cf. p. 17 adn. 1.

7 ΚΑΛ. ΑΡΒ. ΡΕΚΥΕΤΙΟ,¹⁵⁶ quem diem, cum inter hilariorum lasciviam et lavationis tauroboliique caerimonias positus sit, ad Matris Magnae sacra referendum esse intellexit Mommsenus, etsi nullum extat testimonium.

6 ΚΑΛ. ΑΡΒ. ΛΑΥΑΤΙΟ; lavacrum in flumine Almone sub cura 15 virorum factum est, ad quem lapis sacer argenteo capite femineo indutus (Prud. π. στεφ. 10, 153. Zoega Bassirilievi 1, 89) pompa ducebatur. denique sequitur

5 ΚΑΛ. ΑΡΒ. ΤΝΤΤΥΜ ΕΑΤΑΝΤ. Mommsenus (C. I. L. 1. p. 390) exposuit in circo Gaiano trans Tiberim in Vaticano sito, quod nomen a Caligula accepit (Dio C. 59, 14), tauroboliaca sacra urbana peracta esse et quod in curioso et notitia (reg. 14 cf. p. 62) Gaianum et Frigianum (i. e. sacrarium Matris Phrygiae) coniungerentur et quod sacrorum tauroboliacorum in provinciis ad urbis exemplum institutorum locus item appellari soleret Vaticanus. quamquam capite 5 ostendam alteram causam vix stare posse, tamen sententia ipsa mihi probatur.

¹⁵⁶ Mihi dies Matris Magnae festos accuratius perquirenti valde placet Haakhii (verhdl. deutscher philologen in Stuttgart 1857 p. 156 sq.) sententia, qui censet diem festum nostrum, quem nominamus „karneval“ originem non traxisse a Saturnalibus, sed ab hilaribus; quae sequitur dies requietionis aequae ac nostrum „karneval“ dies, cui nomen est „Aschermittwoch“ quod si nobis persuasum est iam non opus est accipere Saturnalia propter diem festum Christianorum (Weihnacht) non exeunte anno, sed vere celebrata esse.

Ac de festis quidem diebus satis arbitror dictum.

4 Caput 4. — De tauroboliis, crioboliis aemoboliisque.

Quamquam permulti nobis extant tituli tauroboliaci atque a Prudentio aliisque haec sacra discimus, tamen nonnullae restant difficultates, quas investigandas atque quantum possum dissolvendas hoc capite mihi proposui.¹⁵⁷ ac primum quidem de voce, quid significet quamque originem habeat, breviter dicam. ταυροβόλιον (κριοβόλιον, αίμοβόλιον) certe derivandum est a voce ταῦρος (κριός, αίμα) et βάλλειν ita ut ταυροβόλον cum significet, qui taurum mactat; cum vero hoc fiat a sacerdote, is quoque taurobolus nominatur cf. carmeu cod. Par. 8084 v. 57 (Herm. 4 p. 50 sq.):

quis tibi taurobolus vestem mutare suasit?

ταυροβόλιον igitur id est quod pertinet ad taurobolum, cuius munus gravissimum est sacrificare. num vero primum s. v. tauroboli locum, quo sacrum peractum est, Romani intellexerint, dubito neque comparari potest cum voce nostra cognomen Dianae (Ταυροπόλος), cuius aedes ap. Strab. 14, 639 ταυροπόλιον et sacra ταυροπόλια (Hesych. s. v. ἃ εἰς ἑορτὴν ἄγουσιν Ἀρτέμιδι) appellantur. quibus autem temporibus illa sacra Romani acceperint, non satis constat; attamen vix quisquam negabit quin non nisi aetate imperatoria, fortasse iam primo p. Chr. saeculo facta sint.¹⁵⁸ sed tantum abest ut pagani baptisma Christianorum

¹⁵⁷ Tractaverunt, ut ceteros omittam, hanc rom v. Valen dissert. 9 antiquitatibus quin et marmoribus inservientium 1 Amstelod. 1702. Fr. Kautz de taurobolio Lips. 1738. Boissieu inscr. de Lyon p. 20 sq. Burckhardt das zeitalter Konstantins d. gr. 2 p. 193 sq.

¹⁵⁸ Antiquissimus tit. taurob. Matris deum est Lugdunensis a. 160 p. Chr. erectum; attamen quoniam in illo certe non primum taurobolum (cf. infra) commemoratur, illa Romae aliquanto anto percepta esse videntur.

contempto simile quid invenerint, ut contra eos quoque illa aetate, qua summae libidines summaeque religiones nobis occurrunt atque homines rebus mysticis valde studebant, desiderasse censeam aliquid, quo novum quasi existeret corpus ipsique renascerentur.¹⁵⁹

Tres autem novimus testes sacrorum taurobolii, quorum verba expressa afferre mihi opus esse videtur. ac Firmicus quidem Maternus haec dicit (de err. pr. rel. 27, 8): neminem apud idola profusus sanguis iuverit. et ne cruor pecudum miseros homines aut decipiat aut perdat, polluit sanguis iste, non redimit et par varios casus homines premit in mortem. miseri sunt qui profusione sacrilegi sanguinis cruentantur. tauribolium vel criobolium scelerata te sanguinis labe perfundit. tum vero Prudentius accuratissime nos de sacris illis certiores fecit in „hymno de martyre Romano“ (π. στεφ. 10, 1011 sq.):

summus sacerdos nempe sub terram scrobe
acta in profundum consecrandus mergitur,
mire infulatus, festa vittis tempora
nectens, corona tum repexus aurea,
cinctu gabino sericam fultus togam.

tabulis superne strata texunt pulpita
rimosa rari pegmatis compagibus,
scindunt subinde vel terebrant aream
crebrogue lignum perforant acumine,
pateat minutis ut frequens hiatibus.

huc taurus ingens fronte torva et hispida
sertis revinctus aut per armos floreis
aut impeditus cornibus deducitur;
nec non et auro frons coruscat hostiae,

¹⁵⁹Burckhardt p. 223 adn. 1 citat Arnob. l. 2, 62: Struria libris in Acheronticis pollicetur certorum animalium sanguine numinibus certis dato divinas animas fieri et ab legibus mortalitatis educi. —renatus in aeternum legitur C. J. L. 6, 510. 736. vires quoque tauri aeternae nominantur Or. 2323.

sactasque fulgor bractealis inficit.

hic ut statuta est immolanda bellua
pectus sacro dividunt venabulo.
eructat amplum vulnus undam sanguinis
ferventis ingue texta pontis subditi
fundit vaporum flumen et late aestuat.

tum per frequentes mille rimarum vias
illapsus imber tabidum rorem impluit
defossus intus, quem sacerdos excipit
guttas ad omnes turpe subiectans caput
et veste et omni putrefactus corpore.

quin os supinat, obvias offert genas,
supponit aures, labra, nares obicit
oculos et ipsos perluit liquoribus,
nec iam palato parcat et linguam rigat,
donec cruorem totus atrum combibat.

postquam cadaver, sanguine egesto rigens,
compage ab illa flamines retraxerint,
procedit inde pontifex visu horridus,
ostentat udum verticem, barbam gravem,
vittas madentes atque amictus ebrios.

hunc inguinatum talibus contagiis,
tabo recentis sordidum piaculi
omnes salutant atque adorant eminus,
vilis quod illum sanguis et bos mortuus
foedis latentem sub cavernis laverint.

tertius denique locus inest in carmine cod. Parisini 8084 v. 57
sq.

guis tibi taurobolus vestem mutare suasit,
 inflatus dives subito mendicus ut esses?
 obsitus et pannis, modica stipe factus epaeta,
 sub terram missus, pollutus sanguine tauri,
 sordidus, infectus, vestes servare cruentas,
 vivere cum speras viginti mundus in annis?

Antiquissimo autem titulo, quo taurobolium commemoratur, C. I. L. 10, 1596 ecitium¹⁴⁰ taurobolium Veneris Caelestae ! et pantelium ab Herennia, Fortunata imperio deae per Ti. Claudium Felicem sacerdotem iteratur; ex quo concludendum esse puto, cum titulus L. Iulio Urso Serviano cos. 3 Non. Oct. (134 p. Chr.) exaratus sit, taurobolia ab initio non modo Matri Magnae, sed etiam aliis numinibus facta esse, tum vero postquam propriam acceperunt formam non nisi in Matris Magnae sacris adhibita esse; neque enim quicquam obstat, quominus tantum cogitemus de sacrificio nullo baptismo adiecto.

Nunc veniamus ad titulum Lugdunensem (Boiss. inscr. d. L. p. 24), quem etsi multi viri docti iam prius, denique is qui edidit inscriptiones Lugduni accuratissime explicare studuerunt, tamen illos recte cum interpretatos esse nego. arae autem insculpta sunt haec: (in columna media) taurobolio Matris deum Magnae Idaeae, quod factum est ex imperio¹⁴¹ Matris divae deum pro salute imperatoris Caesaris T. Aeli Hadriani Antonini Aug. Pii Patris Patriae liberorumque eius et status coloniae Lugdunensis L. Aemilius Carpus |||| vir. Aug. item dendrophorus (sequitur bucranium). vires excepit et a Vaticano transtulit ara[m] et bucranium suo impendio consecravit¹⁴² sacerdote Q. Sammio Secundo

¹⁴⁰Haec vox quid sibi velit ignoro; Jablonskii autem sententia, qui censet ecitium esse scriptum pro Aegyptium, mihi non probatur.

¹⁴¹Taurobolia facta sunt ex imperio Herzog C. Narb., n. 7, ex iussu eph. epigr. 3, 15, ex voto Boiss. p. 33. 36. Herzog n. 461, ex vaticinatione archigalli Boiss. p. 28. 31. C. I. L. 8, 8203, iussu C. I. L. 9, 1538.

¹⁴²Carpum non bucranium ex Vaticano transtulisso, sed aram cum bucranio

ab 15 viris occubo et corona exornato, cui sanctissimus ordo Lugdunensis perpetuitatem sacerdoti decrevit Appio Annio Atilio Bradua T. Clodio Vibio Varo cos. (160 p. Chr.). L. d. d. d. (in columna dextera); cuius mesonyctium factum est 5 Id. Dec. in prima autem parte nihil est, quod praebet difficultates; quaeritur tantummodo, quomodo intellegenda sint verba: vires excipit et a Vaticano transtulit. vires excipere nihil aliud significare potest nisi tauroboliari; nam si verba scriptorum supra a me laudatorum inspexerimus, cognoscemus sanguine⁴⁴³ tauri renasci tauroboliatum. quod si nobis probatur, elucet quid sibi velint verba: a Vaticano transtulit. Carpus enim Romae tauroboliatus pro salute imperatoris liberorumque eius et status coloniae tauroboli-um transtulit Lugdunum. unde apparet Vaticanum non situm esse in illa colonia. quam sententiam protulerunt Boissieu et Mommsenus C. J. L. 1 p. 390; viri enim docti, qui de hoc titulo egerunt hanc partem non bene perspexisse videntur, cura cur in hoc titulo tauroboliaco, qui multum distat a ceteris, sacerdos Q. Sammius Secundus a 15 viris occubo et corona ornatus eique sacerdotii perpetuitas decreta esset, explanare non studerent. attamen si conicimus Sammio Secundo auctore Carpum ex imperio Matris deum Romam missum ibidem taurobolium accepisse, intellegimus quamobrem illum et 15 viri, qui tauroboliis praefuerunt, et ordo Lugdunensis tantis honoribus affecerint. ceterum restat ut de voce difficillima „mesonyctium“ verba faciam; cogitandum est aut de illo tempore, quo dea imperaverat, ut taurobolium fieret, aut de caerimonia nocturna quoniam vero primum vix inesse potest in hac voce, alterum rectum esse videtur; quamquam sane mirum est, quod apud Prudentium nihil legitur de tempore insolito.

exsculpto consecrasse iam bene perspexit Kautz l. l. p. 46; atque recte coniecisse videtur Kaibel epigr. gr. 823 (C. J. A. 3, 172) τὰ συνθήματα in hoc titulo taurob. Atheniensi aequae atque in altero C. J. A. 3, 173 τὸ σύνθημα significare bucrania.

⁴⁴³Sic explicandae etiam sunt locutiones vires condere (Orelli 2332) et vires consecrare Wilmanns ex. 124. Gruter 30, 5.

Deinde titulus C. J. L. 6, 508 dignus est de quo disputemus: Potentiss(imis) diis [Matri deum Magnae et A]lli Menotyranno... Serapias h(onest)a f(emina) sac(r)ata deum Matris et Proserpinae. taurobolium criobol(ium) caerno perceptum per Fl. Antonium Eustochium sac(er)dotem Phryg(ium) Max(imum) praesentib(us) et tradentib(us) clarissimis v(iris) ex ampliss(imo) et sanctiss(imo) collegio 15 vir(um) s(acris) faciundis die 12 Kal. Maias Cerealibus d(ominis) n(ost)ris Constantino Max(imo) Aug. 5 et Licinio Jun(iore) Caes(are) cos. (cf. p. 23). ac primum quidem cognoscimus Serapiam non ipsam taurobolium accepisse, sed sanguinem caerno perceptum esse a sacerdote maximo; tum adnotandum est 15 viros non solum afuisse, sed etiam tradidisse taurobolium crioboliumque (cf. C. J. L. 9, 1538.¹⁴⁴ 1540–42). feminac igitur nobiles labores taurobolii non suscepisse videntur.

Tam vero quaerendum est, quo tempore taurobolia consummata sint quotque annos valuerint. haud dubie titulis Lugdunensibus ostenditur ea aut per quattuor dies (Boiss. p. 28. 36) aut per tres (Boiss. p. 33) peracta esse; attamen cum in ceteris qui extant titulis nusquam haec temporis spatia reperiantur atque ex nonnullis (Gruter 30, 1. 4. 5. Wilmanns ex. 124. Or. 2331) luculentissime appareat uno die permulta taurobolia facta esse, conicere licet cum tauroboliis in illa colonia alia mysteria¹⁴⁵ fuisse coniuncta. quod autem attinet ad alterum satis confirmatur et a scriptoribus (p. 54) et titulis (C. J. L. 6, 504. 514. Eph. epigr. 3, 2, quo cum Mommseno consentio. C. J. L. 6, 510. 736) taurobolium viguisse aut per 20 annos aut in aeternum.

Denique ii enumerandi sunt qui aut pro aliis a. aut pro se b. taurobolia fecerunt:

¹⁴⁴Ef. p. 19. mira sunt verba vv. 11–13: haec (i. e. Concordia Coloniae lib. Ianuaria cymbalistria loco secundo) iussu Matris deum in ara taurobolica duodena cum vitula crem (ata?).

¹⁴⁵Ad ea mysteria referenda esse existimo illa ἡμῶντα μυστιπόλα C. J. G. 6012 c (Kaibel epigr. gr. 823) et mysteria, quae una cum mystis offert tit. C. J. G. 6206.

a.

- L. Aemilius Carpus Boiss. p. 24 (a. 160 p. Chr.).
Q. Aguius Anionianus Boiss. p. 28 (a. 184).
dendrophori Lug(u)duni consistentes Boiss. p. 31 (a. 190).
Sextus Publicius et... anus Herzog G. Nrb. 407.
Augustia Alexandria et Sergia Parthenope Boiss. p. 33 (a. 194).
Septicia Valeriana et Optatia Spora Boiss. p. 36 (a. 197).
C. Batonius Herzog G. N. 7 (a. 199).
Petronius Marcellus C. I. L. 9, 3014 (3015). cf. p. 19. sq.
Publicius Valerius Fortunatus Thalamus Ephem. epigr. 3, 15 (a. 238).
Basilicus et Mnesius C. I. L. 8, 8203. cf. p. 19.
Julia Clementiana Orelli 2331 (a. 241).
Viator Wilmanns 124 (a. 241).
C. Julius Secundus Wilmanns 124 (a. 241).
ordo Lactoratum sacerdotibus duobus curantibus Gruter 29, 14. 15 (a. 241).
L. Dagidius Marius et Verullia Martina et Verullia Maria Orelli 2332 (a. 245).
Tiberius Flavius Marcellinus et Valeria Decumilla Herzog n. 451.
Attius Herzog n. 452.
respublica Lactoratensis Gruter 31, 2; cf. etiam Visconti. ann. inst. 40 p. 399 et Gruter. 31, 5.

b.

-
- Ἀρχέλεως *C. I. A.* 3, 172.
 Μουσώνιος *C. I. A.* 3, 173 (a. 387).
 Julia Valentina et Hycia Gruter 30, 4 (a. 176).
 Aelia Nice, Severa, Auf. Prima Gruter 30, 4 (a. 176).
 Aurelia Oppida Gruter 31, 3 (a. 176).
 Munatia Reddita *C. I. L.* 10, 4726 (a. 186).
 Concordia Januaria *C. I. L.* 9, 1538 (a. 225).
 Mummeia Atticilla *C. I. L.* 9, 1539.
 L. Sontius Pincius Justinianus *C. I. L.* 9, 1540. cf. p. 19.
 Terentia Flaviana *C. I. L.* 9, 1541. cf. p. 19.
 Trebulana Justina *C. I. L.* 9, 1542. cf. p. 19.
 Helvia Stephanis *C. I. L.* 10, 6075 (a. 241).
 Junia Domitia, Pom. Flora, Servilia Modesta Gruter 29, 13
 (a. 241).
 Valeria Gemina, Verin. Severa Gruter 30, 1 (a. 241).
 Severus, Julia Nice, Marciana, Aprilis et Saturnius, Valen-
 tina et Val. Flora Gruter 30, 5 (a. 241).
 L. Cornelius Scipio Orfitus *V. E. C. I. L.* 6, 505. 506 (a. 295).
 Julius Italicus *V. E. C. I. L.* 6, 497 (a. 305).
 C. Magius Donatus Severianus *V. E. C. I. L.* 6, 507 (a. 313).
 Serapias *H. F. C. I. L.* 6, 508 (a. 319).
 Alfenius Ceionius Julianus Kamenius *V. E. C. I. L.* 6, 1675 (a.
 333). *Bull. inst.* 1884 p. 56 sq. (a. 385) cf. p. 26 sq.
 Antoninus *V. E. C. I. L.* 6, 498 (a. 350).
 Petronius Apollodorus *V. E. C. I. L.* 6, 509 (a. 370).
 Clodius Hermogenianus *V. E. C. I. L.* 6, 499 (a. 374).
 Ulpius Egnatius Farentinus *V. E. C. I. L.* 6, 504 (a. 376).
 Sextilius Agesilaus Aedesius *V. E. C. I. L.* 6, 510 (a. 376).
 Rufus Cacionius *V. E. C. I. L.* 6, 511 (a. 377).
 Q. Clodius Flavianus *V. E. C. I. L.* 6, 501 (a. 383.)

...U. C. F. C. T. L. 6, 502 (a. 383).
 Uellius Agorius Praetextatus U. C. C. T. L. 6, 1778. 1779 (a. 387).
 Fabia Agonia Paulina C. F. C. T. L. 6, 1780.
 Caeionius Rufus Volusianus U. C. C. T. L. 6, 512 (a. 390).
 L. Ragonius Venustus U. C. C. T. L. 6, 503 (a. 390).
 Pompeius Rusonianus cos. Visconti monum. Gabini 1 p. 181.
 Sabidia Cornelia C. T. L. 10, 4829.
 L. Pacilius C. T. L. 9, 6099.
 Billia Veneria Boiss. p. 38.
 Sempronia Eutugia Orelli 2323.
 Aemilia Serapias Orelli 2326.
 Narbonenses Orelli 2327.
 L. Decimius Pacatus et Coelia Secundina Herzog n. 393.
 dendrophori Valentini Herzog n. 414.
 Liguria Thymele Gruter 29, 8.
 Valeria Marciana, Valeria Carmosne, Cassius Paternus Gruter 29, 10.
 Pomp. Philumene, Q. Prima Gruter 29, 11.
 Axia Paulina Gruter 21, 4.
 Valeria Avita Eph. epigr. 3, 2.

5 Conspectus.

5.1 Asia minor.

Urbs aut oppidum	Testimonia scriptorum	Tituli
Hierapolis	Plin. h. n. 2, 208.	—
apud Phasin	Arrian. Peripl. 9, 1.	—
Pessinus	Ef. p. 2. 7. 8. 24. Paus. 1, 4, 5.	E. J. G. 4, 6837.
Eyzicus	Ef. p. 3.	Ef. p. 3 adn. 3.
prope Lampsacum	Strabo p. 580.	—
Pergamum	Strabo p. 619.	E. J. G. 4, 6835.
Magnesia	Strabo p. 647 cf. Plut. Them. 30.	—
Smyrna	Plin. 16, 115 cf. p. 3 ad n. 3.	—
Magnesia et Smyrna Matrem Magnam Si- pylenam venerabantur.	Paus. 3, 22, 4.	E. J. G. 3411 (Magnesiæ rep.). E. J. G. 3137 (Dittenberger syll. 171). 3156. 3193. 3260. 3286. 3385—87. 3401 (Smyrnæ rep.). cf. etiam E. J. G. 3508 et p. 13.
Sardes	Ef. p. 3. Plut. Them. 31.	Ef. 3 adn. 2.
apud fluvium Penkalam	Paus. 10, 32, 3.	—
Andira prope Scepsin sita	Strabo p. 614.	E. J. G. 4, 6836.
Metroa fuisse videntur	—	—
Eii	—	E. J. G. 3727.
et Nicæa	—	Lueders die dionys. künstler p. 9 tab. 2. Maurer de aris Gr. plur. Deis in commune positis 1885 p. 69 propter formam ἱερωτεύσαντα (E. J. G. 2771. Herm. Vol. 16, 166) Chalcedone duos titulos erectos esse censet; attamen mihi multo probabilius esse videtur concludere formam ἱερωτεύειν non modo Chalcedone sed in tota Bithynia usitatam fuisse.

5.2 Græcia.

Urbs aut oppidum	Testimonia scriptorum	Tituli
Thebac	Paus. 9, 25, 3.	—
Athenae	De Metroo cf. p. 4. de ceteris M. M. sacrariis cf. C. Curtium l. l. p. 9.	Ef. p. 4 adm. 1. C. J. A. 3, 134–137.
Corinthus	Ef. p. 5. Paus. 2, 4, 7.	—
Patrac	Ef. p. 5. Paus. 7, 20, 3.	—
Dymae	Ef. p. 5. Paus. 7, 17, 5.	—
Olympia	Ef. p. 5. Paus. 5, 14, 9. 20, 9. Archäolog. ztg. 1878 p. 79.	—
Metthydrum (ara Matris deum)	Ef. p. 5. Paus. 8, 37, 3.	—
Megalopolis	Ef. p. 5. Paus. 8, 30, 4, 5.	—
in fonte Alphei	Ef. p. 5. Paus. 8, 44, 3.	—
Lacedaemo	Ef. p. 5. Paus. 8, 12, 9.	—
[Messene] ?	Ef. p. 5. Paus. 4, 31, 6.	—
Acriae	Ef. p. 5. Paus. 3, 22, 4.	—

5.3 Italia.

Urbs aut oppidum	Testimonia scriptorum	Tituli
Roma	Euriosum Notitia (Jordan topo- gr. Rom. 2 p. 557 sg.) Regio 10 Palatium continet... aedem Ma- tris deum et Apollinis Ahamnusi Regio 11 Circus Maximus conti- net... aedem Matris deum et Jo- bis (Jovis arboratoris) Regio 14 Transiberim continet Gaianum et Frigianum [naumachias 5 et] Vaticanum [naumachias 5] Mi- rabilia Romae 18 quare factum sit Pantheon (Jordan l. l. p. 621). 20. de Vaticano et Agulio 2 (Jor- dan p. 624). 27. ubi est s. Ma- ria maior, fuit templum Eibeles (Jord. p. 640. 524.) Ef. p. 7 sg.	Ef. indicem titulorum.
Ostia	Exaratum est Metroon cum scho- la dendrophorum et campo Ma- tris deum cf. monumenti dell' in- stituto 8.	Ef. Annal. Instituti 40 p. 367 sgg. 41 p. 224 sgg.
Herculaneum	—	C. J. L. 10, 1406 cf. p. 13.

5.4 Gallia.

Urbs aut oppidum	Testimonia scriptorum	Tituli
Malsesinum in orientali lacus Venaci parte situm.	—	<i>C. J. L.</i> 5, 4007 <i>Matri deum et Isidi C. Menatius C. filius Fabia Severus fanum refecit et pronaum de suo fecit ex voto.</i>
in agro Arcensi prope summum lacum Benacum.	—	<i>C. J. L.</i> 5, 4985 <i>Matri deum Numisius Herm[mes...] Numisiae Tyches [et] Numisi Priami Herm[mes...] fanum ampliavit.</i>

5.5 Hispania.

Urbs aut oppidum	Testimonia scriptorum	Tituli
Magos in Balcani insula minori situs	—	<i>C. J. L.</i> 2, 3706 <i>M. Badus Honor[atus] et Cornelius Silv[anus] templum Matri Ma[gnae] et Athin. De s. p. [f.]</i>

5.6 Myricum.

Urbs aut oppidum	Testimonia scriptorum	Tituli
Elissa	—	<i>C. J. L.</i> 3, 1952 <i>Curia Prisca Matri Magnae fanum refecit, signa posuit, larophorum cymbala tympana catillum forfices aram dat d. ?.</i>
Salonae	—	<i>C. J. L.</i> 3, 1953 <i>P. Julius Rufus aedem Matr. Mag. d. s. p. f. c. idemque dedic. 1954 L. Statius L. f. facula quing. Matri deum, aedem d. p. s. f. ex voto. Archäol. epigr. mitt. aus Östr. 8 p. 111 Matri Magnae cognationis C. Turranius Cronius sevir August. voto suscepto aedem et aram d. s. p. fecit et expolit idemque dedicavit.</i>
Tragura	—	<i>C. J. L.</i> 3, 2626 <i>L. Stallius Secundus sevir Aug. et Stallia Callin[?] uxor cum liberis aedem Matri Magnae ex voto suscepto fecerunt s. p.</i>

5.7 Africa.

Urbs aut oppidum	Testimonia scriptorum	Tituli
Caesarca ?	—	<i>Cf. J. L.</i> 8, 2401 <i>titulus valde mutilatus.</i>

6 Indices.

C. J. G. = corpus inscriptionum graecarum. *C. J. A.* = corpus inscriptionum atticarum. *L.-W.* = Lebas-Waddington voyage archéolog. en Grèce et en Asie mineure t. 3. *M. J. A.* = mittheilungen des deutschen archäol. instituts zu Athen. *B. C. H.* = bulletin de correspondance hellénique. *A. E. N. O.* archäologisch-epigraphische mittheilungen aus Österreich. *C. J. L.* = corpus inscriptionum latinarum. *C. J. Rh.* = Brambach corpus inscriptionum Rhenanarum. *J. R. N.* = Mommsen inscriptiones regni Neapolitani. *Gr.* = Gruter inscriptiones antiquae totius orbis Romani voll. 2. 1707. *Or.* = Orelli inscript. latinarum select. amplissima collectio voll. 2. 1828. *H.* = Henzen inser. lat. select. amplissima collectio vol. 3. 1856. *J. L.* = Boissieu inscriptions de Lyon. *N. Sc.* = notizie degli scavi. *D.* = Dittenberger sylloge inscript. graec. *W.* = Wilmanns exempla. *A. J. R.* = annali dell' istituto di corrispond. arch. di Roma. *B. J. R.* = bulletino dell' istituto di corr. a. di Roma. *E. E.* = ephemeris epigraphica. *G. N.* = Herzog Gallia Narbonensis. *C. J. H.* = inscriptiones confederationis Helveticae latinae ed. Mommsen. *J. P.* = B. Latyschew inscr. antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini etc. 1885 no. 1807.

Tituli ita compositi sunt ut praecedant ii qui reperti sunt in Italia, sequantur reperti in Gallia, Hispania, Britannia, Germania, in provinciis Europae graecis et in Asia, in Africa.

a. Italia: *C. J. G.* 6012 b (= *C. J. L.* 6, 509). 6012 c. 6206. *C. J. L.* 6, 488—513. 736. 797. 846. 1675. 1778—80. 2183. 2257—2265. 3702. 9118. 10098. *E. E.* 4, 748. *B. J. R.* 1884 p. 154. *N. Sc.* 1877 p. 244 (Romae rep.). *Or.* 985. 1602. 2449. 2984 (= *J. R. N.* 6865). (Romae? rep.). *H.* 5962. 7200. *A. J. R.* 40 p. 367 sqq. 41 p. 225. 244 (Ostiae rep.). *B. J. R.* 1884 p. 56 sqq. (in palud. Pomptinis rep.). *C. J. L.* 10, 24 (Locris rep.). 1406 (Herculanei rep.). 1587. 1596 (Neapoli rep.). 3698 (prope castellum Baianum rep.). *C. J. G.* 5856 (prope Baias). *C. J. L.*

3699. 3700 (Cumis rep.). 3764 (Carvignani rep.). 3809. 3810 (Capuae rep.). 4635 (inter Cales vicumque Palatium). 4726 (Carinotae rep.). 4829 (Praesentiani rep.). 4844 (Venafrum rep.). 6074. 6075 (Caietae rep.). 6423 (Circeis rep.). 6557 (Velitris rep.). Visconti monumenti Gabini 1797 p. 181 (Grabiis rep.). *W.* 2088 (Faleriis rep.). *C. J. L.* 9, 424 (Venusiae rep.). 734 (Larini rep.). 981 (Compsae rep.). 1100 (Mirabellae rep.). 1153 (Aeclauis rep.). 1538-42 (Beneventi rep.). *Or.* 2326 (Beneventi ? rep.). *C. J. L.* 9, 2480 (Saepini rep.). 3014. 3015 (Teate rep.). 3146. 3147 (Pentimae rep.). 5061 (Interamniae rep.). 5848 (Auximi rep.). 6099 (Brundisii rep.).

b. Gallia: *C. J. L.* 5, 81 (Polae rep.). 488 (Capodistriae rep.). 518-20 (Tergeste rep.). 795 a (Aguileiae rep.). 796. *C. J. G.* 6835-37 (Venetiis rep.). 3438 (Veronae rep.). 4007 (Malsesini rep.). 4400 (Brixiae rep.). 4940 (Cividate rep.). 4985 (in agro Arcensi). 5814. 5830. 5862 (Mediolani rep.). 5881 (Vedesi rep.). 6956 a (Beinasco rep.). *J. L.* p. 24. 28. 31. 33. 36. 38 (Lugduni). *Or.* 1898 (Bellici). 2321 (Turnebi). 2323 (Aug. Taurinorum). 2327 *G. N. n.* 7 (Narbonne). *Gr.* 29, 8 (Narbonne). 29, 10 (Vinciae). *Or.* 2331. *W.* 124. *Gr.* 29, 11. 13. 14. 30, 1. 4. 5. 31, 2. 3 (Lactorae). *Or.* 2332 (Deae Vocontiorum). *G. N. n.* 392. 393 (Deis Apollinariibus). 407 (Arausione). 414 (Valentiae). 451. 452 (Deae Augustae). *C. J. H. n.* 7 (Sitten).

c. Hispania. *C. J. L.* 2, 178. 179 (Olisipone). 606 (Gallistei). 805 (rep. en la aldea de Caparra). 2521 (rep. en la feligresia de Albarellos). 3706 (Magone). *E. E.* 3 n. 2 (Emeritae). n. 15 (Cordubae).

d. Britannia. *C. J. L.* 7, 618 (Eboracurh).

e. Germania. *C. J. Rh.* 723 (Kreuznach). 1667 (Salmen).

f. Provinciae Europae graecae et Asia. *C. J. A.* 2, 315. 404. 421. 465. 551. 607. 3, 134-37. 172. 173. 888. 1062. Kaibel epigr. gr. 44. *C. J. G.* 487 (Athenis). *C. J. G.* add. 2010 c (prope Philippos rep.). *M. J. A.* 3 (1878) p. 389 nn. 156. 158. p. 397 (cf. 4 (1879) p. 130) (Bocotia). 7 (1882) p. 132 (? Metropoli). *B. C. H.* 6 (1882) p. 500 sq. n. 22. 25 (Deli). *C. J. G.* add. 2107 b (Penticapei). 2374

(marmor Varium). add. 2465 c-f (Therac). 2860 (? Mileti). 3137 (D. 171). 3156. 3193. 3260. 3286. 3385-87. 3401. B. C. H. 3 (1879) p. 328 (Smyrnae). L.-W. 3, 1653 (Sardiibus). C. J. G. 3411 (Magnesiae). B. C. H. 3 (1879) p. 339 (Bouldur). A. E. M. Oe. 7, 1883 p. 175. 176 (Bojuzuk et Eskischehr). L.-W. 3, 699 (Koula). C. J. G. 3508 (Thyatirae). 3657. 3668. M. J. A. 7 p. 151 (Cyzici). Luaders l. l. tab. 2 (Nicaeae). C. J. G. add. 3886 (Eumeniae). 3727 (Cii). 3953 d (Trapezopoli). 3993 (Iconii). 4040 (monum. Ancyranum). 4121 (in loco Bucareler rep.). B. C. H. 3 (1879) p. 324 n. 11 (in insula Chio rep.). Kaibel epigr. gr. 1038 (Attaliae). C. J. L. 3, 639 (Philippis). 763. 764 (Koestendje). 1100 (Apuli). 1101 (Albae Juliae). 1102 (Maros-Porto). 1582 (in latere turris castri Severini seu Zereven rep.). 1952 (Clissae). 1953. 1954. A. E. M. Oe. 8 p. 111 (Salonis). 2676 (Tragurac). 3115 (Arbae). 3471 (ad Budam rep.). 5021 (Wieting). 5194 (Celeiae vel in agro Celeiano rep.). 5195 (Celeiae). 6428 (in oppido Pegunti rep.).

g. Africa. C. J. G. 4695 (Canopi). C. J. L. 8, 1649. E. E. 5, 614 (Sicca Veneriae). C. J. L. 8, 1776 (Lariibus). 2230 (Masculae). 2633 (Lambaesi). 4846 (Tipasae). 5524 (Thibili). 5707 (Sigus). 6955 (Constantinae). 7956 (Rucisade). 8203 (Mila). 8457 (in circuitu oppidi Sitifis). 8656 (Mons). 9401 (Caesareae).

h. locus incertus. C. J. G. 6338. A. E. M. Oe. 8 p. 198.

7 *Res Sacrae.*

7.1 *Inscriptiones graecae.*

7.1.1 *Di, deae cum templis.*

1. Ἀγαπητός *C. I. A.* 3, 1062.
2. Ἀγγιδιστις (θεὸς Σωτήρ) *C. I. G.* 3993 cf. Μήτηρ.
3. Ἀνδιρηνή θεὸς ἄγνή *C. I. G.* 6836.
4. Ἀπόλλων *C. I. G.* 3886. 3993 (θεὸς Σωτήρ). 6012 b (*C. I. L.* 6, 509) cf. Φοῖβος. *Lueders d. Dionysischen Künstler* p. 9 sq.
5. Ἀρτεμις *C. I. G.* 3508. 3886. 3993 (θεὸς Σώτειρα). *M. I. A.* 7 p. 151.
6. Ἀσκληπιός *C. I. G.* 3886.
7. Ἀττης *C. I. A.* 3, 172. Ἄττις τεκέων τε γένεθλον, Ἄττις θ' ὕψιστος καὶ συνέχων τὸ πᾶν, ὃ πᾶσιν καιροῖς θεμερώτερα πάντα φύων *C. I. G.* 6012 b (*C. I. L.* 6, 509).
8. Ἀφροδίτη *C. I. A.* 3, 136. *C. I. G.* 3156 (Στρατονικίς).
9. Βοητηνὴ (θεὸς Σώτειρα ἢ μήτηρ) *C. I. G.* 3993.
10. Βοναδία *C. I. G.* 6206.
11. ἀγαθὸς Δαίμων *C. I. G.* add. 2465 f. 3886.
12. Δέσποινα *B. C. H.* p. 328.
13. Διόνυσος *C. I. G.* 2374. 6206.
14. Εὐσεβεστάτη Σεβαστή Εἰρήνη *C. I. G.* 3886.
15. Ζεὺς ὁ πάντων κρατῶν *B. C. H.* 6 p. 501.
16. Ζεὺς Σωτήρ *C. I. G.* 3886.

-
17. Ἡγεμών *Ε. Τ. Υ.* 6206.
18. Ἡρῆ Βασιληίς *Ε. Τ. Α.* 3, 172.
19. ἡρῶον *Ε. Τ. Υ.* 3260. 3385. 3386. 3411.
20. ἡ Θεά *Ε. Τ. Υ.* 3668. Θεαί *Ε. Τ. Υ.* 2, 622.
21. Θεὰ Βασίλεια *Ε. Τ. Υ.* add. 2465 c.
22. Θεὰ Δινδυμένα *Ε. Τ. Υ.* 5856.
23. Θεαί *Ε. Τ. Α.* 2, 622.
24. Θεοί *Ε. Τ. Α.* 2, 622.
25. Θεοὶ πάντες *Ε. Τ. Υ.* 6206.
26. Θεοὶ πάντες καὶ πᾶσαι *Ε. Τ. Υ.* 3657.
27. Θεοὶ πάντες καὶ Θεαί *Μ. Τ. Α.* 7, 651.
28. Θεοὶ Χθόνιοι *Ε. Τ. Υ.* 6206.
29. Θεός *Ε. Τ. Υ.* add. 2465 f. ἡ Θεός *Ε. Τ. Α.* 2, 842. *Μ. Τ. Α.* 7 (1882) p. 132. *Β. Ε. Ξ.* 7 p. 69.
30. Κόρη *Μ. Τ. Α.* 7 p. 151. *Ε. Τ. Α.* 3, 172.
31. Μάτηρ μεγάλη *Μ. Τ. Α.* 4 p. 130.
32. Μάτηρ θεῶν *Ε. Τ. Υ.* add. 2466 c. d. f.
33. Μήτηρ *Μ. Τ. Α.* 3. p. 389 (nn. 156. 158). 397. 7, 151. *Α. Ε. Μ. Οε.* 7, 175. *Β. Ε. Ξ.* 3, 324. καὶ bel epigr. gr. 1038 (θεῶν). θεῶν ἡ Μήτηρ θεὸς Σώτειρα *Ε. Τ. Υ.* 3993. βρέτας θεῶν Μητρὸς ἐγ Κυβέλοις *Ε. Τ. Υ.* 2374. νόμοι Μητρός *Ε. Τ. Υ.* 2374. αἱ ἱερὰι Μητρός ὁδοί *Ε. Τ. Υ.* 3156.
34. Μήτηρ τῶν θεῶν *Ε. Τ. Υ.* 487. add. 2010 c. 3508. 6012 c. 6206. *Ε. Τ. Α.* 2, 465–468. 470. 471. 607. 614. 3, 888. 1062. *Μ. Τ. Α.* 3 p. 397. 6 p. 500. *Β. Ε. Ξ.* 3 p. 339. *Α. Ε. Μ. Οε.* 7 p. 176 (κράτους μεγάλου), *Λ. Ψ.* 3, 1653. *Τ. Φ.* 107.

-
35. Μήτηρ θεῶν Ἀνγδιστις *Ε. Τ. Υ.* 3886. Ἀγγιστις *Ε. Τ. Υ.* 6837.
36. Μήτηρ Ἀγγδιστις, *Α. Ε. Μ. Οε.* 8, 198.
37. Μήτηρ ἐν Ἀγρας *Ε. Τ. Α.* 1, 273.
38. Μήτηρ θεῶν εὐάντητος ἰατρείνη (ἰατρίνη, εἰατρίνη) *Ε. Τ. Α.* 3, 134, 136, 137.
39. Μήτηρ Κοιλανή *Ε. Τ. Υ.* 3668 (*W.* 270).
40. Μήτηρ Κυβέλη *Luaders d. Dionys. k. p. g. t. 2.*
41. Μήτηρ μεγάλη ἡ πάντων κρατοῦσα *Β. Ε. Η.* 6 p. 501.
42. Μήτηρ Νομαία *Ε. Τ. Υ.* 6838.
43. Μήτηρ θεῶν Περγαμηλή, ἡ ἰδία προστάτις *Ε. Τ. Υ.* 6835.
44. Μήτηρ ἡ Πλακιανή *Ε. Τ. Υ.* 3657. *Μ. Τ. Α.* 7 p. 151.
45. Μήτηρ ἡ ἐκ Πλακίας *Ε. Τ. Υ.* 3657.
46. Μήτηρ ἱερὸν Μητρὸς τῆς Πλακιανῆς ὁ παρθενῶν *Μ. Τ. Α.* 7 p. 151.
47. Μήτηρ Ὀρήα *Λ.—W.* 3, 699.
48. Μήτηρ ἡ πάντων Πείη *Ε. Τ. Υ.* 6012 b. (*Ε. Τ. Λ.* 6, 509).
49. Μήτηρ (τῶν) θεῶν Σιπυληνὴ *Ε. Τ. Ε.* 3137. 3193. 3260. 3286. 3385. 3386. 3387 (ἡ ἀρχηγέτις ἡμῶν). 3401. 3411.
50. Μήτηρ θεῶν Συρναϊκή *Β. Ε. Η.* 3 p. 328 (cf. Δέσποινα).
51. Μήτηρ θεῶν Σώτειρα Ἐπήκοος *Ε. Τ. Υ.* 4695.
52. Μήτηρ Τρίκρανος μεγάλη *Ε. Τ. Υ.* 4121.
53. Μήτηρ Φρυγία *Ε. Τ. Υ.* add. 2107 b.
54. Μήτηρ παντότεχνος καὶ bel *epigr. gr.* 44.

-
55. ναὸς Μητρὸς θεῶν *Monum. Ancyr.* 18, 24.
 56. νίκη Ματέρος *Ε. Τ. Υ.* 5570.
 57. μητρωακὸς θίασος *Ε. Τ. Υ.* 3727.
 58. μητρῷον *Ε. Τ. Υ.* 3137. *Ε. Τ. Α.* 2, 404. 421. 551.
 59. Μοῖραι *Ε. Τ. Υ.* 6206.
 60. ναοὶ τῆς Ἀσίας οἱ ἐν Σμύρνῃ *Ε. Τ. Υ.* 3508.
 61. αἱ μεγάλαι θεαὶ Νεμέσεις *Ε. Τ. Υ.* 3193.
 62. Ὅσειρις *Β. Ε. Η.* 6 p. 501.
 63. Οὔροι γᾶς *Ε. Τ. Υ.* add. 2465 f.
 64. Πάν *Ε. Τ. Υ.* 2374.
 65. Ῥέα ? *Ε. Τ. Υ.* 2860. Ῥέη *Ε. Τ. Α.* 3, 172.
 66. θεὰ παμμήτωρ Ῥεΐη *Ε. Τ. Υ.* 6012 c.
 67. ἡ πρὸ πόλεως μεγάλη θεὰ Τύχη (Κυβέλη?) *Ε. Τ. Υ.* 3953
 d.
 68. Φοῖβος *Ε. Τ. Υ.* 6012 c.

7.1.2 *Sacerdotes, sacerdotia, sacra.*

1. ἀρχιέρεια *Ε. Τ. Υ.* 3508. 3953.
2. ἄρχων ἱερεὺς *Ε. Τ. Α.* 3, 1062. cf. p. 40.
3. Ἀττίδεια *Ε. Τ. Α.* 2, 622.
4. Γαλάξια *Ε. Τ. Α.* 2, 470 v. 13.
5. γάλλος *Ε. Τ. Υ.* 3668 (*Β.* 270).
6. δαδοῦχος *Ε. Τ. Α.* 3, 172.

-
7. δεκαπέντε ἄνδρες Φοίβου *Ε. Τ. Υ. 6012 c.*
 8. εἰσιτητήρια *Ε. Τ. Α. 2, 622.*
 9. οἱ ἐξετασται ἐπὶ τοῦ Μητρώου ἱεροῖς νεοκαύιοις *Ε. Τ. Υ. 3137 (D. 171).*
 10. θιασῖται *Lueders d. Dion. künstler p. 9 t. 2.*
 11. θιασίτιδες *ibidem.*
 12. θίασος *Ε. Τ. Υ. 3727.*
 13. θιασῶται *Ε. Τ. Α. 2, 614 (τὸ κοινὸν τῶν θιασόντων). Β. Ε. Η. 7. p. 69.*
 14. ἱερὰ *Ε. Τ. Υ. 3657 (συντελεῖν ἐν τῇ συνόδῳ τοῦ Ταυρεῶνος).*
 15. ἱερὰ σηκῶν κλειῖθρα φέρων *Ε. Τ. Α. 3, 172.*
 16. ἱερασαμένη *Ε. Τ. Υ. 3508.*
 17. ἱερατεύσασα *Lueders l. l. p. 9 tab. 2.*
 18. ἱερεύς *Ε. Τ. Υ. 6206. Ε. Τ. Α. 2, 614 (ἀεὶ λαχὼν καὶ ὦν) ἱερεύς Ε. Τ. Υ. 6012 c.*
 19. ἱέρεια *Ε. Τ. Υ. 3193. Β. Ε. Η. 7 p. 69. Ε. Τ. Α. 2, 622 (λαχοῦσα εἰς τὸν ἐνιαυτὸν τὸν ἐπὶ Αἴσχωρος). Ε. Τ. Υ. 3508 (διὰ βίου).*
 20. αἱ συνοῦσαι ἱέρειαι *Ε. Τ. Υ. 3657.*
 21. ἱερόν *Β. Ε. Η. 7 p. 69.*
 22. αἱ ἱεροποιοὶ αἱ προσηγορευόμεναι θαλάσσιαι *Ε. Τ. Υ. 3657.*
 23. ἱερωμένη *Ε. Τ. Υ. add. 2107 b. Μ. Τ. Α. 7 p. 151.*
 24. ἱερωμένη καὶ προιερωμένη *Ε. Τ. Υ. 3657.*
 25. κλειδοῦχος *Ε. Τ. Α. 3, 172.*

-
26. κοσμοφυλακήσαντες *Μ. Τ. Α. 7 p. 151.*
27. κριοβόλος τελετή ἥδ' ἔτι ταυροβόλος *Ε. Τ. Υ. 6012 b. (Ε. Τ. Λ. 6, 509).*
28. κριοβόλος τελετή καὶ ταυροβόλος φερίστη *Ε. Τ. Υ. 6012 c.*
29. λαμπαδαρχήσαντες *Ε. Τ. Υ. 3886.*
30. μύσται *Ε. Τ. Υ. 6206.*
31. μυστήρια *Ε. Τ. Υ. 6206* (ἐκτελεῖν πάντοτε σεμνῶς εἰ πάνθ' ὑπολανθάνειν τὰ βίου συνεχῶς μυστήρια σεμνά).
32. μυστικὸν βίοτον εὖ διάγειν *Ε. Τ. Α. 3, 172.*
33. μυστιπόλα ἥματα *Ε. Τ. Υ. 6012 c.*
34. μυστιπόλος τελετῶν ἱερῶν *Ε. Τ. Υ. 6012 b. (Ε. Τ. Λ. 6, 509).*
35. μυστιπόλους δαΐδας ἐν Λέρνῃ λαχεῖν *Ε. Τ. Α. 3, 172.*
36. νεωκόρος *Ε. Τ. Υ. 3193.*
37. ὀργεῶνες *Ε. Τ. Α. 2, 842.* τὸ κοινὸν τῶν ὀργ. *Ε. Τ. Α. 2, 622. Β. Ε. Η. 7 p. 69 sq. Thrb. f. klass. phil. 121 p. 422.*
38. ὀργια συρρέζειν *Ε. Τ. Υ. 6012 c.*
39. πρόπολος σεμνή τε γεραιρά *Καίβελ l. l. 44.*
40. στεφανηφόρος *Ε. Τ. Υ. 3953 d. 6012 c.*
41. αἱ συντελοῦσαι τοὺς κόσμους *Ε. Τ. Υ. 3657.*
42. ταυροβόλου τελετῆς συνθήματα κρυπτὰ χαράσσειν *Ε. Τ. Α. 3, 172.*
43. ταυροβόλος τελετή πρῶτον δεῦρο (*i. e. Athenis*) τελειομένη *Ε. Τ. Α. 3, 172.*
44. ταυροβόλιον τελεσθῆναι ἐν Ἀθήναις *Ε. Τ. Α. 3, 173.*

45. τελετῆς τῆς ταυροβόλου χάριν ἀντίδοσιν γινώσκειν *Ε. Τ. Α. 3, 172.*

46. τελετῆς τὸ σύνθημα *Ε. Τ. Α. 3, 173.*

7.2 *Inscriptiones latinae.*

7.2.1 *Di, deae cum templis et delubris.*

1. *Hecate* *Ε. Τ. Λ. 6, 1675. Β. Τ. Α. 1884 p. 56 sq. cf. Hecate.*

2. *Aerecura* *Ε. Τ. Λ. 8, 5524.*

3. *Apollo* *Ε. Τ. Λ. 8, 6955.*

4. *Atthis* *Ε. Τ. Λ. 6, 502. 507. 510 (deus magnus). 10098. Β. Τ. Α. 1884 p. 154. Ν. Sc. 1877 p. 244. Α. Τ. Α. 40 p. 399. 41 p. 225. Ε. Τ. Λ. 9, 1538—42. 3146. Or. 1898. Ε. Τ. Λ. 3, 763. Atthis Ε. Τ. Λ. 10, 6074. 2, 3706. templum Ε. Τ. Λ. 2, 3706. imago Atthis Α. Τ. Α. 40 p. 390, 5. signum Atthis Α. Τ. Α. 40 p. 390, 6.*

5. — *Menoturanus* *Ε. Τ. Λ. 6, 511.*

6. — *Menotyrannus* *Ε. Τ. Λ. 6, 508. 512 ? Α. Menot. conservator Ε. Τ. Λ. 6, 500.*

7. — *invictus* *Ε. Τ. Λ. 6, 497.*

8. — *sanctus* *Ε. Τ. Λ. 6, 501.*

9. — *Phryx.* *Ε. Τ. Λ. 6, 10098.*

10. — *populi Romani* *Ε. Τ. Λ. 6, 2183. cf. p. 40.*

11. — *sanctus, genius dendrophorum* *Ε. Τ. Λ. 8, 7956.*

12. *Bellona* *Ε. Τ. Λ. 9, 3146.*

13. *aedes Bellonae Pulvinesis* *Ε. Τ. Λ. 6, 490.*

14. *Ceres* *Ε. Τ. Λ. 6, 1779. 1780.*

-
15. Cora C. J. L. 6, 1780.
 16. Cupidines Or. 1898.
 17. Cybele C. J. L. 6, 513.
 18. Cybele C. J. L. 6, 2265. 9118. 10098.
 19. veneranda signa triodecia Cibele C. J. L. 6, 511.
 20. Di Manes C. J. L. 6, 2259. 2261. 2262. 2265. 10, 24. 1803. H.
7200. C. J. L. 9, 2480. C. J. L. 5, 4400.
 21. Dea apud Aeginam C. J. L. 6, 1780.
 22. Dea Dindymena C. J. G. 5856.
 23. Di Asca (Ionitani?) C. J. L. 3, 6428.
 24. Di deaeque C. J. L. 8, 6955.
 25. simulacrum deae argenteum C. J. G. 8, 8457.
 26. Diana triplex C. J. L. 6, 511.
 27. Di custodes C. J. L. 6, 499.
 28. Di magni C. J. L. 6, 504. 510.
 29. Di omnipotentes C. J. L. 6, 502. 503. 8, 8457.
 30. Dione C. J. L. 6, 9118.
 31. Di potentissimi C. J. L. 6, 508.
 32. Divae C. J. L. 5, 520.
 33. Fides Augusta C. J. L. 9, 5848.
 34. Gei(nia?) C. J. L. 5, 5862.
 35. Hecate C. J. L. 6, 500. 504. 511. 1780. Hecatae C. J. L. 6, 507,
510. 1779.

-
36. *Hercules* C. J. L. 6, 1779.
37. *Jacchus* C. J. L. 6, 1780.
38. *Invictus* C. J. L. 6, 511 (cf. *Mithras et Sol*).
39. *Juppiter Optimus Maximus* C. J. L. 8, 6955.
40. *Juppiter Optimus Maximus S(erapis?)* C. J. L. 10, 3764.
41. *Isis* C. J. L. 6, 504. 511. 512. 9, 6099. 5, 4007. *W.* 2088. *Ostensis* *H.* 5962. *Regina* C. J. L. 9, 1153.
42. *diva Julia Pia Augusta* C. J. L. 9, 1153.
43. *Lares* *Or.* 2505 (cf. C. J. L. 6, 736).
44. *Libër (deus)* C. J. L. 6, 500. 504. 510. 1675. 1779. 1780. *B. J. R.* 1884 p. 56 sq. *Pater* C. J. L. 6, 507. 510. *Or.* 2332.
45. *Manes* C. J. L. 6, 9118.
46. *signum Martis* *A. J. R.* 40 p. 374.
47. *Mater dea* (cf. *Prud* π. στερ. 10, 1062) *Baiana* C. J. L. 10, 3698.
48. *Mater deum* C. J. L. 6, 489. 490. 493. 494. 502. *E. E.* 4, 748. C. J. L. 6, 508. 510. 1675. 2260. 2261. 10, 1406. 3698. 3699. 3764. 3809. 3810. 4829. 4844. 6074. *B. J. R.* 1884 p. 56 sq. C. J. L. 9, 734. 981. 1153. 3147. 5848. *W.* 2088. *O.* 1898. 2327. C. J. L. 5, 3438. 4007. 4940. 4985. 5814. 5881. *Gr.* 29, 8. 11. 13. 30, 1. 4. 5. 31, 4. 6. *G. N.* n. 7. 392. 407. *W.* 124. *E. E.* 2, 2. 15. C. J. L. 2, 178. 805. 2521. C. J. *Rh.* 723. 1667. C. J. L. 3, 1954. 3115. 639 (*m. deorum*). 8, 9401 (*sanctissimum numen*).
49. *imago M. D. A. J. R.* 40 p. 390 n. 4.
50. *praesentia M. D.* C. J. L. 6, 488.
51. *typus M. D. A. J. R.* 40 p. 390 n. 4.

-
52. aedes C. J. L. 3, 1954.
53. fanum C. J. L. 5, 4985. f. et pronaum C. J. L. 5, 4007.
54. templum C. J. L. X, 1406.
55. campus A. J. R. 40 p. 378. 379.
56. Mater deum Augusta J. L. p. 38. C. J. L. 8, 2230. 1776 (magna Idaea).
57. — Idaea B. J. R. 1884 p. 154.
58. — magna C. J. L. 6, 506. 508. O. 1602. H. 7200. C. J. L. 10, 6423. 9, 1100. 1538. A. J. R. 40 p. 375. 379. C. J. L. 5, 519. 520. 795 a. 796. G. N. n. 45. C. J. L. 3, 1100—1102. 1582. 3471. E. E. 5, 614.
59. — magna Blaudia (Steph. B. s. v. Strabo 12, 567).
60. — magna Idaea C. J. L. 6, 491. 496. 497. 499 (summa parens). 500 (conservatrix). 501. 502. 504. 511. 512 ? . 2183. 2257—59. 2264. 3702. 9, 1540. O. 2984 (J. R. N. 6865). 2332. C. J. L. 5, 81. 5862. J. L. p. 24. 28. G. N. n. 393. 414. C. J. L. 3, 5021 ? 8, 5524. 6955. 8656. Visconti monum. Gabini p. 134. Gr. 29, 10. dea magna Idaea C. J. L. 7, 618.
61. — magna Idaea Phrygia C. J. L. 7, 179.
62. — magna Idaea sancta C. J. L. 8, 8457.
63. — magna Idaea sanctissima C. J. L. 8, 4846.
64. — optima maxima C. J. L. 10, 4829.
65. — Trastiberina H. 5962.
66. aedes M. D. M. monum. Ancyran. 6, 33.
67. Mater magna C. J. L. 6, 488. 2262. 10, 4635. 9, 3146. 6099. C. J. H. 7. C. J. L. 5, 518. 6956 a. Gr. 30, 4. 5. C. J. L. 2, 3706. 3, 1952. 1953. 2676. 6428. 8, 1649. 5707.

-
68. — Cognationis *A. E. M. Oc.* 8 p. 111.
69. — Idaea *C. J. L.* 6, 495. 10, 6075. 6557. 9, 424. 8, 2633.
70. — Vestinar. *C. J. L.* 9, 5061.
71. aedes *M. M. C. J. L.* 3, 1953. 2676. *A. E. M. Oc.* 8 p. 111.
72. fanum *M. M. C. J. L.* 3 1952. 5, 4985.
73. templum *M. M. C. J. L.* 2, 3706.
74. Mater magena *C. J. L.* 10, 1587.
75. — magiana *C. J. L.* 3, 6428.
76. Minerva Berecintia *C. J. L.* 9, 1538.
77. — Paracentia *C. J. L.* 9, 1539. 1541. 1542.
78. — Parachintia *C. J. L.* 9, 1540.
79. Mithras (Methras) invictus *C. J. L.* 6, 500. 507. 509. 511.
80. Mithras (Methras) Persidicus *C. J. L.* 6, 511.
81. Mithras deus Sol invictus *C. J. L.* 6, 504. 510.
82. Mithras summus invictus *C. J. L.* 6, 1675. *B. J. R.* 1884 p. 56 sq. cf. *C. J. L.* 6, 736.
83. templum *C. J. L.* 6, 511. cf. Sol.
84. Navis Salvia *C. J. L.* 6, 492–94.
85. signum Nemesem *A. J. R.* 40 p. 390, 4.
86. Numeu Augusti *G. N.* p. 86; n. sanctissimum *C. J. L.* 8, 9401.
87. in honore numinis *C. J. L.* 8, 8457.
88. simulacra numinum *C. J. L.* 8, 8457.
89. Nymphae *C. J. L.* 6, 9118.

-
90. Proserpina C. J. L. 6, 508.
 91. Silvanus dendrophorus O. 1602.
 92. signum Silvani A. J. R. 40 p. 375.
 93. Sol (deus) C. J. L. 6, 501. 1778 cf. Mithras.
 94. Suria dea C. J. L. 9, 6099.
 95. Superi C. J. L. 6, 10098.
 96. templum religiosissimum C. J. L. 8, 8457.
 97. Terra mater C. J. L. 8, 5524.
 98. signum T. M. A. J. R. 40 p. 373.
 99. Tutatores C. J. L. 6, 512.
 100. Venus Caelesta ! C. J. L. 10, 1596.
 101. Vesta C. J. L. 6, 511. 1778.
 102. templum divi Vespasiani C. J. L. 10, 3698.
 103. Vires C. J. L. 6, 797.
 104. Virtus A. J. R. 40 p. 375.

7.2.2 Sacerdotes, sacerdotia, sacra.

1. aedituus C. J. L. 5, 519. Or. 2984 (J. R. N. 6865).
2. aemobolium C. J. L. 9, 3014. 3015.
3. aeterna sedes C. J. L. 6, 9118.
4. aeternitas C. J. L. 8, 8457.
5. antistes C. J. L. 6, 511. 8, 9401.
6. apparator J. L. p. 36.

-
7. archibucolus (arcibuculus) C. J. L. 6, 504. 510. 1675. B. J. R. 1884 p.56.
 8. archidendrophorus C. J. L. 3, 763.
 9. archigallus C. J. L. 6, 2183. 10, 3810. 5, 488. Or. 2321. J. L. p. 28. 31. E. E. 3, 2 (arcigallus). C. J. L. 8, 8203. A. J. R. 40 p. 390 n. 4. 5.
 10. augur C. J. L. 6, 505, 506. 511. 1778. 9, 1538.
 11. augur publicus populi Romani Quiritium C. J. L. 6, 503. 504. 511.
 12. ballatores C. J. L. 6, 2265 (sodales).
 13. bucranium J. L. p. 24.
 14. caernophorus (cernophora) C. J. L. 10, 1803. 2, 179.
 15. cannoforae C. J. L. 9, 2480.
 16. cannophori (cannofori) C. J. L. 10, 24 (collegius). A. J. R. 40 p. 390 n. 4—6. 3 (immunis).
 17. collegium cannophororum A. J. R. 40 p. 390 n. 1. 2. C. J. L. 5, 5830.
 18. consacerdos (fem.) C. J. L. 9, 1540.
 19. criobolium C. J. L. 6, 494. 501—506. 508—510. A. J. R. 40 p. 399. C. J. L. 9, 1538. 3014. 3015. 8, 8203. C. J. L. 6, 502 (cr. repetitum).
 20. crion E. E. 3, 15.
 21. cultor C. J. L. 6, 494. 511. 10, 3764.
 22. curator aedium sacrarum et operum locorumque publicorum C. J. L. 6, 3702.
 23. curialis C. J. L. 6, 1778 (Paul. Diac. p. 64, 1).

-
24. cymbala, tympana, catillum, forfices *C. J. L.* 3, 1952.
25. cymbalistrīa *C. J. L.* 9, 1538 (loco secundo) 5, 519.
26. dendrofori (dendrophori). *C. J. L.* 10, 3699. *A. J. R.* 40 p. 367. 368. 373–375. 386. 399. *C. J. L.* 5, 81. *G. N.* n. 414. *J. L.* p. 31. *C. J. L.* 8, 7956. 8457. collegium d. *C. J. L.* 5, 5830. patronus collegii d. *A. J. R.* 40 p. 374. *C. J. L.* 10, 3699. pater coll. d. *A. J. R.* 40 p. 383. corpus d. *A. J. R.* 40 p. 375.
27. dendroforus decretarius *C. J. L.* 8, 7956.
28. dendrophorus *O.* 1602. *J. L.* p. 24. *C. J. L.* 8, 9401 (dignissimus).
29. dendrophorus immunis Suessulanus *C. J. L.* 10, 3764.
30. duodecembyr *C. J. L.* 6, 500.
31. ecitium *C. J. L.* 10, 1596.
32. fanaticus *C. J. L.* 6, 490.
33. flamen *C. J. L.* 9, 1153. 8, 1649. *G. N.* 7 (primus).
34. haruspex publicus primarius *C. J. L.* 9, 1540.
35. hieroceryx *C. J. L.* 6, 500. 504.
36. hierofanta (es) *C. J. L.* 6, 504. 507. 510. 511. *B. J. R.* 1884 p. 56. *C. J. L.* 6, 1675 (ierofantes) 1778.
37. hierophantia *C. J. L.* 6, 1780.
38. hymnologus primus *B. J. R.* 1884 p. 154.
39. Isiaca *C. J. L.* 6, 1780.
40. Iarophorum signa *C. J. L.* 3, 1952.
41. magister cognitionum sacrarum *C. J. L.* 6, 510.
42. magister collegii cultorum *C. J. L.* 6, 494.

-
43. Martensium collegium C. J. L. 5, 5830.
44. mesonyctium J. L. p. 24.
45. ministra C. J. L. 9, 3146.
46. mysticus C. E. 3, 2.
47. neocorus C. J. L. 6, 1778.
48. pantelium C. J. L. 10, 1596.
49. pater C. J. L. 6, 504. 511. 510 (pater patrum).
50. pater sacrorum C. J. L. 6, 500. 507. 509. 511. 1675. B. J. R. 1884 p. 56.
51. pontifex C. J. L. 6, 498. 501. 511. 1778. 10, 4635.
52. pontifex maior C. J. L. 6, 501. 509. 1675. B. J. R. 1884 p. 56.
C. J. L. 6, 503.
53. pontifex perpetuus Or. 2332. J. L. p. 28.
54. pontifex Volkani et aedium sacrarum A. J. R. 40 p. 378.
379.
55. quindecimvir C. J. L. 6, 1778. J. L. p. 24.
56. quindecimvir sacris faciundis C. J. L. 6, 497. 499. 501. 509.
1675. B. J. R. 1884 p. 56. C. J. L. 10, 3698. 3699. Visconti
mon. Gabini p. 181. amplissimum et sanctissimum collegium
quindecimv. s. f. C. J. L. 6, 508.
57. religiosus C. J. L. 9, 734. 8, 8457. capiliatus C. J. L. 6, 2262
(cf. Arnob. 5, 7. 16). de Capitolio C. J. L. 6, 2263.
58. ager religiosorum C. J. L. 10, 1894.
59. sacerdos (masc.) C. J. L. 6, 496. 500. 504. 2258. 10, 1596. 3698.
3699. 9, 734. 1540. 3014. 3015. 3146. 5061. A. J. R. 40 p. 375. 379

- ? Or. 2326. 2984 (J. R. N. 6865). H. 5962. C. J. L. 5. 81. 519. 5862. 5881. Or. 2331. J. L. p. 24. 28. 31. 33. 36. W. 124. G. N. 451. Gr. 29, 10. 13. 14. 30, 1. 4. 5. 31, 3. 4. W. 2088. E. E. 3, 2 ? 15. C. J. L. 3, 5021. 8, 1649. 2230. 5707. 8203.
60. sacerdos (fem.) C. J. L. 6, 496. 512. 2259—61. 10, 6074. 6075. H. 7200. C. J. L. 9, 1100. 1153. 1529. 5848. 5, 520. 3438.
61. sacerdu[lo]s maxima C. J. L. 6, 502. 2257.
62. sacerdos quindecimviralis C. J. L. 10, 3764, 4726. 9, 981. 5, 4400. Or. 2332. C. J. L. 1538. 1541. 1542 (prima). C. J. L. 9, 1541 (secundo loco).
63. sacerdotia (fem.) J. L. p. 36.
64. sacerdos Phrygius maximus C. J. L. 6, 508.
65. sacerdoti perpetuitas J. L. p. 24.
66. sacerdotium C. J. L. 9, 1153.
67. sacra C. J. L. 6, 508. 1780 (apud Eleusinam, apud Laernam, apud Aeginam).
68. septemvir epulonum C. J. L. 6, 501. 1675. B. J. R. 1884 p. 56.
69. servir (Augustalis) C. J. L. 5, 3438. J. L. p. 24. G. N. n. 392. A. J. R. 40 p. 374. C. J. L. 3, 2676.
70. taurobolium (tauribolium, tauropolium, tauribolium) C. J. L. 9, 1539. Gr. 31, 6. J. L. p. 38. Or. 2323.
71. — accipere Gr. 29, 8. hostiis suis Gr. 29, 13. 30, 1. 5. Or. 2331. W. 124.
72. — celebrare Gr. 29, 10. Or. 2327 (t. indictum ex stipe conlata).
73. — conficere C. J. L. 6, 498.

-
74. — consummare *J. L.* p. 28. 33. 36.
75. — facere *C. J. L.* 6, 505. 507. 736. 9, 1538. 1540. *A. J. R.* 40 p. 399 ? *Visconti mon. Gab.* p. 181. *G. N.* n. 7. 393. 407. 414. 451. 452. *Gr.* 29, 11. 14. 30, 1. 4. 5 (*hostiis suis*). 31, 2. 4. 3 (*hostiis suis*). *J. L.* p. 24. 28. 31. 33. 36. *Or.* 2332 (*cum suis hostis et adparamentis omnibus*). *E. E.* 3, 15.
76. — inchoare *J. L.* p. 28. 33. 36.
77. — pangere *C. J. L.* 6, 506.
78. — percipere *C. J. L.* 6, 497. 501. 503. 504. 508 (*caerno*).
79. — perficere *C. J. L.* 6, 499.
80. — tradere *C. J. L.* 6, 508. 9, 1538. 1540—42.
81. taurobolio criobolique in aeternum renatus *C. J. L.* 6, 510 (736).
82. tauroboli magni dux mystice sacri *C. J. L.* 6, 511.
83. taurobolium iteratum *C. J. L.* 6, 512.
84. — repetitum *C. J. L.* 6, 502.
85. ara tauroboliaca *C. J. L.* 9, 1538.
86. tauribolium natalicium redditum *E. E.* 3, 2.
87. petra tauroboliata *Or.* 2326.
88. sacra tauroboli *C. J. L.* 10, 4829.
89. simbola tauroboli *C. J. L.* 6, 511.
90. tauroboliatus *C. J. L.* 6, 511. 1675. 1778. *B. J. R.* 1884 p. 56. *C. J. L.* 9, 6099.
91. tauroboliata *C. J. L.* 6, 1778—80.
92. tibicen *J. L.* p. 31. 33. 36.

-
93. tympanistria C. J. L. 6, 2264.
94. vice sacra cognoscens C. J. L. 6, 510.
95. vires aeternae Or. 2323.
96. vires conditae Or. 2332.
97. vires excipere Gr. 30, 4.
98. vires excipere et a Vaticano transferre J. L. p. 24.
99. vires tauri quo proprie per tauropolium publice factum fecit
consacrare U. 124. Gr. 30, 5.

8 Vita.

Natus sum Henricus Rudolfus Gochler a. d. 6 kal. Aug. anni h. s. 63 Dresdae, Henrico patre, matre Carola e gente Foerster, quibus superstitiibus valde gaudeo. fidei addictus sum evangelicae. primis litterarum elementis imbutus ab a. 74 usque ad a. 82 scholam sanctae crucis adii, quae nunc etiam floruit rectore Hultschio bene de me merito. postquam autem tempore vernali maturitatis testimonium adeptus sum, universitatis Lipsiensis civis factus studiis philologicis et historicis me tradidi atque viros illustrissimos Arndtium, Brandesium, Brugmannum (nunc Freiburgensem), Curtium, Ecksteinium, Gardthausenum, Heinzi-um, Hirzelium, Langium, Lipsium, Ribbeckium, Roscherum, G. Voigtium, Wundtium, F. Zarnckium docentes audiui. per quatuor semestria proseminarii regii philo- logici tum rectore Lipsio sodalis Curtii Langii Ribbeckii bene- volentia factum est, ut re- ciperer in seminarium regium philo- logicum. frequentari per bina semestria seminarium regium paedagogicum Ecksteinii, per quinque semestria seminarium regium historicum rectore Gardthauseno, cui fautori studiorum meorum magnam habeo gratiam semperque habebo. praeterea sodalis interfui per bina semestria societati philologicae Ribbeckii, antiquariae Langii et Lipsii, quem semper benevole studiis meis favisse pio gratoque animo profiteor.